

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського»

На правах рукопису

КІТ НАТАЛЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК: 301.12+37.4

СОЦІАЛЬНІ РЕГУЛЯТОРИ ОСВІТЯНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Науковий керівник
Кавалеров Анатолій Анатолійович
кандидат філософських наук, доцент

Одеса – 2012

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичні основи дослідження соціальних регуляторів освіти	
1.1. Соціальні регулятори освіти у дискурсі соціально-філософської думки	12
1.2. Структура соціальних регуляторів освітянського процесу	27
1.2.1. Об'єктивні та суб'єктивні соціальні регулятори освітянського процесу	29
1.2.2. Безпосередні та опосередковані соціальні регулятори освітянського процесу	43
1.2.3. Стримуючі та спонукальні соціальні регулятори освітянського процесу	44
1.2.4. Сильні та слабкі соціальні регулятори освітянського процесу	49
Розділ 2. Методологічні основи філософського дослідження соціальних регуляторів освіти	
2.1. Плюралізм у дослідженні соціальних регуляторів освіти	56
2.2. Застосування системного підходу до вивчення соціальних регуляторів освіти	75
Розділ 3. Особливості соціальних регуляторів освітянського процесу в Україні	
3.1. Проблеми регулювання вітчизняного освітянського процесу	102
3.2. Перспективи соціального регулювання освітянського процесу	131
Висновки	150
Список використаних джерел	156

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний розвиток суспільних відносин характеризується стрімкістю, всеосяжністю, взаємозалежністю та системними трансформаційними процесами. Здійснюється якісне оновлення всіх сфер життєдіяльності суспільства, що позначається на зміні ролі освітянського процесу та перетворенні системи освіти у головний фактор оновлення суспільства.

Від початку свого існування людство перебуває в постійному пошуку більш досконалих регуляторів життєдіяльності, тому поступово сформувалась ціла система регуляторів функціонування та розвитку соціуму. Кожний регулятор зумовлений необхідністю досягти суспільної злагоди, взаєморозуміння в певних сферах життя. Проблема пошуку ефективних регуляторів освітянського процесу є надзвичайно актуальною для сучасного українського суспільства, особливо в контексті реформування системи освіти. Нагальна суспільна необхідність глибокого вивчення соціальних регуляторів освіти спровокована не лише теоретичними, а й практичними потребами. Від наступних результатів освітянського процесу залежить як міра розкриття та реалізації потенційних можливостей кожної особистості, так і розвиток суспільства в цілому. Наукова проблема даного дослідження обумовлюється протиріччями, що сформувалися в сучасній освітянській сфері. Розрив, що існує між практикою соціального регулювання освітянського процесу та його змістовним наповненням, призводить до усвідомлення необхідності їхнього зближення в процесі досягнення суспільної злагоди та взаєморозуміння.

Дослідження соціальних регуляторів освітянського процесу додатково актуалізується шерегою особливостей національного розвитку в Україні (постійні реформи української системи освіти, що пов'язані з

інтеграцією в європейський та світовий освітній простір; зміщення пріоритетів в суспільних відносинах; соціальні перетворення). Вирішення проблеми соціального регулювання освіти є методологічно важливим для впорядкування вітчизняних перетворень в системі освіти та їх узгодження зі світовими освітянськими тенденціями. Поступові перетворення в принципах управління соціальними системами також відіграють значну роль у становленні національної системи освіти.

Актуальність та значущість проблем освітянського процесу відзначаються помітною увагою в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених. Значна кількість наукових робіт націлені на сприяння кардинальним зрушенням в системі освіти, її реформуванню. Передусім, слід відзначити низку фундаментальних філософських досліджень таких видатних українських вчених, як В. Андрущенко, Г. Балл, І. Бех, В. Вікторов, Д. Дзвінчук, М. Дмитрієва, І. Зязюн, А. Кавалеров, В. Кремень, В. Луговий, В. Лутай, І. Мисик, М. Михальченко, І. Предборська, М. Романенко, А. Уйюмов та інші, які розробили систему підходів та концепцій, що забезпечують методологію дослідження регуляторів освітянського процесу. Серед зарубіжних науковців, які зробили суттєвий внесок у розробку цієї проблеми, слід відзначити Д. Белла, М. Богуславського, П. Бурдьє, А. Валіцьку, О. Веряєва, С. Волкова, О. Газмана, Ю. Громико, Ю. Давидова, Г. Драйдена, О. Князеву, К. Савицького та багато інших. Зусиллями зазначених дослідників визначено сутність освітянського процесу, його складові, механізми розвитку у історико-генезисному контексті, а також його значення для сучасності. Важливе значення в аспекті філософського та соціально-філософського аналізу освітянського процесу мають роботи В. Біблера, Л. Виготського, Б. Гершунського, С. Гесена, А. Леонтьєва, С. Рубінштейна та інших.

Важливе місце в аналізі соціальних регуляторів освітянського процесу посідає питання сутності особистості та вплив соціокультурних тенденцій на її розвиток. Значний внесок в аналіз даного питання зробили значна кількість вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема: А. Адлер, А. Айер, Г. Батищев, А. Вебер, Л. Вітгенштейн, С. Кримський, а також сучасні науковці: Е. Агацці, В. Андрущенко, Є. Борінштейн, О. Киричук, С. Клепко, П. Козловські, С. Конох, К. Корсак, В. Огнев'юк, С. Подмазін, О. Пунченко, О. Халапсіс, М. Цибра та інші. Такі аспекти, як набуття самостійності та самодостатності, відіграють сьогодні суттєву роль у становленні повноцінної особистості.

Разом з тим на сьогодні відсутній глибокий науковий аналіз соціальних регуляторів освітянського процесу як цілісної проблеми. В основному в дослідженнях акцентується увага на якомусь одному регуляторі освітянського процесу або на певних його характеристиках. При цьому в наукових розробках недостатньо розкривається взаємодія соціальних регуляторів у своєму впливі на освітянський процес, у якому відбувається людинотворення. В центрі взаємодії соціуму та освітянського процесу завжди знаходиться людина, якій притаманні певні психологічні якості і яка також здатна впливати на освітянський процес. Мислення і світогляд людини постають важливими суб'єктивними регуляторами, які сприяють чи перешкоджають створенню динамічних, гнучких моделей освітянського процесу.

Філософські аспекти дослідження соціальних регуляторів освітянського процесу не отримало достатнього розвитку до сьогоднішнього часу, хоча потреба в цьому відчутна як на загальнотеоретичному рівні, так і на практично-методологічному. Філософська розробка проблем соціального регулювання освітянського процесу обмежується дослідженням внутрішніх проблем освіти,

переважно в контексті перетворень в системі керівництва. Сам освітянський процес постає як статична система, що змінюється лише під впливом зовнішніх факторів. Слід зазначити, що від результативності дослідження соціальних регуляторів освітянського процесу залежатиме успішність розвитку освітянського процесу як на загальнодержавному, так і на міжнародному рівнях.

Актуальність і важливість виділеної проблеми, недостатній рівень її теоретичного обґрунтування в соціально-філософському аспекті, зумовлюють потребу вирішення наукового завдання дисертаційного дослідження, яке полягає у розкритті особливостей соціальних регуляторів освітянського процесу та виявленні їх структури.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з науковою тематикою кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського» та виконана в межах науково-дослідної теми «Інноваційність у методології та технології наукового та соціального пізнання» (№ 0109U000194). Запропонована робота представляє собою напрям соціально-філософського дослідження соціального регулювання освітянського процесу.

Мета дослідження полягає у виявленні структури та розкритті особливостей соціальних регуляторів освітянського процесу.

Реалізація цієї мети зумовила постановку і вирішення наступних **завдань**:

1. Дослідити загальні тенденції розвитку освіти в сучасному суспільстві.
2. Показати наявні суперечності сучасного освітянського процесу.
3. Розкрити зміст поняття «освітянський процес» у контексті сучасних суспільних перетворень.

4. Визначити зміст поняття «соціальні регулятори освітянського процесу».
5. Виявити та проаналізувати структуру соціальних регуляторів освітянського процесу.
6. Розглянути особливості соціальних регуляторів українського освітянського процесу.

Об'єкт дослідження – освітянський процес як елемент соціальної дійсності.

Предмет дослідження – соціальні регулятори освітянського процесу в сучасному суспільстві.

Методологічна основа дослідження. До досліджуваного предмету дисертації були застосовані загальнометодологічні принципи наукового дослідження. Використання системного підходу дало можливість розглянути освіту як складну систему, внутрішнім компонентом якої є послідовне формування особистості. Система освіти розглядається у взаємодії з іншими соціальними системами, що дозволило виявити взаємозв'язок між розвитком освітянської галузі та станом соціального життя. Структурно-функціональний підхід дозволяє розкрити структуру соціальних регуляторів освітянського процесу в їх динаміці. Завдяки історико-філософському підходу був проаналізований процес становлення освіти, простежений розвиток уявлень про навчання та виховання і фактори формування та розвитку вітчизняної системи освіти. Діалектичний метод дав можливість розглянути взаємовплив цілої сукупності суспільних та індивідуальних факторів в освітянському процесі. Компаративний метод використовувався для теоретичного зіставлення історичних епох як соціокультурне оточення освіти. Соціокультурний підхід до вивчення соціальних регуляторів освітянського

процесу сприяв виявленню ціннісних характеристик соціального середовища.

Наукова новизна та теоретична значимість дослідження полягає в тому, що на основі аналізу соціальних регуляторів освітянського процесу розкриті основні характеристики сучасної системи освіти, а також деякі механізми її функціонування.

На захист виносяться такі положення:

Вперше:

– соціальні регулятори освітянського процесу визначаються як чинники суспільного та особистісного середовища, що спрямовують розвиток освітянського процесу з метою його впорядкування;

– запропоновано ґрунтовну структуру соціальних регуляторів освітянського процесу, що містить діалектично обумовлені та тісно взаємопов'язані групи регуляторів: об'єктивні та суб'єктивні, безпосередні та опосередковані, стримуючі та спонукальні, сильні та слабкі. Доведено, що сутність соціальних регуляторів залежить від суспільства, в якому вони функціонують: від рівня економічного та політичного розвитку, історичного минулого, культурного рівня членів суспільства, рівня інтегрованості конкретного суспільства у світову спільноту;

– виявлено особливості соціальних регуляторів освітянського процесу в Україні. З'ясовано, що соціальні регулятори освітянського процесу в Україні пов'язані з суперечностями у соціальному житті країни: становленням нової громадянської свідомості, розкриттям потенційних можливостей української нації.

Уточнено:

– розуміння освітянського процесу як інтеграційного процесу людинотворення за допомогою освітніх технологій, інститутів та

індивідуальної пізнавальної діяльності, що забезпечує засвоєння норм та цінностей соціального середовища, а також перетворення соціального середовища згідно з новими умовами та цілями діяльності. Освітнянський процес має бути адекватним вимогам сьогодення у забезпеченні гармонії існування особистості та суспільства;

– змістовну характеристику загальних тенденцій розвитку освітянського процесу в сучасній ситуації стрімкого розвитку суспільних відносин, що супроводжується трансформаційними процесами на всіх рівнях. Пріоритетність освіти має бути визначальним чинником у процесі входу до світової спільноти;

– уявлення про наявні суперечності сучасного освітянського процесу, де на перший план виступають проблеми узгодження суспільних і особистісних потреб, суперечність між стрімким нарощуванням інформації та обмеженнями людських можливостей засвоювати цю інформацію, суперечність між практикою соціального регулювання та його змістовним наповненням.

Отримало подальший розвиток:

– аналіз освітянської діяльності, яка представлена як така, що спрямована на формування власного ініціативного знання, що супроводжується подоланням зовнішніх та внутрішніх перешкод і спонукає до досягнення нових рівнів духовності.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження можуть знайти практичне застосування у розробці курсів з соціальної філософії, філософії управління, філософії освіти, призначених для викладання у вищих навчальних закладах, а також у складанні рекомендацій, що розглядають специфіку регулювання та управління освітянським процесом в Україні.

Проведене дослідження дозволяє уточнити і систематизувати практичні напрями реформування освітянського процесу в Україні, забезпечуючи узгодження його гуманоцентричних характеристик з існуючими європейськими та світовими стандартами.

Основні положення і висновки дисертації можуть бути використані для розробки стратегії розвитку суспільства, в роботі органів державного управління, громадських організацій.

Особистий внесок здобувача. Концепція, зміст, висновки дисертації підготовлені й викладені автором самостійно. Автором виявлено структуру та розкрито особливості соціальних регуляторів освітянського процесу. Тексти опублікованих статей, тез доповідей та матеріалів конференцій підготовлені й викладені автором без співавторів.

Апробація результатів дисертації здійснювалась під час обговорення на науково-методологічних семінарах кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського», а також на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях, а саме: Міжнародна наукова конференція «Традиції та інновації в науці та освіті XXI століття» (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського», Одеса, 30 вересня - 1 жовтня 2010 р.); IV Міжнародна науково-практична конференція «Освітній процес: погляд зсередини» (Дніпродзержинський державний технічний університет, Дніпропетровськ, 29-30 листопада 2010 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Релігія, релігійність, філософія та гуманітарні знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, Луганськ – Рубіжне, 21-23 грудня 2010 р.); Международная научно-практическая конференция «Проблемы и перспективы развития

образования в XXI веке: профессиональное становление личности (философские и психолого-педагогические аспекты)» (Научно-издательский центр «Социосфера», Российско-Армянский (Славянский) государственный университет, Пенза – Ереван – Прага, 10-11 апреля 2011 г.); II Международная научная заочная конференция «Вопросы научного образования по гуманитарным, социальным и психологическим специальностям» (Москва, 11 июля 2011г.); XVI Международная научно-практическая конференция «Современные научные достижения» (Горловка, 22-23 декабря 2011 г.); XVIII Международная научно-практическая конференция «Проблемы и пути их решения в современной науке» (Горловка, 24 февраля 2012 г.); Міжнародна науково-практична конференція «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського», Одеса, 2-3 жовтня 2012 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладені у 13 публікаціях, серед яких 5 статей, опублікованих у спеціалізованих наукових виданнях з філософії, 8 тез доповідей на міжнародних конференціях. Всі публікації є авторськими.

Розділ 1. Теоретичні основи дослідження соціальних регуляторів освіти

1. 1. Соціальні регулятори освіти у дискурсі соціально-філософської думки

В процесі свого розвитку будь-яке суспільство намагається визначити найбільш слушні чинники регулювання своєї життєдіяльності. В сучасних умовах світових перетворень особливо значущою стає проблема економічного, політичного, соціального, інформаційного впливу на освітянський процес. Освітянський процес є надзвичайно чутливим до будь-яких коливань, що відбуваються в суспільстві. Тому перетворення в різних сферах світового співтовариства призводять до трансформацій в освітянській сфері, що обумовлює виникнення та необхідність вирішення шереги питань теоретико-методологічного та практичного характеру.

Соціально-філософський аналіз соціальних регуляторів освітянського процесу має важливе світоглядне, методологічне та практичне значення. Соціальні регулятори мають складний та багатозначний характер по відношенню до освітянського процесу. Це обумовлюється тим, що індивіди, залучені в освітянський процес, знаходяться у різноманітних взаємозв'язках з соціальним середовищем, а також намагаються перетворити це середовище відповідно до своїх інтересів, потреб, очікувань. Отже, під соціальними регуляторами слід розуміти чинники суспільного та особистісного середовища, що спрямовують розвиток освітянського процесу з метою його впорядкування.

В розумінні становлення уявлень про соціальні регулятори освітянського процесу важливим є історичний аспект.

В усі часи розвиток системи освіти був тісно пов'язаний з економічним, політичним, культурним розвитком держави. Історична епоха, рівень розвитку конкретної нації, її традиції та багато іншого

обумовлювали стан системи суспільного виховання. Вікова періодизація розвитку особистості також визначалась по-різному. Зовнішнє середовище регулює перетворення в освітянському процесі, який, у свою чергу, забезпечує відповідні методи навчання та виховання.

В античні часи розвиток особистості полягав у пізнанні самого себе, а навчання продовжувалось більшу частину життя, після чого надавалась вся суспільна влада задля досягнення суспільного благополуччя. Так, Платон вважав, що особистість повинна розвиватись згідно власних здібностей, тоді суспільство стане справедливим [85]. Саме із розвитком особистих природних задатків пов'язували суспільний добробут та справедливість. «Панування справедливості згуртовує різноманітні і навіть різнорідні частини держави в ціле, закарбоване єдністю та гармонією» [5, с. 174]. Ідеальній державі, по Платону, притаманна непорушна єдність суспільства та цілковита однодумність всіх його членів, а також виховання у громадян моральних якостей, здатних привести їх до цієї єдності та однодумності [5, с. 185]. Отже, вихованню дисципліни та моралі приділялась вже в давні часи значна увага.

В період Середньовіччя відбувається масове відкриття шкіл, а потім університетів, «церковних форм навчання», що означало «болісне зародження з надр язичництва нової культури» [4, с. 483], тобто освіта набувала інституціональних форм. Середньовічна філософія відрізнялась теоцентричністю, нав'язувала релігійні знання та вчення. Наближення людського духу до свого Творця, безсмертність людської Богоподібної особистості – головні ідеї, що складали основу середньовічного світогляду. Тому і соціальне регулювання повинно здійснюватись на засадах справедливості, дотримання біблійських заповідей і т.п. Видатний богослов Фома Аквінський порушив проблему прав і закону з позицій християнських уявлень про призначення людини. Він вважав, що усе

суспільство повинно запроваджувати закон, в якості «загального правила», який буде виявляти суспільний добробут [18]. Отже, закон виступав основним соціальним регулятором людських дій та відносин.

Мислителі епохи Відродження усвідомлювали потребу у змінні методів та принципів соціального регулювання всіх сфер життєдіяльності, а особливо освітянського процесу. Відбувається зміна авторитарного церковно-схоластичного виховання на утвердження демократичних принципів, загальнолюдських цінностей та гуманістичних основ в регулюванні освітянським процесом. В цей період особлива увага привертається до розвитку індивідуальних здібностей особистості, наділених природою [64]. Отже, відновлюється та зростає увага до індивідуальних задатків людей та гуманістичної направленості їх розвитку.

Проблемі розвитку індивідуальних задатків особистості приділив значну увагу французький просвітник Ж.-Ж. Руссо, який стверджував, що людина псується суспільством, тому дитину слід виховувати подалі від суспільства, цивілізації, ближче до природи [100], що він і доводив на прикладі вихованця Еміля. Метою освітянського процесу, згідно з І. Г. Песталоцці, є гармонійний розвиток особистості, при цьому цей розвиток повинен відбуватись через працю, що є важливою силою, яка об'єднує людей в суспільстві. Фізичні та духовні сили людини повинні розвиватись природним шляхом у тісній взаємодії [80]. Завдання освітянського процесу полягає у знаходженні балансу між фізичним та духовним вихованням.

Доба Просвітництва привнесла в систему освіти ідею суспільного виховання людини, раціоналістичну систему цінностей, розвиток технократичного стилю мислення. Здійснювались перетворення у політичних та соціальних установах, через що змінювались

міжособистісні стосунки та відношення до оточуючого середовища в бік раціоналізації.

Осягнення невидимого та пізнання себе, за Г. С. Сковородою, є важливим показником справжньої людини [128]. Адекватне сприйняття зовнішніх обставин та узгодження їх із особистими факторами вартує багатьох зусиль.

Видатний мислитель І. Кант приділяв значну увагу соціалізації особистості та стверджував, що людина «може стати людиною тільки шляхом виховання», «людина може бути вихована лише людиною – людьми, які так само одержали виховання» [46, с. 447]. Отже, людина стає повноцінною лише в соціальному оточенні. Г. Гегель зазначав, що природа наділила кожную людину паростком «більш тонких почуттів, зумовлених моральністю; вона вклала в неї почуття моральності, більш віддалених цілей порівняно з чистою чуттєвістю; що ці прекрасні паростки не придушені, що з них вироста дійсна сприйнятливість моральних ідей і почуттів – це справа виховання, освіти» [27, с. 53]. Отже, розкриття індивідуального потенціалу людини належить, перш за все, освітянському процесу, який дозволяє їй стати вільною, рішучою.

Щодо узгодження суспільного та індивідуального справедливо зазначив гуманіст 20 століття Тейяр де Шарден, що «людство визнає, що є його перша функція – це проникати, інтелектуально об'єднувати, захоплювати, щоб ще більше зрозуміти й підкорити оточуючі його сили, і тоді воно буде поза небезпекою зіткнення із зовнішньою межею свого розвитку» [112, с. 220] Зовнішня межа відступатиме все далі, і людина все більше усвідомлюватиме потребу у власному розвитку. Французький філософ вбачав у необхідності пізнання людини величезне значення для науки з двох причин: по-перше, людина постає «індивідуально і соціально як найбільш синтетичний стан, у якому нам доступна тканина універсуму»,

і, по-друге, «ми знаходимо тут найбільш рухливу точку, що знаходиться в русі перетворення» [112, с. 221]. Освітнянський процес сполучає дві сторони особистісного розвитку – індивідуальну та соціальну, гармонізація яких є важливим питанням у всі часи.

Задля досягнення такої гармонізації сучасні науковці пропонують різні концепції управління освітою. Група українських науковців (В. Андрущенко, І. Предборська та інші) виокремили найбільш поширені концепти для України, а саме: традиційні концепції управління, дію яких ще треба подолати, та інноваційні управлінські концепції, що мають перспективи у ХХІ столітті. До традиційних концепцій відносяться: парадигма адміністративного менеджменту освіти; парадигма технократичного управління освітою; патерналістська (комуністична, соціалістична) парадигма управління освітою. До інноваційних концепцій відносять ліберальну, аксіологічну, синергетичну та саморегуляційну парадигми управління освітою.

Розглядаючи особливості традиційного управління у кібернетичному смислі, В. Плахов зазначає, що воно «здійснюється з минулого, яке неодмінно протистоїть сучасності та майбутньому як «факт», що не піддається не тільки суб'єктивному, але й взагалі будь-якому впливу та змінам». Традиція є «своєрідним наказом системі суспільних відносин з минулого. Вона детермінує теперішній та майбутній стани названої системи минулими станами, які, зберігаючись, виступають в даній ситуації в якості програми подальших системних процесів» [86, с. 69]. Науковець виділяє інші особливості традиційного управління, а саме: відсутність диференціювання програми (стратегемі дій) від її виконання; ймовірність відсутності зворотного зв'язку; збереження гомеостазису (динамічної рівноваги) системи суспільних відносин; прихід до еквіфінальних станів; відсутність суворості, жорсткості; потреба в тривалому часі; відсутність

конкретної направленості. На думку В. Плахова, «традиції, стабілізуючи розвиток та функціонування системи суспільних відносин, підвищують її здатність протистояти зовнішнім та випадковим по відношенню до неї впливам і разом з тим «гарантують» її самозбереження та якісну визначеність» [86, с. 71]. Отже, традиційне управління освітянським процесом може, з одного боку, стабілізувати його розвиток та протистояти випадковим втручанням, а з другого боку, перешкоджати ефективним трансформаціям згідно із вимогами національної та світової спільноти.

Результатом традиційного управління є прихід систем суспільних відносин до «еквіфінальних станів». Ці системи в процесі внутрішньої та зовнішньої взаємодії повертаються в кінцевому результаті у попередньо визначені стани, які немов автогенеруються в історичному саморусі. Здається, при будь-яких перетвореннях система залишається незмінною, ніби мета управління – вберегти систему від будь-яких переходів, перетворень, варіацій [86]. В такому випадку будь-які трансформації освітянського процесу неможливі, а якщо можливі, то у незначній мірі.

Трансформації освітянського процесу передбачаються іншими концепціями управління, а саме інноваційними, які направлені на становлення інноваційних моделей освітянського процесу, які відповідатимуть викликам сучасності на випередження. Прибічниками інноваційних концепцій управління серед зарубіжних та вітчизняних науковців слід виділити Крижка В. В., Буданова В. Г., Кременя В. Г., Бега В. П. та багато інших.

Інноваційні управлінські концепції є новоутвореннями, які повинні набути суттєвого значення у найближчий час та мати значний вплив на свідомість людей. Завдяки ним буде здійснюватись якісно нове пізнання об'єктивно існуючого світу та співвідноситись набуте знання із особистісною духовною діяльністю індивіда. Поряд із традиційною

функцією освіти передачі соціального досвіду перевага повинна надаватись функції випереджувальній, превентивній, тобто підготовка людини до життя в епоху різноманітних криз. При цьому ця підготовка має надавати цілісне бачення людини, суспільства і природи у їхніх взаємозв'язках та взаємовпливі.

Виникнення інноваційних концепцій управління обумовлено тим, що сучасний розвиток суспільства вимагає невідкладних стрімких перетворень в усіх сферах життєдіяльності та висуває більш високі вимоги до освіти як головного провідника особистості в умовах сучасної дійсності. Важливим постає питання розкриття сутності освітянського процесу у філософському вимірі, оскільки це має важливе світоглядне, методологічне та практичне значення. Поняття «освітянський процес» вживається в різних галузях науки та повсякденному житті. Науковці дають різні визначення освітянського процесу. Однак, багато з них сходяться у тому, що він носить загальний інтеграційний характер, включає взаємодію освітніх закладів, сім'ї та суспільства в процесі адаптації особистості до умов соціального середовища, а також забезпечує сприятливе середовище для саморозвитку та самореалізації особистості.

В центрі уваги освітянського процесу повинна постійно знаходитись особистість, її життєві інтереси, можливості, здібності, цінності та цілі – все, що складає духовний потенціал особистості, її світ. За визначенням М. О. Бердяєва, «людина – мікрокосм і містить в собі все. Проте актуалізовано і оформлено в її особистості лише індивідуально-особливе» [10, с. 257]. Важливим завданням освітянського процесу є теоретичне забезпечення практичної роботи з розкриття духовного потенціалу особистості, її виховання та розвитку її активності.

Отже, освітянський процес – це інтеграційний процес людинотворення за допомогою освітніх технологій та інститутів, а також індивідуальної пізнавальної діяльності.

Сьогодні розуміти освітянський процес як набуття знань, вмінь, навичок вже недостатньо. Він виступає багатоступеневим процесом, де створюються умови для досягнення цілей особистості у навчанні, самоствердженні, саморозвитку. На думку В. Г. Кременя «освіта повинна готувати розвинену, самостійну, самодостатню особистість, яка б керувалась у житті власними поглядами та переконаннями і була здатна на самостійні свідомі дії» [52, с. 6]. Отже, набуття самостійності та самодостатності має важливе значення у становленні повноцінної особистості.

Освітянський процес можна розглядати як соціалізацію особистості – «будь-який елемент може розвиватися та рости лише у зв'язку з усіма іншими елементами і через них» [112, с. 194]. Освітянський процес найповніше виявляє здібності та творчий потенціал особистості та розкриває можливості їх втілення, формує систему цінностей. Освітянський процес забезпечує засвоєння норм та цінностей середовища, а також перетворення середовища згідно з новими умовами та цілями діяльності.

Освітянський процес виступає головним чинником адаптації особистості до умов соціального середовища. Соціальну адаптацію і функціонування можна оцінювати кількісно за рівнем суспільної активності людей і якісно за характером і спрямованістю даної активності, яка здатна бути творчою, або руйнівною, адекватно свідомою або девіантною, стихійною і таке інше. Всі ці параметри спрацьовують за умов: по-перше, функціонування відповідної соціальної структури; по-друге, детермінованості нормативної культури та ціннісних орієнтацій. Всі ці

процеси відбуваються на підставі і на ґрунті нормативних канонів індивіда, його самоуявлення і самооцінки. По-третє – все це адаптується до установок, стилю мислення та самосвідомості конкретної емпіричної особистості. Науковці А. Кавалеров і А. Бондаренко зазначають, що «від рівня адаптованості залежить і стабільність в суспільних відносинах, у розвитку всіх сфер життєдіяльності. В той же час соціально-адаптаційні процеси безпосередньо залежать від характеру і якості зрушень у суспільному бутті народу» [43, с. 73]. Слід відзначити, що позитивні зрушення в суспільстві спричиняють конструктивні підходи до дослідження розвитку як окремих сфер, так і цілого соціуму.

Сучасний освітянський процес орієнтується на розвиток духовної культури особистості, який сприяє формуванню власного ініціативного знання. Обов'язковою складовою в процесі формування власної культури повинно бути подолання кожною особистістю життєвих негараздів та криз, що спонукає до досягнення нових рівнів духовності. «В кожному мить формуюча цілестрімливість наштовхується в нас на перешкоди, сліпі протидії і повинна внутрішньою боротьбою розчищати собі дорогу» [118, с. 121]. Життєві негаразди та кризи для кожного історичного періоду нові, у зв'язку з цим освітянський процес повинен сам в першу чергу пережити трансформації.

Освітянські перетворення обумовлюються соціальними умовами, що їх породжують, оскільки паралельно з глобальними соціальними революціями відбуваються зміни в освіті та її парадигмальних характеристиках. Український вчений М. І. Романенко виділив чотири парадигмальних революцій, які сприяли формуванню кількох освітніх парадигм. Перша освітня парадигмальна революція відбувалась в період становлення людського суспільства, коли формувались соціальні механізми навчання і виховання та передачі досвіду.

Друга освітня революція припадає на добу доіндустріального суспільства, коли розпадається первинна община і зароджується індустріальне суспільство. В цей період система освіти формується як соціальний інститут релігійної направленості із внутрішньою структурованістю та жорсткою соціальною диференційованістю.

Третя освітня революція обумовлюється становленням індустріального суспільства і продовжується до виникнення постіндустріального суспільства. В цей період освіта стає загальнодоступною, набуває державної підтримки, науково обґрунтовується, перетворюється у рушійну силу технічного прогресу. В той самий час освіта переорієнтовується на пропагування гуманних людських цінностей.

Сьогодні ми переживаємо четверту освітню революцію інформаційної доби, яка все ще перебуває в стані формування основних принципів та завдань освітянського процесу. Однак, явним є той факт, що всі трансформації в освітянській сфері направлені на перетворення її у найважливішу сферу суспільства, що забезпечить умови для розвитку особистості та всього людства [98]. Таким чином, пріоритетність освіти стане визначальним чинником у процесі вдосконалення світової спільноти.

Сучасний освітянський процес зобов'язаний своїм розвитком в значній мірі гуманоцентричним засадам класичної освітньої парадигми. Наукове обґрунтування освітянської практики дало можливість виокремитись педагогіці в самостійну галузь в 19 столітті. Це забезпечило появу широкого різноманіття форм і методів навчання, класно-урочної системи організації навчального процесу, що отримало значного розповсюдження та активного застосування в наш час. Проте, найголовнішим здобутком для формування постнекласичної освітньої

парадигми стала гуманістична направленість освітянського процесу, в центр якого була поставлена людина.

Як відомо, 20 століття характеризується бурхливим науково-технічним та соціальним розвитком, що не могло не позначитись на освіті. З'явилися нові освітянські проблеми, вирішення яких вже не могло обмежуватись традиційними методами. Пошук нових методів сприяв появі нових технологій навчання, що, у свою чергу, сприяло розвитку нових філософських та педагогічних систем. Це результувало появою великої кількості шкіл та напрямків різноманітного характеру в освітянській практиці та теорії, які звертались у своєму обґрунтуванні до особливостей соціально-філософської та філософсько-освітньої методології. Освіту почали розглядати як головний чинник соціалізації особистості та її світоглядної орієнтації.

У зв'язку із появою величезного різноманіття освітніх технологій, методик, концепцій, а також ускладнень комунікацій, видів діяльності, соціальної структури і т. д., важливим постає питання управління всією сукупністю освітніх напрямків. Важливою ланкою в системі освіти є вища школа, яка насамперед сприяє улагодженню даного питання. Саме система вищої освіти є ключовою у розробці підходів до управління освітянським процесом.

Для даного дисертаційного дослідження важливим є розуміння різниці між управлінням та регулюванням. Існує безліч визначень поняття управління. Так, наприклад, Киричков Ю. В. надає наступне визначення: «Управління – це цілеспрямований вплив на об'єкт, обраний з безлічі можливих впливів, на підставі наявної для цього інформації, що поліпшує функціонування чи розвиток даного об'єкта» [47, с. 18]. Отже, науковець наголошує на цілеспрямованості впливу, тобто на досягненні визначеної мети чи забезпеченні певного поведження об'єкту управління. Професор

Пунченко О. П. визначає соціальне управління як «цілісну сукупність внутрішніх зв'язків та законів системи (процесу, явища), що управляється, які визначають стійкі та постійні елементи цієї системи в процесі переходу її у нову якість. Ці стійкі та постійні елементи при переході системи у нову якість не знищуються, а складають її основу. Але в цілому сутність соціального управління виходить з одного головного завдання управління – досягнення відповідності між об'єктивною діяльністю людей та вимогами об'єктивних закономірностей розвитку суспільства» [94, с. 151]. Таким чином, управління соціальними процесами безпосередньо пов'язано із проблемою регулювання відносин між людьми, в тому числі і в духовній діяльності. Науковець Заветний С. А. розглядає управління наряду з близькими термінами, такими як керівництво, правління, регулювання, організація, інформація, контроль. Однак, вчений визначає управління як головну умову існування організованих систем різноманітної природи (біологічних, соціальних, технічних), а також є їх змістовною властивістю [35, с. 22]. Отже, управління наділяється найважливішою характеристикою для існування та розвитку будь-яких систем.

Багато науковців надають перевагу розгляду управління освітою як складової соціального управління. Зокрема, Гуменюк В. зазначає, що «соціальне управління регулює економічну, соціально-політичну та духовну сфери життя суспільства. Управління освітою, зокрема, відповідає за духовну сферу. Сутнісно управління освітою можна визначити як цілеспрямований вплив суб'єктів управління різних рівнів (державного, регіонального, місцевого) на всі ланки освіти з метою створення умов для гармонійного розвитку та самореалізації особистості, життєдіяльність якої забезпечує збереження і подальший розвиток соціального організму та культури суспільства» [117, с. 191]. Дійсно, управління освітою є надзвичайно важливою та необхідною складовою соціального управління,

яка в значній мірі обумовлює свідомий розвиток суспільства, культури, особистості.

На нашу думку, цікавим є розмежування управління та регулювання, що надає Заветний С. А. і якого дотримуємось ми в нашому дослідженні. Отже, відмінність регулювання від управління полягає у функціях. Функцією регулювання є «підтримка системи у стабільному стійкому стані, недопущення великих відхилень, здатних нанести шкоди системі. Управління ж ставить перед собою більш широкі задачі, а саме – перехід системи із стану, який менше задовольняє певній вимозі, у стан, що більше задовольняє їй, тобто управління пов'язано не лише з необхідністю забезпечення стабільності системи, а й зміни її та розвитку» [35, с. 25]. Отже, регулювання є невід'ємною складовою управління, яка направлена на підтримку стабільності системи.

Слушним є зауваження Дж. Блек, що більшість людей сприймають поняття регулювання лише як форму «командно-контролюючого» регулювання, тобто «регулювання зі сторони держави шляхом застосування правових засад, підтриманих (часто протизаконними) постановами» [138, с. 3]. Отже, регулювання часто сприймається як централізована форма управління соціальними процесами, держава має всі можливості та повноваження командувати та контролювати, і таке одностороннє державне командування та контролювання вважається надзвичайно ефективним. Однак, централізоване регулювання має ряд недоліків, які в подальшому можуть перетворитися на негативні наслідки, а саме: використання непідходящої інструментарію, недостатність знань управлінців для визначення причин проблем, неадекватне здійснення регулювання, недостатність мотивації як в тих, хто регулює, так і в тих, ким регулюють.

Іншою формою регулювання, більш ефективною та адекватною сьогоденню, є децентралізоване регулювання. Дж. Блек виділяє п'ять основних ознак децентралізованого регулювання: комплексність, фрагментарність, взаємозалежність, самоуправління та відсутність чіткого розмежування між громадським та особистим. Комплексність передбачає складність у зв'язках між особами в суспільстві чи системами, а також виникнення соціальних проблем через різноманітні взаємодіючі фактори. Фрагментація відноситься до поділу знань, влади та контролю. Вона передбачає, що жодна особа не володіє повною інформацією для вирішення соціальних проблем, а також уряд не виступає монополією у користуванні всіма повноваженнями та засобами контролю. Самоуправління передбачає розвиток власним шляхом, відсутність втручання, зміни в поведінці та наслідках, які є несподіваними. Взаємозалежності між соціальними системами, а також між соціальними системами і урядом, передбачають наявність проблем і рішень та взаємодію у вирішенні цих проблем та здобутті користі. Відсутність розмежування між громадським та особистим проявляється у мережевому організуванні, що поєднує урядові та неурядові системи різноманітними шляхами [138, с. 3-6]. Таким чином, визначення основних складових децентралізованого регулювання сприяє виявленню проблем та невдач регулювання соціальних процесів.

В регулюванні особливе значення має поняття інформації, що виступає смисловою основою, без якої регулювання не може існувати, а тим більше регулювання освіти. Завдяки інформації різноманітні хаотичні розумові зіткнення перетворюються у гармонійні взаємодії із наслідками як для окремого індивіда, так і для цілого суспільства. Це можливо завдяки прямому та зворотному зв'язку, в якому знаходиться інформація. Важливу роль відіграє зворотний зв'язок, а саме контроль, оскільки він виявляє

відхилення об'єкта регулювання від заданих параметрів. Зворотний зв'язок уможливорює обмін місцями суб'єкта та об'єкта регулювання. «Це добре видно на прикладі суспільної думки, яка, будучи частиною суспільної психології, може гальмувати чи прискорювати проведення всіляких реформ із центра» [35, с. 38]. Отже, велике значення має знання про реагування системи на той чи інший соціальний регулятор.

Регулювання освіти передбачає цілеспрямований вплив на неї з метою її впорядкування та стабілізації, однак, не слід нехтувати непередбачуваними стихійними факторами, які не піддаються прогнозуванню. Врахування впливу цілеспрямованих та стихійних чинників на систему освіти сприятиме узгодженості її форми та змісту, її оптимально організованому функціонуванню та розвитку як цілісної системи.

Завдяки зворотному зв'язку одразу відчутно вплив тих чи інших соціальних регуляторів на систему освіти, а також силу їхньої дії. Однак, слід зазначити, що соціальне регулювання освітою повинно мати подвійну природу. З одного боку, дія соціальних регуляторів направлена на підтримку стабільності освіти, з другого боку, вони повинні бути направлені на її розвиток, надання їй певної мінливості, однак, деякі соціальні регулятори мають, навпаки, стримуючий характер. Обидві сторони мають величезне значення для освіти, оскільки вона повинна зберігати набутий досвід століттями в навчанні і вихованні та формуванні гармонійно розвиненої особистості, проте освіта повинна також здобувати нові якості та в певній мірі пристосовуватись до зовнішніх об'єктивних змін. В певні історичні періоди домінували певні соціальні регулятори, які мали досить неоднозначний вплив на систему освіти. Однак, якщо їхній вплив загострюється та продовжується невинновдано довго, то це може результувати невинновдано негативними наслідками, що забезпечить

стриманість у розвитку як освіти, так і цілого суспільства. Таким чином, виникає необхідність гармонійного поєднання стабільності та мінливості.

Соціальні регулятори освіти обумовлюються також безпосередністю та опосередкованістю свого впливу. Безпосередність соціальних регуляторів виходить з механізму цілеспрямованого впливу на систему освіти, тобто накази, плани, програми, якими свідомо спрямовується розвиток всієї системи освіти. Опосередкованість соціальних регуляторів обумовлюється відсутністю навмисності, впорядкованості, присутністю значної долі випадковості, в деякій мірі стихійністю. Такими соціальними регуляторами можуть бути економічні фактори, стан розвитку ринку праці, громадська думка, суспільний настрій – все це опосередковано, сильніше чи слабкіше впливають на розвиток освіти в певній країні. Важливим аспектом в даному питанні є належна увага до кожного регулятора, оскільки як переоцінка, так і недооцінка можуть призвести до небажаних суспільних явищ.

Забезпечення стійкості системі освіти надають сильні соціальні регулятори, які визначають її ефективність. Серед них можна виділити політичну систему, деякі економічні чинники, об'єктивні глобалізаційні напрямки. Однак, в різні часи сила тих чи інших регуляторів на систему освіти була різною, тому кожний історичний період привносив свої корегування в регулювання освітою.

1. 2. Структура соціальних регуляторів освітянського процесу

Реалізуючись у практичній діяльності, перетворюючи соціальне середовище, людина збагачується в культурному та соціально значущому планах, вдосконалює своє духовне виробництво, формуючи себе як особистість.

Людина розвивається під впливом двох основних факторів: власної психічної конституції та зовнішніх обставин. З одного боку, в ній панують певні здібності, звички, вподобання і т. д., а з другого – зовнішній вплив є дуже відчутним для людини, оскільки він безпосередньо ставить перед нею певні завдання та вимагає відповідних дій. Освітнянський процес виступає тим головним чинником, що формує людину як особистість. Він враховує як особливості людської психіки, так і прояви соціального середовища в процесі становлення особистості.

Регулювання освітянського процесу відбувається в умовах одночасного впливу всієї сукупності соціальних довготривалих та короткотривалих факторів. Освіта не може існувати поза навколишніх впливів та людських взаємовідносин, взаємодії та протиріч соціальних та індивідуальних інтересів. Сила впливу різних чинників обумовлена здатністю освіти змінюватись та змінювати оточуюче середовище. Справедливо відзначають українські науковці А. Кавалеров і А. Бондаренко, що «кожне суспільство трансформується і змінюється по-своєму, під впливом багатьох об'єктивно-суб'єктивних чинників і в значній мірі ці процеси залежать від менталітету народу, його історичних традицій, які впливають на суспільні відносини між членами соціуму, потреби народу і окремих індивідів тощо» [43, с. 64].

Для нашого дослідження особливо значущим є виділення наступних груп соціальних регуляторів освітянського процесу: об'єктивні та суб'єктивні, безпосередні та опосередковані, стримуючі та спонукальні, сильні та слабкі. Однак, слід зазначити, що подібний поділ має умовний характер, адже ці групи тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені. Дія одних соціальних регуляторів багато в чому залежить від дії інших. Наскільки соціальні регулятори пов'язані між собою та в якій мірі з ними

пов'язаний освітянський процес, настільки він буде реагувати на різноманітні перетворення, що відбуваються в суспільстві.

1. 2. 1. Об'єктивні та суб'єктивні соціальні регулятори освітянського процесу

Поділ соціальних регуляторів на об'єктивні та суб'єктивні є досить суттєвим для даного дослідження. Ці категорії визначаються неоднозначно в залежності від специфіки питання, що розглядається.

Об'єктивні фактори є загальнозначущими, існують поза суб'єктом і одночасно у свідомості суб'єкта, хоча і не залежать від його думки та інтересів [116]. Вони утворюють ту реальну дійсність, що рішуче впливає на освітянський процес, а тому і на формування особистості. Суб'єктивні ж фактори залежать від суб'єкта, є не менш важливими, ніж об'єктивні.

До об'єктивних регуляторів, як на глобальному, так і на локальному рівнях, відносяться політичні, економічні, інформаційні, соціальні регулятори. Всі вони безпосередньо чи опосередковано охоплюють своїм впливом освітянський процес.

Об'єктивні регулятори виступають масштабними «завдавачами» ритму життя суспільних інститутів в цілому та конкретної особистості зокрема. Вони створюють загальний фон розгортання тих чи інших процесів, виступають так званими «проектуючими променями». Суб'єктивні ж регулятори виступають тим «полотном», на яке проєктуються ці «промені». Вони є невід'ємною частиною об'єктивних регуляторів. Суб'єктивні регулятори інтеріорують дію об'єктивних в освітянський процес, оживляючи їх та надаючи їм певного змісту в конкретно-історичний період. Як правило, суб'єктивні регулятори підвладні швидкій мінливості та вразливості, ніж об'єктивні, тому вони є більш рухливими.

Слушним є висловлення професора Халапсіса О. В. з приводу об'єктивності історичних явищ: «Коли мова заходить про об'єктивність тих чи інших історичних явищ, деколи забувають, що ця об'єктивна логіка вибудовується завдяки цілком конкретним, хоча й не обов'язково свідомим, діям суб'єктів історичного процесу. Ці дії вже *post factum* об'єктивуються з огляду на свою здійснену наявність, а не завдаються заздалегідь в якомусь прописаному сценарії» [125, с. 231]. Отже, існує тісний зв'язок між об'єктивними явищами та суб'єктивними діями в історичному процесі.

До об'єктивних регуляторів освітянського процесу слід віднести насамперед всеохоплюючий процес глобалізації, що виступає головною рушійною силою сьогодення. «Об'єктивність історії проявляється в тому, що дії історичних суб'єктів обумовлені (проте не детерміновані) їх власним духовним шляхом, який визначає те чи інше бачення реальності та завдає відповідні мотивації у розміщенні пріоритетів. Саме в цьому змісті об'єктивна й глобалізація, яку часто і, треба сказати, небезпідставно, пов'язують з вестернізацією, оскільки сам проект глобалізації почала розгортати західна цивілізація» [125, с. 232]. Глобалізація не лише завдає напрямку розвитку всього людства, а й тримає у постійній залежності (навіть у напрузі) кожного мешканця планети. Глобалізаційні процеси простежуються сьогодні в усіх сферах життєдіяльності, тому науковці, дослідники не перестають говорити про них в різних сферах, в тому числі і на філософському рівні. Про глобалізацію, по праву, можна говорити як про один з найважливіших об'єктивних регуляторів, що спрямовує рух усіх суспільних процесів, наділяючи їх досить визначеними спільними ознаками, як «зниження чи зникнення перешкод не лише для торгівлі, а й для руху кваліфікованої робочої сили (включаючи і науковців-дослідників та викладачів ВНЗ)» [31, с. 170]. Глобалізація – це не тільки тенденція до єдності світу, а й до загострення в цивілізованих рамках конкуренції між

державами. В даному аспекті освіту називають не лише «фундаментальним людським правом», а й «ключем до сталого розвитку і миру між країнами та всередині них» [146, с. 11]. В цій ситуації важливою ознакою виступає згуртованість нації, яка допомагає їй сформувати і усвідомити власний національний інтерес відстояти його у відносинах з іншими державами.

Дослідники у своїх працях намагаються аналізувати сучасний період, визначити його характерні риси. До представників, які надають певну характеристику сучасному суспільству, належать такі визначні постаті, як Д. Белл, Е. Гідденс, Дж. К. Гелбрейт, П. Дракер, А. Етционі, А. Маслоу, Л. Несбітт, Д. Топскотт, О. Тоффлер, А. Турен, Л. Туроу, Ф. Фукуяма, С. Хантінгтон та інші. Серед українських вчених, що вивчають це питання, слід виділити В. Андрущенка, І. Бичка, О. Донченка, В. Кременя, С. Кримського, М. Мокляка, О. Пунченка і т.д.

Глобалізаційні процеси посилюють дію політичних регуляторів, якими є форма державного режиму (авторитаризм, тоталітаризм, демократія), форма державного правління (імперія, монархія, республіка), форма державного устрою (федерація, конфедерація, унітарна держава), система влади, способи боротьби за владу, також способи її реалізації, шляхом прийняття законодавчих і нормативних документів, в яких прописуються принципи та форми управління і впроваджуються механізми їх декларування та дотримання. Вони ставлять перед освітою завдання – виховати лояльну до існуючої системи влади особистість.

Політична сфера відіграє особливу роль в житті суспільства через те, що в ній ставляться питання про владу та її організацію, які є вирішальними для будь-якого суспільства. Від результатів вирішення цих питань залежить стратегія розвитку не лише освіти, а й усіх інших сфер життєдіяльності суспільства. Політичні регулятори визначають не лише межі, а й потребу в тому чи іншому управлінні.

Сьогодні політику називають найвпливовішим регулятором соціальної сфери (Белл Д., Заветний С. А., Іноземцев В. Л. та інші). На жаль, у більшості своїй політики «занепокоєні не стільки проблемами управління суспільства, встановлення гармонії суспільних відносин, скільки боротьбою за владу, перетворюючи її із засобу в мету, породжуючи, таким чином, в суспільстві розлад» [35, с. 39]. Як зазначають вчені А. Кавалеров і А. Бондаренко, «проста людина попала у водоворот різних політичних дискусій, не маючи можливості вникнути у їх сутність, виявити і проявити своє власне ставлення до всього, що відбувається. Оточуюче середовище стало для людини своєрідним диктатором, оскільки диктує їй правила гри, намагається визначити її поведінку» [43, с. 64]. Досить часто засобом в політичній боротьбі за владу виступає освітянський процес, що в результаті має не виправдані наслідки. На думку Д. Белла необхідна така суспільна філософія, яка «представляла б собою дещо більше, ніж суму політичних амбіцій людей, поєднаних за принципом єдиної сфери суспільної діяльності та соціальних груп» [7, с. 504]. Формувати таку філософію підвладно таким представникам суспільства, які володіють різносторонніми та самими досконалими талантами, а також найвищими можливостями.

Сьогодні все більшого значення набувають економічні регулятори, які тісно пов'язані з політичними, оскільки останні обумовлюють дію перших. Економіка вважається головним двигуном глобалізації, тому спостерігається такий великий вплив її на всі сфери життя людства. Професор Халапсіс О. В. висловлюється, що «глобалізація економіки пов'язана аж ніяк не з якимись природними процесами, що йдуть «паралельно» і незалежно від метафізичних проектів Заходу, а в самому безпосередньому зв'язку з ними. Тут економічні процеси, в тому числі – і глобального масштабу, є результатом діяльності духу, а не природна

даність» [125, с. 232]. Світові економічні перетворення проявляються у ринкових трансформаціях, посиленні впливу світових організацій, глобальної конкурентності, трансформаціях у матеріальному виробництві, виробничих технологіях, виробничих відносинах, поширенні короткострокової зайнятості, через що загострюється відчуття соціально-економічної незахищеності населення. Панування валютно-фінансових організацій (МВФ, ЄБРР, Світовий банк), організацій міжнародної торгівлі (СТО, ЮНКТАД, ЮНСИТРАЛ), створення спільних ринків, асоціацій держав певного регіону і т.п. безпосередньо впливають на економіку конкретної держави. Зацікавленість міжнародних організацій у регулюванні економічними сферами накладає свій відбиток на процесі вибору напрямку розвитку освіти.

Формат економічних відносин в освітянському процесі відчувається все гостріше і гостріше. Сьогодні все частіше вживається термін «освітні послуги», що стало результатом впливу ринкових трансформацій на освітянську галузь, де поряд із вирішенням певних проблем з'явилися нові, досить суперечливі тенденції розвитку освіти. Серед них фахівці виділяють: витіснення держави зі сфери освіти; збільшення конкурентності не за рівень надання знань, а за отримання прибутку від освітніх послуг; поширення короткострокових контрактів, що загострює відчуття соціально-економічної незахищеності тощо. Таким чином, орієнтуючи освіту лише на виконання певних вимог, поставлених певними комерційними організаціями, ринок позбавляє суспільство фундаментального розвитку [28]. Отже, прагнення до швидкого фінансового накопичення без фундаментальних наукових розробок із значним вкладанням коштів є негативною тенденцією для розвитку освітянського процесу.

Науковець Дзвінчук Д. зазначає, що «якщо в минулому гроші були засобом здобуття освіти і формування розвиненої особистості, а меркантильні плани були другорядними, то на цей час все частіше у США і частині розвинених держав поняття «вища освіта», «маркетинг» і «високий річний прибуток» стають надто спорідненими, а навчання рекламують як найкращий засіб заробляти гроші. Ось і в Україні, а не тільки у США, шлях до престижу і потрапляння в розряд «VIP» майже став синонімом успіхів у накопиченні грошей» [31, с. 62]. Вчений ставить під сумнів той факт, що взірцем моральності й цивілізованості можна називати ті країни, в яких престиж та успішність особи вимірюються коштами, якими володіє ця особа. Отже, сьогодні особливо актуалізується питання про обсяг статків, яким володіє людина. З іншої сторони, це питання викликає занепокоєння у науковців через надання йому величезної уваги в освітянській сфері.

Поширенню політичних та економічних регуляторів на освітянський процес сприяє розвиток таких об'єктивних регуляторів, як інформаційні. Кожне суспільство «може виникнути і підтримувати своє існування лише завдяки безперервному створенню інформації й дуже активним обміном нею між її членами. Припинення цих потоків загрожує цілісності всіх суспільств» [31, с. 183]. У зв'язку із стрімким зростанням та поширенням інформації, сьогодні потужно розвиваються та застосовуються інформаційні технології, засоби масової інформації та комунікації, особливо світова система Інтернет. Еволюція інформаційних технологій активно продовжується і проходить етапи поступового вдосконалення, нагромадження вдосконалень, заміни новими технологіями застарілих, що, в результаті, має дві діаметрально різні сторони. З одного боку, накопичення вдосконалень призводить до якісних змін в інформаційних технологіях і виводить їх на новий виток розвитку. Проникнення нових ідей, освоєння наукових відкриттів або винаходів викликає переворот у

засобах праці, використанні та зберіганні інформації і т. і.. Відомий науковець Т. Кун стверджує, що «відкриття, подібні відкриттю кисню чи рентгенівських променів, не лише добавляють певну кількість знань у світ вчених. В кінцевому результаті це дійсно відбувається, проте не раніше, ніж спільнота вчених-професіоналів зробить переоцінку значення традиційних експериментальних процедур, змінить своє поняття про сутності, з якими вона поріднилася, і в процесі цієї перебудови внесе зміни і в теоретичну схему, через яку вона сприймає світ» [57, с. 27]. Отже, різноманітні відкриття не є простим введенням нових фактів.

Новітні знання, технології сприяють постійному вдосконаленню професійних вмінь, навичок, щоб залишатись адекватними сучасним світовим трансформаціям. «Система торгівельних зв'язків, що швидко змінюється, а також технічні інновації ускладнюють передбачення тих навичок, які знадобляться в майбутньому. Однак, глобалізація не лише економічна, вона є також інтернаціоналізацією людських обмінів, поширення ідей, як наприклад поява глобального громадянського суспільства. По суті, глобалізація могла б забезпечувати доступ до небувалих можливостей навчання» [146, с. 16]. Отже, соціальні та економічні перетворення мають величезні наслідки для освітянського процесу.

Не можна не погодитись з іншим видатним науковцем Д. Беллом, який зазначає: «Цілком очевидно, що постіндустріальне суспільство представляє собою суспільство знань у подвійному смислі: по-перше, джерелом інновацій у все більшій мірі стають дослідження та розробки (крім того, виникають нові відносини між наукою та технологією з огляду на центральне місце теоретичного знання); по-друге, прогрес суспільства, що вимірюється зростаючою долею ВВП та зростаючою частиною зайнятої робочої сили, все більше визначається успіхами в області знань»

[7, с. 288]. Таким чином, можна зробити висновок, що від розвитку знань залежатиме розвиток сучасного суспільства, тобто знання виступають внутрішнім джерелом суспільного прогресу. Цікавою є інша думка Д. Белла: «Фактором інновації стає систематизація знань. Особливість останніх полягає в тому, що навіть будучи проданими, вони залишаються також і у свого виробника. Знання є «колективним благом», оскільки за своїм характером з моменту створення воно стає доступним всім» [7, с. CLII]. Отже, знання є суспільним продуктом і рівень якості знань впливає на суспільний добробут.

В даному аспекті слушною є думка Д. Бейкера щодо масового поширення знань через систему освіти: «Повсюдний неймовірний ріст і поширення освіти перетворили світ в освічене суспільство – цілком новий тип суспільства, де виміри освіти досягають, а також змінюють, майже кожен сторону людського життя. Оскільки поширення освіти, а нещодавно масове поширення вищої освіти, не послаблюється у двадцять першому столітті, офіційна освіта не лише перетворює індивідів, вона відроджує самі основи суспільства через проникаючу культуру освіти із легітимною здатністю до відновлення принципів роботи та її основних компонентів, таких як ідеї щодо людських продуктивних здібностей, нових організацій та управління, поширення професіоналізму та досвіду, виникнення робочих місць для високоосвічених особистостей» [136, с. 163]. Отже, поширення знань, а у зв'язку з цим і вдосконалення вмінь, навичок, вимагають від працівників на робочих місцях більших показників професіоналізму.

Інформація для інформаційної технології є не тільки сировиною, а й вихідним продуктом. Вдосконалення інформаційної бази веде до якісних наслідків управлінських рішень. Цьому сприяє також всевітня мережа Інтернет, що збільшує можливості передачі та отримання інформації.

Інтернет відіграє важливу роль не тільки в отриманні, обробленні, збереженні, поширенні та використанні інформації, а й у швидкості її передавання. Мережа Інтернет посідає провідне місце в сучасному освітньому просторі. З її допомогою створений європейський освітній простір в межах Болонського процесу. Новітні інформаційні технології прияли розвитку «відкритих університетів», в яких освітяни отримують вільний доступ до знань, які дає вища освіта. Під впливом мережі відбувається значене розширення кола спілкування та здійснення комунікацій у віртуальному просторі «всесвітнього павутиння».

Однак, є ще й другий бік такого стрімкого розвитку та поширення інформаційних та комунікаційних технологій. Через перевантаження комунікацій відбувається протистояння обмежених людських здібностей засвоєння інформації та наростаючої інформаційної лавини. Таке протистояння призводить до інформаційної втоми особистості, що спричиняє постійні різноманітні стреси, депресії. В таких умовах було б доречно розглядати освіту як соціальну систему інформаційної корекції, тобто як «фільтр», що перешкоджає шкідливій інформації та проявляє толерантну реакцію на корисну інформацію. Та найголовніше є те, що освітянський процес здатний будувати такі внутрішні бар'єри особистості, які були б найнадійнішими заслонами під час прийняття тої чи іншої інформації. А також освітянський процес здатний гармонійно збалансувати взаємодію толерантних та відторгуючих реакцій. Цьому сприятиме визначення найбільш впливових соціальних регуляторів освітянського процесу, які включають соціальні норми, цінності, соціальну стратифікацію, міграційні, демографічні процеси.

Вплив соціальних регуляторів на освітянський процес обумовлюється соціальними та професійними відмінностями людей, ступенем їхньої відповідальності, міграційними, демографічними

процесами і т.д. Інтегрування у світову систему цивілізації на основі національних традицій, успадкованого людського потенціалу і рівня виробництва залежить від функціонування соціальних інститутів і організацій, а також підготовки кадрів. Соціальні регулятори грають важливу роль у піднятті відповідальності освітянського процесу за соціальні наслідки особистості, її професійний ріст тощо.

Соціальні норми, цінності виконують функцію орієнтирів і тим самим формують певну модель поведінки людей та соціальних систем. «Сутнісний бік духовності, – стверджує В. Горлинський, – відображується змістом духовних цінностей як вищих соціокультурних регуляторів соціальної системи» [30, с. 191]. Духовне життя людини підвладно найстрімкішим перетворенням. Ці перетворення залишають суттєвий слід в історії соціуму, не дивлячись на те, що не завжди вони мають логічне пояснення. В освітянському процесі формуються певні форми взаємовідносин завдяки соціальним нормам та цінностям, що переважають в суспільстві в конкретно-історичний період. Особистість намагається для себе обґрунтувати соціальні норми та цінності через раціональне опанування тих відносин, що перетворюються у її власні переконання та будуються на добровільних засадах. При цьому зміст соціальних норм та цінностей розкривається глибше, словесне формулювання розуміється краще, а також враховуються індивідуальні особливості. Соціальні цінності є результатом життєдіяльності людини, її взаємодії з суспільством, розвитку її природних і соціальних потреб. Людина ставить перед собою мету, визначає моральні нормативи та оцінки, формулює та здійснює своє призначення, несе відповідальність за свої вчинки та наслідки. Цінності вказують на орієнтир, перспективу кожному індивіду і включає його в систему суспільних відносин, де визначає мету діяльності і як її реалізувати.

Окрім об'єктивних регуляторів існують суб'єктивні регулятори освітянського процесу. Значення суб'єктивних регуляторів визначається активізацією внутрішніх процесів особистостей, проявами людських взаємовідносин, які не можуть існувати ізольовано від об'єктивних факторів. Жоден регулятор сам по собі не здатен швидко та ефективно вирішити освітянські проблеми. Однак, суб'єктивні регулятори слід розглядати як потужні стимулятори та каталізатори освітянського розвитку. Ефективність суб'єктивних регуляторів залежить від спроможності суспільства створити реальні умови для актуалізації всіх потенцій особистості.

Важливим суб'єктивним регулятором освітянського процесу виступає світогляд особистості, який є наслідком не лише виховання, а й багаторічної різносторонньої активної взаємодії особистості з оточуючим середовищем. Світогляд, під яким традиційно розуміють систему поглядів, принципів, переконань, ідеалів, регулює стосунки та поведінку людей, а також визначає їхнє відношення до оточуючих явищ, діянь. Світогляд особистості сприяє її орієнтації в освітянському процесі, а отримані наукові знання раціоналізують відношення особистості до дійсності, послаблюють вплив її забобонів, хибних поглядів, упереджень. Сформовані філософські, політичні, моральні погляди складають фундамент світогляду особистості. Вони корегують подальші знання, що отримуються ззовні, та спонукають особистість критично ставитись до вимог суспільства.

Вимоги суспільства індивід завжди перетворює у предмет своєї свідомості та співвідносить із власними інтересами, потребами та очікуваннями. Діалектичний взаємозв'язок інтересів, потреб і очікувань особистості та суспільства займає одне з провідних місць у перетвореннях

усіх сфер життєдіяльності. Освітнянський процес виступає головним осередком даного взаємозв'язку.

Інтереси лежать в основі безпосередніх спонукань індивідів, соціальних груп, які беруть участь у соціальних діях [107, с. 476], через що існує поширена зацікавленість до них у представників різних наукових сфер: психології, філософії, соціології, педагогіки, економіки тощо. Б. Спіноза зазначав, що «розрахунок вигоди» становить «важіль і життєвий нерв усіх дій людини» [110, с. 233]. Інтереси є не лише спонукальними силами людської діяльності, а й важливими детермінантами суспільного розвитку. Об'єктивна необхідність обумовлює їхнє формування. Долучаючись певним чином до суспільного життя, через освітянський процес, процес матеріального та духовного виробництва, спілкування, індивід може задовольнити свої потреби. Інтереси є виявленням суспільних відносин, розкриваються в суспільній взаємозалежності людей, через їхню сумісну діяльність.

Через інтереси проявляються відмінності індивідів у соціальному положенні, духовному надбанні, прагненні до саморозвитку, і одночасно проявляється єдність суспільства як соціальної системи. Поєднання та протистояння інтересів є джерелом прогресу суспільства. Поєднання інтересів повинно ґрунтуватися на принципах добровільності, рівноправності, узгодженості, а не у командно-наказовій формі, на основі примусу, розбалансованості. Відомий науковець Д. Белл наголошує на тому, що задовольнити повністю людські інтереси стає дедалі складніше у 21 столітті через їхню різноманітність та часту неузгоджуваність. Вчений зазначає, що вимоги кращого життя «концентруються навколо двох сфер, що є фундаментальними для цього нового життя, – здоров'я та освіти. Усунення хвороб та ріст числа людей, які можуть прожити всі відведені їм роки на фоні спроб збільшити тривалість життя, роблять послуги охорони

здоров'я надзвичайно значимими у сучасному суспільстві; а ріст технічних потреб та професійної майстерності робить освіту, і зокрема доступ до вищої освіти, умовою самого входження у постіндустріальне суспільство» [7, с. 171]. Отже, проблема поєднання зростаючих інтересів і неспроможність ринку задовольнити всі потреби все сильніше загострюється у третьому тисячолітті.

Говорячи про глибинну неузгодженість інтересів між різними суспільними класами, Д. Белл зазначає, що дані протиріччя сприятимуть в майбутньому виникненню безлічі конфліктів. Серед чотирьох спільнот в класі професіоналів науковець виділяє наукову, технічну, адміністративну та культурну. «Хоча ці спільноти в цілому пов'язані спільним етосом, вони не мають поєднуючи їх глибинних інтересів, за виключенням спільного захисту ідей пізнання» [7, с. 500]. На думку вченого, захист ідей пізнання в цілому обумовлюється політичною системою. Однак, далі науковець зазначає, що «у повсякденній діяльності взаємодія та конфлікт інтересів відбувається скоріш між організаціями, до яких відносяться люди, ніж між більш розпливчастими класами чи статусними групами» [7, с. 502]. Отже, мова йде про відмінності та змагання між соціальними організаціями сучасного суспільства.

Інтереси особистості об'єктивно обумовлюються, мають суспільну значимість, і в результаті складають загальний суспільний інтерес, а також мають спонукально-направляючу силу, перетворюючись в цілі, прагнення, наміри, цінності людей.

Людські цілі, прагнення тощо, а також в цілому життєва орієнтація визначають людську орієнтацію на результати задоволення матеріальних та духовних потреб. Особливу цікавість викликають духовні потреби людини як суб'єктивні регулятори її життєдіяльності. Серед них Булкін А. П. виділяє «потреби у саморозвитку, самоповазі, гармонії з оточуючим світом,

потреби у знаннях – світоглядних (філософських), науково-технічних, суспільно-політичних, включаючи морально-правові, художньо-естетичні, творчі та ін.. Найвища реалізація духовних потреб здійснюється в праці, в самореалізації особистості через певну цілеспрямовану діяльність» [21, с. 114]. Перевага тих чи інших потреб особистості обумовлює її взаємовідносини із суспільством та оточуючим світом.

Діалектична взаємодія особистого та загального інтересів, можливість задоволення матеріальних та духовних потреб, перехід особистого в суспільне і суспільного в особисте розкривається саме в освітянському процесі. Завданням освітянського процесу полягає у практичному виробленні оптимальних форм їхньої інтеграції на основі добровільності, паритетності. Освіта сприяє формуванню різноманітності інтересів, потреб, здібностей людей. Без виникнення нових інтересів не буде розвиватись суспільство. Різноманіття інтересів, потреб та можливостей їх реалізації є важливим критерієм розвиненості суспільства та його гуманістичної направленості, а отже і критерієм дієвості соціальних регуляторів освітянського процесу.

Виникає проблема створення умов реалізації інтересів, їх соціально-економічних гарантій та правової захищеності. Завдання управлінців полягає в тому, щоб не ігнорувати протиріччя, що виникають в інтересах, потребах, знаходити оптимальні шляхи їх розв'язання. Інакше суб'єктивне небажання, незнання чи байдуже ставлення можуть призвести до кризових явищ об'єктивного характеру із важко виправними наслідками.

1. 2. 2. Безпосередні та опосередковані соціальні регулятори освітянського процесу

Для даного дослідження важливим є поділ соціальних регуляторів на ті, що безпосередньо охоплюють своїм впливом освітянський процес та

опосередковано. Слід наголосити, що даний поділ має умовний характер через їхню надзвичайну близькість.

Безпосередні соціальні регулятори освітянського процесу мають переважно інституціональну направленість, оскільки їхній вплив надходить безпосередньо з відомств та охоплює переважно відносини, що визначають умови діяльності та поведінки як окремих особистостей, так і цілих колективів, їхньої взаємодії між собою та із суспільством в цілому. До безпосередніх можна віднести соціальні регулятори із внутрішньою ефективністю освітянського процесу, а саме діяльність конкретного навчального закладу, кафедри, науково-педагогічного працівника, рівень та якість освітніх послуг, наукових досліджень, культурно-просвітницька діяльність для населення певного регіону і т.д.. На думку науковця Булкіна А. П., найбільш активну участь в процесі виховання беруть насамперед такі соціальні інститути, як сім'я та соціальна група, потім держава, церква, школа [21, с. 23]. Вчений зазначає, що роль та місце останніх можуть змінюватись в залежності від історичних, географічних факторів, типу суспільства, парадигми його розвитку, рівня соціально-економічного, культурного, технічного розвитку та інше. Однак, в будь-якому випадку сьогодні на навчальний заклад покладають головне завдання – залучення індивіда до життя в соціумі, а також передача системи норм та цінностей.

Опосередковані соціальні регулятори освітянського процесу мають переважно неінституціональну направленість. Вони відображають конкретизацію загальних принципів щодо власних умов діяльності та рівня розвитку. Безпосередні інституціональні регулятори не обов'язково обмежують поширення чи дію опосередкованих неінституціональних регуляторів. Хоча, наприклад, в адміністративно-командному стилі управління роль безпосередніх інституціональних регуляторів надзвичайно

посилена, виявлення ініціативи неінституціонального характеру суворо контролюється. Панування адміністративно-командного підходу не співвідноситься із творчим розвитком, наділяє директивним характером освітянський процес, регламентує дотримання політично канонізованого шляху, формує у свідомості людей стереотипи пристосуванської психології, байдужості до загальної справи, соціальної пасивності і т.п. Опосередковані соціальні регулятори можна назвати регуляторами із зовнішньою ефективністю, вони пов'язані з потребою суспільства в рішеннях для постійного розвитку.

1. 2. 3. Стримуючі та спонукальні соціальні регулятори освітянського процесу

Суспільство завдає імпульс, певні межі та орієнтири розвитку освітянського процесу. Однак, суспільство може і гальмувати розвиток освіти, як наслідок, перешкоджати оновленню освітянського процесу. Тому доцільно виділити стримуючі соціальні регулятори освітянського процесу та ті, що спонукають до його розвитку.

Розглянемо спочатку стримуючі соціальні регулятори освітянського процесу. До них слід віднести політичну та соціально-економічну недосконалість, застій виробництва, бюрократизм у керівних колах, зацікавленість керівництва у досягненні, в першу чергу, кількісних, а не якісних показників, відсутність нових усталених традицій, недостатній рівень інформаційної культури. Всі вони взаємозалежні та взаємообумовлені.

Причини виникнення стримуючих соціальних регуляторів освітянського процесу обумовлюються в певній мірі специфікою сучасного періоду, який називають «перехідним», оскільки відбувається зміна політичних режимів, державних устроїв, світоглядних позицій, настроїв

тощо. Не можна нехтувати особливостями, що несе із собою час змін, інакше можна неадекватно сприйняти дійсність та неправильно сформулювати уявлення про оточуюче середовище.

Перехідний період притаманний більшості країн світу, тому динамічні перетворення відбуваються у глобальному вимірі. Це позначається на виявленні політичної недосконалості та посилює соціально-економічні занепадання, особливо в країнах, що розвиваються. В освітянській сфері це проявляється у відсутності дієвої системи заохочень та підтримки освітян. Суспільство може забезпечувати систему стимулів через продуману диференціацію пільг, заробітної плати для тих, хто отримав різні наукові ступені (бакалавр, спеціаліст, магістр). Науковці зазначають, що «сама мотивація породжує трудову активність, впливає на формування мети, вибір шляхів її досягнення, є психологічним фактором діяльності» [45, с. 111]. Крім того, в період економічної кризи протягом останніх декількох років особливо загострився застій виробництва, і у зв'язку з цим з'явилися труднощі з працевлаштування випускників навчальних закладів. Перехідний період до того ж співпав із системною кризою, що його охопила. В перехідний період відмирають старі і народжуються нові форми, методи і засоби навчання, а системна криза створила фінансову скруту, яка гальмує нововведення в освітянському процесі.

Важливим соціальним регулятором, що стримує розвиток освітянського процесу, є бюрократизм у керівних колах, що має авторитарну спрямованість. Він направлений не на створення якісно нового в освіті та суспільстві, а на функціонування рутинним шляхом. Бюрократизм за визначенням характеризується «відірваністю від народу», «зневажливым ставленням до суті справи під виглядом або заради

дотримання формальностей» [107, с. 196]. Бюрократизм є синонімом тяганини, зволікання, канцелярщини.

Однак, бюрократичне ставлення нівелюється керівними колами, коли мова заходить про отримання прибутку. Науковці застерігають про повну комерціалізацію освітянського процесу. Введення освітніх послуг, виконання короткострокових договорів, співробітництво з комерційними організаціями – все це в подальшому може виявитися у повному становленні освіти на ринкові «колії», в подальшому без права загального доступу, перетворення освіти у «високоприбуткову сферу послуг» [17]. Отже, конкуренція за отримання прибутку від освітніх послуг призведе до втрати якості освіти.

Також слід вказати на відсутність визначених, усталених традицій, без яких перехід до нового стану суспільства дестабілізує розвиток та функціонування системи суспільних відносин. На думку В. Д. Плахова, «традиції, стабілізуючи розвиток та функціонування системи суспільних відносин, підвищують її здатність протистояти зовнішнім та випадковим по відношенню до неї впливам і разом з тим «гарантують» її самозбереження та якісну визначеність» [86, с. 71]. Отже, формування нових усталених традицій в суспільстві сприятиме протистоянню освітянського процесу зовнішнім впливам та збереженню його якості.

Особливої актуальності набуває сьогодні питання про недостатній рівень інформаційної культури освітян. Під «інформаційною культурою» вчені П. Орлов та О. Луганський розуміють «засіб висловити персональні ідеї, відпрацювати аргументацію, спростувати думку інших, вивчити нове, спростити пошук істини або перевірку очевидності на підставі фактів» [73, с. 209]. При достатньому рівні інформаційної культури виробляються навички осмислювати інформацію та адекватно реагувати на проблеми, що виникають. Без достатнього рівня інформаційної культури неможливо

прийти до власних висновків та прийняти власні рішення. Тому науковці зазначають, що «про розвиток навичок інформаційної культури можна б було судити як про внесок у розвиток персональної відповідальності за навчання й персональну свободу у виборі форм та засобів навчання» [73, с. 210]. Однак, недостатній рівень інформаційної культури спричиняє недостатній ступінь усвідомлення персональної відповідальності за освітянський процес.

До спонукальних соціальних регуляторів освітянського процесу відносяться прискорений розвиток світової економіки, торгівельних відносин, виробництва, розвиток і стрімке поширення засобів масової інформації та комунікації, необхідність розвитку та активного застосування інформаційних технологій, вимоги Болонського процесу.

Стрімкий розвиток і поширення засобів масової інформації та комунікації сприяє вільному та живому спілкуванню освітян зі своїми колегами з інших міст і країн, що навчаються в інших освітніх системах, через проведення цифрових відео-конференцій. Це сприяє процесу демократизації освітянського процесу. Однак, це має подвійний характер. Науковець Заветний С. А. висловлює певну пересторогу щодо того, що засоби масової інформації можуть наражатися на соціальні деформації. Вони «дуже уразливі зі сторони аморальності, як виховання, освіта зі сторони неосвіченості, і через те вони нерідко перетворюються у свою протилежність, породжуючи замість гармонії безлад» [35, с. 40], таким чином створюються спотворені форми соціальних регуляторів та збільшується розрив між тим, що повинно бути, та реальним станом речей.

Розвиток та активне застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій породило дистанційні технології навчання, які забезпечують дистанційну освіту. Дистанційна освіта, у свою чергу, забезпечує інтернаціоналізацію освіти не тільки за змістом, а й за

організаційними формами і методиками навчання, а також урізноманітнює ринок освітніх послуг у світовому освітньому просторі. Об'єктивні тенденції світової глобалізації призвели до застосування даних технологій в освітній практиці як засобу навчання і предмету вивчення.

Все більшого значення для освітянського процесу, а отже для формування духовного світу сучасної особистості, набуває віртуалізація дійсності. Реальний та віртуальний світи по-різному впливають на свідомість особистості. «Морально-етичні норми життєдіяльності в реальному та віртуальному світі не співпадають, і в цьому шкідливий вплив на молодь, що призводить до психологічних деформацій особистості, небезпека яких є незмірно більшою, ніж вплив сучасного телебачення» [31, с. 305]. Ефективним у стримуванні деструктивної сили віртуального простору можуть стати стандарти, зобов'язання, розроблені міжнародною спільнотою, які регулюватимуть моральну сторону віртуального світу.

Для освітянського процесу країн, що залучені до Болонського процесу, важливими спонукальними, які є до того ж безпосередніми, соціальними регуляторами є вимоги європейської освітньої спільноти. Стратегічними тенденціями Болонського процесу є створення єдиного освітнього простору для взаємодії освітян та спільного вирішення наукових проблем. Першочерговими вимогами до освітянських процесів європейських країн є запровадження двоступеневої структури вищої освіти (бакалавр – 3-4 роки і магістр – 1-2 роки), кредитно-модульного навчання, узгодження навчальних планів, змісту дисциплін, забезпечення фахової компетентності та інше. Глибоке та інтенсивне вивчення іноземних мов, робота над спільними проектами, взаємодія з іноземними колегами, оволодіння навичками та культурою дистанційного спілкування та обміну інформацією між науковцями з різних країн. Наполегливість

сприятиме результативності в даній ситуації. Належне виконання вимог Болонського процесу надасть можливість створення гнучких освітніх структур, відповідного працевлаштування випускників вишів, посилить їхню мобільність та зміцнить конкурентоспроможність вищої школи.

1. 2. 4. Сильні та слабкі соціальні регулятори освітянського процесу

Поділ соціальних регуляторів освітянського процесу на сильні та слабкі обумовлений здатністю системи освіти реагувати на навколишні перетворення, а також її готовністю змінюватись згідно з вимогами сучасності. Освітянська галузь рахується досить закритою, консервативною. Деякі вважають це її недоліком, бо будь-які трансформації в ній здійснюються з надзвичайними зусиллями. Інші вбачають в цьому позитивні моменти, оскільки своєю закритістю вона позбавляє себе випадкових втручань.

Сьогодні безліч науковців наголошують на тому, що освіта повинна поступово ставати відкритою системою, доступною для кожного, безперервною. Активне застосування новітніх технологій та методик стає невід'ємною частиною навчального процесу.

До сильних соціальних регуляторів освітянського процесу слід насамперед віднести економічний чинник, який супроводжує навчальний процес з самих перших днів. Спроможність матеріально забезпечити всім необхідним для навчального процесу кожну людину виступає сьогодні, на жаль, важливим показником здатності до навчання. Іншим сильним соціальним регулятором виступає інформаційний, який забезпечує доступність до освітянського процесу. Особливої сили сьогодні набуває політична система на відміну від попередніх століть, формуються умови для раціонального регулювання освітянським процесом.

Слабкі соціальні регулятори обумовлюються неготовністю освітянського процесу сприймати навколишні вимоги. Гарні актуальні закони чи ідеї можуть не сприйматися освітянським процесом, хоча може стояти гостра необхідність в їх запровадженні. Слабкість соціальних регуляторів освітянського процесу спричиняється індивідуальним сприйняттям думок різних дослідників науковою спільнотою. Від особистого ставлення до автора думки чи ідеї залежить подальше їхнє існування та розвиток.

Висновки до розділу 1:

1. Проблема соціального регулювання відноситься до найдавніших проблем філософських досліджень. Освітянський процес був завжди пов'язаний з політичним, економічним, соціальним, культурним розвитком суспільства. Слід виділити, що чинники та механізми соціального впливу на освітянський процес постійно ускладнювались, що позначалося як на урізноманітненні форм та методів навчання, так і на процесі інтеріоризації суспільно значущих норм та цінностей на індивідуальному рівні.

2. В розділі обґрунтовано, що соціальні регулятори мають складний та багатозначний характер по відношенню до освітянського процесу. Це обумовлюється тим, що індивіди, залучені в освітянський процес, знаходяться у різноманітних взаємозв'язках з соціальним середовищем, а також намагаються перетворити це середовище відповідно до своїх інтересів, потреб, очікувань. Соціальні регулятори можна визначити як чинники суспільного та особистісного середовища, що спрямовують розвиток освітянського процесу з метою його впорядкування.

3. Визначення освітянського процесу, що надаються в сучасних дослідженнях, можна поєднати у більш містке визначення: освітянський процес – це інтеграційний процес людинотворення за допомогою освітніх

механізмів та інститутів, а також індивідуальної пізнавальної діяльності. Об'єднуючим фактором всього різноманіття освітянських концепцій та практик є виділення та вирішення ряду основних освітянських проблем та протиріч, серед яких слід виділити наступні: проблема поєднання суспільних і особистісних потреб та інтересів в освітянському процесі; протиріччя між стрімким нарощенням і обігом інформації та обмеженнями людських здібностей засвоєння і використання цієї інформації; протиріччя між практикою соціального регулювання та його змістовним наповненням. Важливим чинником у регулюванні зазначених протиріч є світогляд особистості, який формується освітянським процесом і включає вміння аналізувати оточуючі події, явища, критично мислити, налагоджувати свій внутрішній стан та перспективно вирішувати нагальні проблеми, керуючись відповідальністю, що автоматично накладається.

4. Регулювання освітянського процесу відбувається в умовах одночасного впливу всієї сукупності соціальних довготривалих та короткотривалих факторів. Освіта не може існувати поза навколишніх впливів та людських взаємовідносин, взаємодії та протиріч соціальних та індивідуальних інтересів. Сила впливу різних чинників обумовлена здатністю освіти змінюватись та змінювати оточуюче середовище. Для даного дослідження особливо значущим є виділення наступних груп соціальних регуляторів освітянського процесу: об'єктивні та суб'єктивні, безпосередні та опосередковані, стримуючі та спонукальні, сильні та слабкі. Однак, слід зазначити, що подібний поділ має умовний характер, адже ці групи тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені. Дія одних соціальних регуляторів багато в чому залежить від дії інших. Наскільки соціальні регулятори пов'язані між собою та в якій мірі з ними пов'язаний освітянський процес, настільки він буде реагувати на різноманітні перетворення, що відбуваються в суспільстві.

5. Об'єктивні соціальні регулятори є загальнозначущими, утворюють ту реальну дійсність, що рішуче впливає на освітянський процес, а тому і на формування особистості. Вони виступають масштабними «завдавачами» ритму життя суспільних інститутів в цілому та конкретної особистості зокрема. Суб'єктивні соціальні регулятори залежать від суб'єкта, є не менш важливими, ніж об'єктивні. Вони упроваджують дію об'єктивних соціальних регуляторів в освітянський процес, оживляючи їх та надаючи їм певного змісту в конкретно-історичний період. Суб'єктивні соціальні регулятори підвладні швидкій мінливості та вразливості, ніж об'єктивні, тому вони є більш рухливими. Значення суб'єктивних соціальних регуляторів визначається активізацією внутрішніх процесів особистостей, проявами людських взаємовідносин, які не можуть існувати ізольовано від об'єктивних факторів. Жоден регулятор сам по собі не здатен швидко та ефективно вирішити освітянські проблеми. Однак, суб'єктивні регулятори слід розглядати як потужні стимулятори та каталізатори освітянського розвитку. Ефективність суб'єктивних регуляторів залежить від спроможності суспільства створити реальні умови для актуалізації всіх потенцій особистості. Вимоги суспільства індивід завжди перетворює у предмет своєї свідомості та співвідносить із власними інтересами, потребами та очікуваннями. Діалектичний взаємозв'язок інтересів, потреб і очікувань особистості та суспільства займає одне з провідних місць у перетвореннях усіх сфер життєдіяльності. Освітянський процес виступає головним осередком даного взаємозв'язку.

6. Всі соціальні регулятори безпосередньо чи опосередковано охоплюють своїм впливом освітянський процес. Безпосередні соціальні регулятори освітянського процесу мають переважно інституціональну направленість, оскільки їхній вплив надходить безпосередньо з відомств та охоплює переважно відносини, що визначають умови діяльності та

поведінки як окремих особистостей, так і цілих колективів, їхньої взаємодії між собою та із суспільством в цілому. Опосередковані соціальні регулятори освітянського процесу мають переважно неінституціональну направленість. Вони відображають конкретизацію загальних принципів щодо власних умов діяльності та рівня розвитку.

7. Суспільство може як завдавати імпульс, певні межі та орієнтири розвитку освітянського процесу, так і гальмувати розвиток освіти, перешкоджати оновленню освітянського процесу. Доцільним є виділення стримуючих та спонукальних соціальних регуляторів освітянського процесу. До стримуючих соціальних регуляторів слід віднести політичну та соціально-економічну недосконалість, що насамперед проявляється у відсутності дієвої системи заохочень та підтримки освітян, застій виробництва, бюрократизм у керівних колах, зацікавленість керівництва у досягненні, в першу чергу, кількісних, а не якісних показників, відсутність нових усталених традицій, недостатній рівень інформаційної культури. Всі вони взаємозалежні та взаємообумовлені. До спонукальних соціальних регуляторів освітянського процесу відносяться прискорений розвиток світової економіки, торгівельних відносин, виробництва, розвиток і стрімке поширення засобів масової інформації та комунікації, необхідність розвитку та активного застосування інформаційних технологій, вимоги Болонського процесу.

8. Поділ соціальних регуляторів освітянського процесу на сильні та слабкі обумовлений здатністю системи освіти реагувати на навколишні перетворення, а також її готовністю змінюватись згідно з вимогами сучасності.

Положення, висновки та результати дослідження, здійсненого у першому розділі дисертаційної роботи, знайшли відображення в таких публікаціях:

1. Проблема інформаційних технологій в сучасному освітянському процесі // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Освітній процес: погляд зсередини» (Дніпропетровськ, 29-30 листопада 2010 р.): В 2 т. / Дніпродзерж. держ. техн. ун-т. – Д.: Біла К. О., 2010. – Т. 2. – С. 77-79.

2. Глобалізаційний вплив на розвиток освіти // Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Релігія, релігійність, філософія та гуманітарні знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (Луганськ – Рубіжне, 21-23 грудня 2010 р.) / М-во освіти і науки України, Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля, Ін-т хім. технологій. – Ч. 2. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2010. – С. 129-131.

3. Единое образовательное пространство как вызов глобализации // Материалы Международной научной конференции «Проблемы и перспективы развития образования в XXI веке: профессиональное становление личности (философские и психолого-педагогические аспекты)» 10-11 апреля 2011 г. Пенза – Єреван – Прага, НИЦ «Социосфера», 2011. – С. 7-8.

4. Філософські аспекти інформаційних технологій та їх вплив на навчальний процес // Культура народів Причорномор'я. – 2011. – № 198. – С. 13-16.

5. Освітянський процес в контексті суспільної інерції // Культура народів Причорномор'я. – 2011. – № 212. – С. 117-120.

6. Соціальний вимір освітянських проблем // Матеріали міжнародної наукової конференції «Методологія та технологія сучасного філософського

пізнання» (2-3 жовтня 2012 р.) / М-во освіти і науки України, Південноукр.
нац. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. – Одеса, 2012. – С. 48-49.

Розділ 2. Методологічні основи філософського дослідження соціальних регуляторів освіти

2. 1. Плюралізм у дослідженні соціальних регуляторів освіти

Сучасність ставить нові вимоги до усіх аспектів життя та діяльності як окремої людини, так і суспільства в цілому. Освіта стає найважливішою та найвідповідальнішою сферою суспільства в процесі становлення та діянь особистості, неодмінно пов'язана із перетвореннями у взаємовідносинах особистості та суспільства. Освітнянський процес займає провідне місце у формуванні системи цінностей та простору і засобів для саморозвитку і самовизначення особистості. Від рівня розвитку особистості залежатиме розвиток суспільства та майбутнє цивілізації в цілому.

Науковець Булкін А. П. надає визначення суспільству таке, як «організована система соціальних ролей, які надають стійкість соціальним взаємодіям, стандартизуючи поведінку індивідів незалежно від їхніх особистих якостей» [21, с. 22]. Система механізмів, що забезпечує в суспільстві нормативний порядок, на думку вченого, налагоджує взаємодію різноманітних інститутів та спільнот. Ця система «пронизує всю різноманітність соціальних ролей двома регулюючими потоками. Перший потік – це культура суспільства, другий – це державне регулювання» [21, с. 22]. Отже, система механізмів програмує та активізує людську діяльність шляхом постійного відтворення суспільно значущих норм та цінностей.

В соціумі діалектично взаємодіють різноманітні чинники, які своєю сукупністю складають регулятивний механізм, що має надзвичайно складну природу. В цілому ці чинники (регулятори) можна розділити на ті, що визначають пріоритетні тенденції розвитку соціальних процесів та діють незалежно від свідомості людей, та ті, що визначаються

суб'єктивним ставленням індивідів, їх усвідомленими діями. Історія розвитку освітянського процесу, становлення найвпливовіших регуляторів освіти нерозривно пов'язана із пошуками оптимальної організації освітянського процесу, оптимальної взаємодії із державною системою влади, а також різними сторонами матеріального та духовного життя.

Недостатність філософської розробки проблем соціального регулювання освітянського процесу обумовлюється обмеженням дослідження внутрішніх проблем освіти. В цьому контексті перетворення в системі керівництва постають як єдина форма вдосконалення соціального регулювання освітянського процесу, а сам освітянський процес визначається як статична система, що змінюється лише під впливом політичних, економічних, соціальних факторів.

Сьогодні освітянський процес має на увазі не тільки набуття знань, умінь та вироблення навичок адаптації до швидкоплинного середовища. Набагато важливішим є розвиток особистісного знання та духовної культури особистості. В цьому процесі актуальним стає поєднання загальноприйнятого навчання та особистісної пізнавальної діяльності, загального розвитку та саморозвитку, соціалізації та індивідуалізації.

Надзвичайно важливим постає питання співвідношення об'єктивних і суб'єктивних, безпосередніх і опосередкованих, стримуючих і спонукальних, сильних і слабких соціальних регуляторів освітянського процесу. Це визначає теоретичний фундамент наукового вирішення проблем соціального регулювання освіти, що дає орієнтацію на ширший підхід до соціально-філософських аспектів регулювання освітянським процесом. Завдяки кібернетиці з'явилась можливість отримати кількісні показники соціального регулювання освітянського процесу, однак, сукупність філософських методів дала можливість комплексно аналізувати

соціальні регулятори освітянського процесу в органічному поєднанні з історичним, структурно-функціональним, системним аспектами.

У широкому смислі регулювання означає спрямування розвитку, впорядкування, створення певної системи. З появою кібернетики це поняття стало стосуватись не лише людської діяльності, а набуло особливого значення в дослідженнях засобів зв'язку та обміну інформацією між людиною та машиною. Основоположником кібернетики був Норберт Вінер, хоча цей термін до нього вживав Андре Ампер. Н. Вінер назвав кібернетику вченням про управляючі устрої, про передачу та переробку в них інформації. У своїй книзі «Кібернетика і суспільство» він переконує, що суспільство слід розуміти лише через дослідження сигналів та засобів зв'язку, що відносяться до нього, обмін інформацією між людиною та машиною, і ці аспекти матимуть все більше значення в майбутньому. Завданням кібернетики вчений вбачає вироблення мови та технічних прийомів, що дозволять практично вирішувати проблеми управління та зв'язку [24, с. 30]. Соціальні регулятори виступають тими сигналами, засобами зв'язку, командами, що управляють освітянським процесом. Вони є видом інформації, що передається від соціуму до освіти. Ця інформація координується освітянським керівництвом та поступає безпосередньо в освітянський процес. Так звані «ефектори», якими виступають освітяни, у свою чергу накопичують інформацію і також впливають на подальший розвиток освітянського процесу.

Оскільки соціальні регулятори відрізняються залученням людини до освітянського процесу, то серед них особливого значення набувають мислення та світогляд. Саме вони сприяють створенню динамічних та гнучких моделей освітянського процесу, формуванню цілей та функцій соціальних регуляторів, екстраполяції майбутніх станів освітянського процесу, а також реалізації методологічної рефлексії щодо практичного

впливу. Остання відіграє особливу роль в наш час, бо дослідження соціальних регуляторів освітянського процесу актуалізувалось у світлі соціальної філософії. Крім того, стрімке поширення соціальних регуляторів, збільшення чисельності людей, причетних до їхнього запровадження, можуть нести загрозу надмірного значення та становлення безмежного їхнього впливу на освітянський процес. Останнє може стати причиною маніпуляторських тенденцій в освіті.

Важливим аспектом будь-якого дисертаційного дослідження є вибір методів, які застосовуються дослідником у своїй роботі. Слід зазначити, що вибір методів залежить від природи предмету дослідження. Тому в залежності від методу, який обере науковець, об'єкт дослідження приймає певний вигляд. Однак, слід стерегтися небажаних методів, які можуть негативно представити об'єкт дослідження.

Для нашого дослідження важливими підходами для розкриття теми дисертації є системний, діалектичний, структурно-функціональний, інформаційний, а також загальні методи, такі як аналіз, синтез, індукція, дедукція, сходження від абстрактного до конкретного та деякі інші.

Системний підхід виступає базовим при дослідженні соціальних регуляторів освітянського підходу. Він призначений для того, щоб враховувати різноманіття відношень та зв'язків предмету дослідження. Крім того, системний підхід має не лише загальнотеоретичний характер, а й міждисциплінарний, що дозволяє скласти загальнотеоретичне уявлення про соціальні регулятори освітянського процесу, а також віднайти їх прояви у конкретних галузях. Отриманий результат при застосуванні системного підходу до нашого предмету дослідження має інтегративний характер, оскільки надає цілісну картину системи соціальних регуляторів освітянського процесу. Практична значимість даного дослідження полягає в отриманні стабільного результату соціального регулювання.

Системний підхід до дослідження соціальних регуляторів освітянського процесу надає можливість розглянути їх у всезагальному зв'язку та взаємозалежності, а також простежити за їхнім розвитком. Системний підхід уможлиблює сформувати структуру даних регуляторів, виділити їхні складові, функції та з'ясувати їхню взаємозалежність та взаємообумовленість у впливі на освітянський процес.

Такі можливості обумовлені також застосуванням діалектичного підходу, який в даному випадку має схожі прояви: виникнення зв'язків між частинами цілого, що взаємодіють між собою; втрата деяких властивостей, притаманних частині, при входженні до складу цілого; поява нових властивостей при входженні до цілого, що може бути зумовлено виникненням нових зв'язків між частинами. Застосування діалектичного підходу у дослідженні соціальних регуляторів освітянського процесу уможлиблює виділити зв'язки між ними як частинами соціального життя суспільства, а також зв'язки між ними та освітянським процесом як цілісністю, та виявити появу нових властивостей як соціальних регуляторів зокрема, так і освітянського процесу взагалі. Дослідження їхньої взаємодії постає сьогодні важливим чинником у розумінні становлення сучасної системи освіти.

Виходячи з положення діалектики, що об'єкт управління рухомий, професор Пунченко О. П. зазначає, що «його рух – це насамперед закономірний саморух, але оскільки він разом з тим є відкритою системою, то цей саморух неминуче зазнає вплив ззовні. Управління виявляється у здатності складних систем доцільно реагувати на зовнішній вплив, зберігаючи свою упорядкованість. Об'єктивне здійснення управління можливо як закономірне явище» [94, с. 150]. Система освіти є складною системою, яка зазнає зовнішнього впливу, при цьому зберігає свою

упорядкованість та здатність до адекватного реагування на зовнішні впливи.

Система соціальних регуляторів освіти є надзвичайно складною, як і будь-яка соціальна система. Методи і способи її дослідження є дуже різноманітними та передбачають спостереження за регуляторами, їх опис, систематизацію, що виявляється ефективним лише у їх поєднанні, а також зіставленні із практикою регулювання освітянським процесом. Виявлення проявів соціальних регуляторів на практиці вимагає ретельного дослідження освітянського процесу, з одного боку, та різноманітних, навіть протилежних, сторін соціальних регуляторів, притаманних для певного історичного періоду, з другого боку. Особливу увагу цим сторонам повинні приділяти безпосередні управлінські органи в системі освіти.

Діалектичний метод дозволяє дійти до стрижня соціального регулювання, визначити сутність кожного соціального регулятора та закономірності їх розвитку. Він також дозволяє зрозуміти місце і роль кожного соціального регулятора в їх єдності при дослідженні їхнього впливу на освітянський процес. Розуміння їхньої єдності виявляється не тільки через потребу їхнього узгодження, а й через необхідність зважати на те, що соціальні регулятори можуть мати принципові відмінності.

Важливою стороною дослідження соціальних регуляторів є визначення можливого їхнього стихійного, ситуативного впливу на освітянський процес. Визначення їхніх сильних та слабких сторін повинно випереджати їх вплив на освітянський процес. Визначення негативного впливу соціальних регуляторів на освітянський процес повинно відбуватись ще до початку їхньої взаємодії з ним. Соціальні регулятори з негативним ефектом мають насамперед пройти значне корегування, якщо не вилучення взагалі. Отже, успіх соціального регулювання освітянським процесом обумовлений випереджальним характером дослідження самих

регуляторів. Слід зазначити, що пізнання всіх можливих проявів соціальних регуляторів освітянського процесу не може абсолютно забезпечити бажаний позитивний результат, проте відмова від такого пізнання прирікає освітянський процес на негативні наслідки.

Структурування соціальних регуляторів є важливим аспектом для пізнання проявів освітянського процесу та його поглибленого вивчення. Зроблені спроби для отримання структури соціальних регуляторів, яка може ще не досконала, мають важливе значення для отримання майбутніх моделей освіти. Проте процес структурування може бути безмежним, оскільки рухливість та розвиток соціальних регуляторів сьогодні наділений надзвичайною динамічністю.

Структурно-функціональний підхід до вивчення соціальних регуляторів освітянського процесу є вагомим для опису та пояснення функціонування системи освіти та її здатності змінюватись під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників. Даний підхід сприяє дослідженню окремих елементів системи та залежностей між ними в рамках єдиної системи. Соціальні регулятори виконують певні функції в підтримці системи освіти та її зміні.

Кожний соціальний регулятор виконує визначені функції, що задовольняють потребам освітянського процесу. Складові системи освіти програмуються структурною організацією, а також позиціями, які вони займають.

Роль управлінців у виявленні найбільш діючих соціальних регуляторів освітянського процесу полягає у вмінні розкрити потенціал певних позитивних чинників і спромогтися реалізувати цей потенціал. Управлінці повинні вміти бачити соціальні регулятори у всій своїй сукупності, а не поодинці, і спонукати до впровадження найефективніших регуляторів освітянського процесу.

Соціальні регулятори представляють систему взаємодії соціуму та освітянського процесу, в центрі якої знаходиться людина. Людина володіє певними психологічними якостями, здатна впливати на освітянський процес. Останній сприймає вплив регуляторів та подає сигнали про їхні позитивні чи негативні результати. Наявність певної сукупності зв'язків між соціальними регуляторами та освітянським процесом, а також між самими соціальними регуляторами, мобілізує обмін інформацією між ними.

В основі освітянського процесу завжди знаходяться знання, інформація, тому дослідження соціальних регуляторів освітянського процесу не може обійтися без інформаційного підходу. Н. Вінер визначає інформацію як «позначення змісту, отриманого із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього та пристосовування до нього наших почуттів. Процес отримання та застосування інформації є процесом нашого пристосування до випадковостей зовнішнього середовища та нашої життєдіяльності в цьому середовищі». При цьому науковець зазначає, що «дієво жити означає жити, маючи правильну інформацію» [24, с. 31].

Вчені Секлітова Л. А. і Стрельнікова Л. Л. виділяють три форми інформації, а саме:

- 1) постійна інформація на підсвідомому рівні, практичне значення якої прийнято та затверджено індивідом;
- 2) непостійна інформація на рівні свідомості, через недостатнє розуміння індивідом її структури та усвідомлення її справжності;
- 3) прихована інформація від індивіда, через свою недосяжність та відсутність знань у виборі шляхів її досягнення [105, с. 273].

Отже, кожному індивіду притаманні однакові форми розвитку та пізнання дійсності. Крім того, вчені виділяють дві форми усвідомлення – зовнішнє та внутрішнє, що властиво для одного і того ж індивіда.

«Оскільки внутрішнє дуже подібне до зовнішнього, то оволодіваючи знаннями з власної внутрішньої основи безкінечного досконалого розвитку, поповнюєшся частинками знань про зовнішню структуру світової безмежності. Тому така форма подвійного удосконалення одного й того ж самого індивіда значно прискорює загальний процес прогресивного розвитку і навіть збільшує тенденцію його швидкісної активності у два рази» [105, с. 274]. Таким чином, інформаційний підхід сприяє пізнанню соціальних регуляторів освітянського процесу та допомагає розкрити потенційні можливості кожної особистості.

Освітянський процес формує світогляд у підростаючих поколінь, визнання пануючих у суспільстві норм поведінки, ціннісних орієнтацій, готує молодь до виконання певних соціальних обов'язків. Однак, світогляд є результатом не лише виховання, а й багатосторонньої активної взаємодії особистості з середовищем. Вчені стверджують, що переважною рушійною силою психічного розвитку в молодому віці є соціальне середовище, «через яке ширшими стають взаємозв'язки людини з навколишнім світом» [86, с. 16]. Особистість пристосовується до світу та одночасно «пристосовує» світ до себе, впорядковує та гармонізує себе, формулює принципи життя, усвідомлює сенс свого життя. Отже, людина є відкритою системою, і, на думку Заветного С. А., вона «життям зобов'язана своєму оточенню і, як істота відтворювальна, завдяки цьому не лише використовує оточуюче середовище у своїх інтересах, а й вносить в неї зміни, на жаль, нерідко дуже вражаючі та бумерангового характеру. У зв'язку з цим людина, вступаючи в цей світ, об'єктивно попадає в поле необхідності бути відповідальним за свої дії перед світом та собою» [35, с. 37]. Величезне значення в даному плані повинна мати самосвідомість особистості, в основі якої лежить світогляд.

З одного боку, оточуюче середовище надзвичайно впливає на вироблення основних життєвих позицій, а з другого боку, самостійні роздуми корегують отримані знання та сприяють формуванню певного світогляду, який спрямовує поведінку особистості, її пізнавальну та творчу діяльність. Отже, завдяки світогляду життєва активність особистості пов'язується із суттєвими тенденціями та сторонами дійсності.

Становлення світогляду пов'язано з проходженням вікових етапів, досягненням психологічної, соціальної, духовної зрілості, а також з мірою реалізації основної життєвої мети. Як відомо, найбільш активно особистість формується у молодому віці, коли вона безпосередньо залучена до освітянського процесу, який враховує психічні, фізіологічні, мотиваційні та інші особливості. Ці особливості досліджені глибоко психологами, педагогами, соціологами (І. Бех, Д. М. Богоявленський, О. Д. Божович, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, Г. С. Костюк, О. К. Маркова, Н. А. Менчинська та інші) на фоні загальної суспільної ситуації.

В системі вищої освіти особистості передається та сукупність знань та навичок, з опорою на які майбутній фахівець проявлятиме свою активність на виробництві, у професійній діяльності, в системі суспільних відносин. Мету приходу студента до вищого навчального закладу професор Дмитрієва М. С. вбачає в оволодінні «основою, яка зробить його здатним до здійснення в умовах виробничої діяльності розумових операцій, які забезпечують вирішення специфічних для цих умов завдань» [32, с. 97]. Отже, здобуття професійних знань та оволодіння основою, необхідної для майбутньої життєдіяльності, сприяють осмисленню ціннісних установок та орієнтацій, якими студент керується в кожній ситуації навчального процесу у виші.

Людина є складною саморегулюючою системою, компоненти та особливості якої знаходяться у тісному та взаємообумовленому зв'язку, на різних етапах розвитку в залежності від вікового періоду, в якому перебуває людина. Визрівання та уточнення світогляду відбувається протягом всього життя. Періодично з'являється необхідність переглянути свої життєві позиції та відкорегувати свою поведінку.

На формування світогляду впливають ряд факторів, значимість впливу яких залежить від об'єктивних та суб'єктивних чинників. Освітні заклади, засоби масової інформації, професійна та суспільна діяльність, особисті взаємовідносини – все це спонукає особистість до вибору певного світогляду. Сила дії певного фактору залежить від його авторитетності, престижу, об'єктивної значимості і т. д.. Однак, не менш важливим є ступінь культурного розвитку та рівень підготовки особистості до сприйняття певних повідомлень. Культурний розвиток особистості «вибудовується» завдяки знанням з різних областей та їх співвідношенням. Роль освіти в цьому розвитку полягає у забезпеченні особистості системою знань, однак, не шляхом нав'язування, а шляхом зацікавлення та підготовки особистості до самостійних пошуків. Нові знання приєднуються до усталеної системи знань, розширюючи світогляд. В свою чергу, світогляд скеровує моральне, інтелектуальне життя особистості в певний напрямок.

Освіта забезпечує послідовність, цілісність, науковість, які є необхідними умовами формування світогляду. Світогляд складається з системи найбільш загальних понять, філософських категорій, які викристалізуються з різноманітних знань. «Духовність людини, якщо сприймати її як систему, може містити як повсякденну, так і наукову свідомість. При цьому можна відмітити, що висока наукова, теоретична підготовка особистості підносить її духовність, роблячи її більш якісною. Як правило, освічена, висококультурна людина буває більш

демократичною, більш гуманною, більш моральною і справедливою, оскільки на розвиток духовності людини дуже істотно впливає знання природничих і особливо гуманітарних наук» [88, с. 142]. Гуманітарні та природознавчі науки з однаковою мірою впливають на розуміння загальних моделей та структур, механізмів розвитку, розширення загального культурного кругозору. «Наукові знання, включаючись в систему світогляду, служать цілям орієнтації людини чи групи в оточуючій соціальній та природній реальності; крім того, наука раціоналізує відношення людини до дійсності, позбавляючи її від забобонів та помилок» [30, с. 284]. Отже, освічена людина більш свідомо та раціонально відноситься до оточуючого середовища та процесів, що відбуваються в ньому.

В цьому питанні не можна не погодитись з висловлюванням української вченої І. Предборської: «Необхідною вимогою до нового образу людини як еталона освітньої продукції є духовна орієнтація в її розвитку. Освічена людина – це людина культури, вихована, здатна зберігати і зміцнювати культурний потенціал. Зазначимо, що вона – не просто фахівець, а саме людина, підготовлена до випробувань, зміни образу життя. Процес навчання все більше ґрунтується на соціокультурних засадах, тобто на соціальних та культурних знаннях, які визначають відношення між людьми, людиною та світом» [117, с. 23]. Отже, науковець наголошує на важливості соціокультурної складової розвитку особистості, що становить її духовність.

Проблеми духовного розвитку пов'язані із творчою активністю людини на основі внутрішніх та загальнолюдських цінностей. «Духовність – це є те, що в людині не змінюється за якістю, а тільки збільшується кількісно. Збільшення у людині духовності – це процес наповнення її духовністю прямо пропорційно проявленим зусиллям і «внутрішньому

подвигу» на шляху духовного розвитку й творчого культивування духовних станів. Якість духовності у людині у своєму кількісному виразі є величина стала, яка містить у собі цінність абсолютного» [88, с. 140]. Отже, внутрішніми зусиллями особистості визначається ступінь її духовного розвитку.

Поряд з вирішенням важливих світоглядних завдань особливу увагу слід приділяти усім труднощам, навіть самим незначним на перший погляд, що можуть виникати на початкових етапах становлення світогляду, оскільки вони можуть призвести до несподіваних наслідків. Серед труднощів, з якими стикається сучасна молодь, слід виділити доволі часті розбіжності в одній і тій самій інформації, що надходить з різних джерел, недостатність індивідуального підходу, недостатнє урахування особливостей психологічного розвитку особистості, протиріччя між прагненнями та реальним станом речей, а також відсутність впевненості в актуальності сучасних знань у майбутньому. Все це є, в певній мірі, проявами суспільних маніпуляцій. На думку науковця Буданова В. Г., «протистояти інформаційному маніпулюванню суспільством можливо не тільки у сфері рацію, яке, однак, майже безпомічне в умовах дезінформації, рефлексивні війни це доля інтелектуальних еліт. Протистояти можна у сфері більш високої, духовної природи людини, яка, як завжди, у смутні часи, стає масово затребуваною». Науковець додає, що «це здійсниться з корінною зміною стратегії масової освіти у світі, основною метою якої повинні стати не окремі знання й суми технологій, але розвиток фундаментальних навичок мислення і творчості, духовний і культурний розвиток особистості» [19, с. 86]. Отже, з одного боку, проблеми та суперечності можуть призвести до вироблення подвійного ставлення до явищ в залежності від оточення та необхідностей. З другого боку, ці суперечності можуть стати поштовхом до самостійного дослідження

життя, в результаті чого долається двоїсте ставлення та збільшується світоглядна самостійність.

Таким чином, сформованість світогляду особистості проявляється у світоглядній практиці, тобто в діях та поведінці особистості. Складаються міцні переконання особистості, які емоційно нею переживаються і, в кінцевому результаті, визначають зміст та спрямованість способу життя особистості. Система освіти сама не може «озброїти» кожную особистість сформованим світоглядом, однак, вона повинна підтримувати постійну зацікавленість до життєвих питань та необхідність формувати власний світогляд, що досягається умілою організацією освітянського процесу. При цьому, суспільство повинно забезпечити передумови організації та систему підтримки національного освітянського процесу для досягнення найбільш позитивних результатів.

Професор Дмитрієва М. С. зазначає, що «управління як діяльність суб'єкта, що управляє, в соціальній системі передбачає його здатність побачити не лише ситуацію всередині системи, але й відображення всієї цієї ситуації у свідомості кожної діючої особи, бо тільки це відображення визначить наступні акти їх поведінки» [32, с. 88]. Здатність до рефлексії в освітянському процесі має велике значення, оскільки вона допомагає суб'єкту, що управляє, побачити й відчувати хід міркувань тих, ким управляють. «Це само по собі завжди посилює інформативність управлінця, забезпечує йому прогнозування майбутнього стану системи та необхідних для цього впливів на об'єкт управління. Це означає, що особистість, яка управляє, володіє здатністю адекватно імітувати «внутрішню модель зовнішнього світу» тієї людини, якою вона управляє, і на основі цієї імітації має можливість направити такі управлінські впливи, які могли б слугувати основою тому, хто управляє, для продукування досить визначених міркувань, які у свою чергу призводять до певних дій та

поступків» [32, с. 88]. Таким чином, вчена вказує на принципіальну важливість того, що всі соціальні системи, що управляються, включають фактор рефлексивного управління.

Слід зазначити, що освітянський процес передбачає наявність взаємодії та взаємовпливу освітян (викладачів та студентів), діяльність яких направлена на досягнення однієї мети. Навчальний процес у виші «більше, ніж будь-який інший, представляє мислячих особистостей, здатних до імітації міркувань один одного. І не зважаючи на те, що у процесі навчання конфліктна ситуація зустрічається доволі часто, метод рефлексивного управління прикладається до процесу навчання передусім тому, що в абсолютній більшості випадків процес навчання представляє і повинен представляти процес сумісної, однодумної діяльності особистостей, які навчають та навчаються, які прагнуть до здійснення спільної, важливої для двох сторін мети» [32, с. 97]. Таким чином, сумісність цілей сприяє добровільній активній діяльності як викладачів, так і студентів. Крім цього, для того, хто управляє, усувається необхідність застосовувати брехню, обдурювання, маніпуляції, нав'язування своєї волі як засоби впливу на студентів в процесі їхнього навчання. Застосування вказаних засобів загрожує перетворенням активного цілеспрямованого діяча освітянського процесу в пасивного виконувача, який в подальшому може спрямовувати свої зусилля на протистояння.

В освітянському процесі присутнє взаємоуправління елементів системи. Це взаємоуправління набуває певного змісту виходячи з того, чи співпадають або різняться цілі двох сторін, таким чином, одна сторона, застосовуючи певні засоби, впливає на іншу сторону, перетворюючи її в необхідний стан. Отже, інтелектуальна взаємодія в освітянському процесі залишається важливою складовою процесу становлення освіченої особистості.

Інтелектуальна взаємодія в освітянському процесі сприяє виникненню різноманітних шляхів його розвитку, а також обранню та вдосконаленню найбільш оптимальних з них. На нашу думку, досить вдалим є розгляд процесу взаємодії соціальних регуляторів та освітянського процесу крізь призму синергетичних методологічних принципів, до яких відносяться наступні: гомеостатичність, ієрархічність, нелінійність, відкритість, нестійкість, динамічна ієрархічність, спостережливість.

Підтримка функціонування системи освіти в певних рамках визначається гомеостазом, що дозволяє слідувати до мети, яка проявляється у підготовці спеціалістів з визначеним рівнем знань, що відповідають сучасним вимогам та міжнародним освітнім стандартам, а також у виборі напрямку процесу навчання, форм та методів організації навчального процесу. Функціонування системи освіти визначається державними програмами, обов'язковими нормативними документами, положеннями, традиціями освітянського процесу, механізмами їх реалізації. Формуючі потоки в освітянському процесі складаються з адміністративних, матеріальних, інформаційних потоків, а також психологічного, мотиваційного, ціннісного ресурсу.

Слід зазначити, що в сучасних умовах існування українського освітянського процесу неможливо впроваджувати програму гомеостазу в звичному розумінні. Адміністративні та матеріальні ресурси послабшали, вони деформувались в бік самоуправління та спонсорської підтримки. Інформаційні ресурси стрімко збільшились, ціннісно-мотиваційні ресурси значно змінилися. Узгодити ці перетворення неможливо без змін в освітніх напрямках та змісті і методах організації навчального процесу.

Структурна ієрархія соціальних регуляторів проявляється у їх складовій природі: поєднуючись у структуру, вони передають їй частину

своїх властивостей, функцій. Зміст кругової причинності полягає в тому, що нижчий рівень підкорюється вищому. Об'єктивні соціальні регулятори складають вищий рівень, мають довготривалу дію, завдають напрямок розвитку соціальних процесів. Такими є глобалізаційні процеси, законодавство суспільства, нормативно правові документи, які скеровують розвиток освітянського процесу в певному напрямку, а освітяни сприймають їх та впроваджують в життя.

Освітня система також є ієрархізованою. Будь-які освітні реформи, що надходять з вищих рівнів, зазнаватимуть невдачі, якщо вони є неадекватними щодо цілей нижчих рівнів, освітніх суб'єктів різного рівня. Очікуваний результат не відповідатиме витраченим коштам, і ціна адміністрування буде дорожчою, ніж реальна отримана користь.

Сьогодні все більше економістів, педагогів наголошують на передачі великих адміністративних повноважень на місцевий рівень: регіональний, районний, шкільний. Це дозволяє швидко вирішувати величезну кількість проблем, що підвищує соціальну активність освітян та освітніх закладів. Без передання таких повноважень державна адміністрація, яка є дуже повільною у своїй реакції, не здатна швидко реагувати на соціальні вимоги та потреби, що стрімко змінюються.

Інший принцип синергетики – нелінійність – проявляється в тому, що результат впливу всіх соціальних регуляторів не рівняється з сумою результатів окремих регуляторів. Взаємодія освітян, освітніх закладів, врахування зовнішніх впливів – все це спричиняє нелінійні відгуки на соціальні регулятори. Сучасні комунікації створюють додаткові ієрархічні рівні, що існують поряд з адміністративними, проте вони є доповнюючими та іноді більш оперативними.

Принцип відкритості обумовлюється здатністю системи реагувати на зовнішні чинники. Нові елементи, що виникають непередбачувано,

«загрожують складеній системі зв'язків, вимагають свого місця в цій системі, втручаються в неї, порушуючи її єдність. Для збереження цієї єдності необхідно, щоб управління носило превентивний характер, передбачувало появу нових елементів, підтримувало гнучкість, варіативність зв'язків між елементами, зберігало певну міру їхньої свободи. Це дозволить зберегти єдність елементів у їх відношенні один до одного, забезпечить умови для появи нових елементів, підвищення ступеня їх різноманітності» [19, с. 206]. Освітня система є відкритою, вона може розвиватись лише при обміні інформацією з іншими рівнями. Зовнішні та внутрішні потоки виступають тими параметрами, регуляторами, які змінюють систему, приводять її до точок біфуркацій, які є вирішальними для розвитку освіти. Об'єктивні та суб'єктивні соціальні регулятори тісно взаємопов'язані, досить важко провести між ними чітку межу, проте вони є зовнішніми та внутрішніми потоками відповідно, що забезпечують відкритість освіти у впливі різних чинників.

Принцип нестійкості дозволяє виявити найефективніші стани системи для регулювання нею. Коли система переходить у нестійкий стан, вона позбавляється адаптивних властивостей гомеостазу. В період освітньої кризи надається чудова можливість вибору стратегії розвитку освітнього процесу. Нові ідеї, шляхи розв'язання проблем, нові знання генеруються саме тоді, коли система знаходиться у нестійкому стані, за наявності великої кількості інтересів, потреб, мотивацій. Такі періоди породжують нове бачення ситуації та надають несподівані можливості для вирішення проблем. Освітній процес є вираженням системи формування духовності суспільства. У нестійкості такої системи «фактично відображається зв'язок цієї системи з іншими природними та соціальними системами. Тому нестійкість, на противагу звичайному уявленню, не є вадю чи якоюсь прикрою неприємністю. Вона несе у собі

конструктивний момент, приводить до докорінних перебудов нелінійного відкритого середовища. У цьому контексті нестійкість можна розглядати як шлях до рівноваги. Для системи формування духовності такий хід розвитку подій можливий лише в умовах, коли саме середовище проживання людини перебуває у певному збудженому, критичному, мінливому, передтрансформаційному стані» [1, с. 193]. Мається на увазі, що соціальне середовище наперед підготувало систему до перетворень, при чому ці перетворення готові відбуватися у визначеному напрямку. Важливим аспектом для розкриття духовності суспільства, повноцінного функціонування освітянського процесу є створення сприятливих умов. Такі умови повинні створюватись та підтримуватись на довготривалій період.

Динамічна ієрархічність проявляється в активній інноваційній діяльності освітян, зміні домінантних явищ, появі нових освітніх програм, проектів, тобто з'являються нові якості системи на одному горизонтальному рівні. Зміна домінантних об'єктивних соціальних регуляторів призводить до зміни домінант серед спонукальних регуляторів освітянського процесу. Так наприклад, виникнення інноваційних механізмів в освіті спричиняється масштабним розвитком інформаційних технологій.

Спостережливість визначається цілісним описом системи завдяки комунікації між спостерігачами різних рівнів. В освітянському процесі важливе значення мають культурно-історичні особливості, а також суб'єктивні особливості спостерігачів. Важливим завданням постає підтримання динамічної комунікації між спостерігачами з різних освітніх закладів, освітніх просторів, а також створення такого освітянського процесу, який би узгоджував процеси безперервного навчання та був би адаптивним до соціальних потреб суспільства та особистості. Інноваційні потоки, що надходять з нижчих рівнів до вищих, сприяють адаптації

освітянського процесу до соціальних змін. Здатність управлінців виявляти найефективніші форми інновацій є дуже суттєвою в наш час.

2. 2. Застосування системного підходу до вивчення соціальних регуляторів освітянського процесу

Освітянська сфера тісно пов'язана з іншими сферами життєдіяльності людини (економічною, політичною, науковою, технічною і т. д.), що складає цілісне середовище перебування та активної діяльності людини. Виникнення проблем чи перетворення в одній сфері неодмінно призводять до проблем чи змін в іншій сфері. Це визначається фінансовими, трудовими, технологічними та іншими взаємозв'язками. Слід зазначити, що взаємозв'язки та взаємозалежності між соціальними регуляторами освітянського процесу стрімко ускладнюються. «В умовах демократизації суспільства освіта, все більше набуваючи характер відкритої системи, має можливість варіативного шляху розвитку. В той самий час, у багатокомпонентній системі з безліччю позитивних та негативних зворотних зв'язків, в освіті йде постійний рух, результатом якого є перехід її структур й підсистем з одного впорядкованого стану в інший» [19, с. 193]. Проблеми регулювання освітянського процесу можна і треба вирішувати за допомогою системного аналізу.

Становлення системного аналізу відбувалось протягом 20 століття в декілька етапів, і пов'язано насамперед з працями таких видатних постатей, як В. І. Вернадський («Вчення про біосферу і її поступовий перехід у ноосферу»), А. А. Богданов («Загальна організаційна наука, чи тектологія»), Л. фон Берталанфі («Загальна теорія систем»), Н. Вінер («Кібернетика чи управління і зв'язок у тварині і машині»), Т. Котарбинський («Праксеологія») [36]. Також слід відзначити внесок

таких вчених, як К. Боулдінг, Дж. Клір, М. Месарович, Т. Сааті, Г. Саймон, А. Холл, У. Ешбі.

До становлення і розвитку ідей системності призвели ряд особливостей інформаційного суспільства, а саме: стрімка динамічність економічних, соціальних, політичних процесів у світі в цілому та в певних регіонах зокрема; безперервне збільшення об'єму інформації; знання набувають більшої вартості, процеси управління та виробництва набувають більшої міри інтелектуалізації; наукомісткі технології, що розробляються та упроваджуються зі стрімкими темпами, набувають більшого соціально-економічного значення [36, с. 39]. Все це увійшло в історію суспільства як результат узгодженої діяльності науки, освіти і промисловості.

В минулому столітті сталося в світі багато кардинальних політичних, економічних структурних змін, які безпосередньо або опосередковано вплинули на стан і тенденції розвитку системної проблематики і методології. У зв'язку з цим розвинулася нова наука – системний аналіз.

Існує чотири етапи формування системного аналізу, як прикладної наукової методології:

перший етап становлення системного аналізу відноситься до першої половини ХХ століття і є періодом формування ідей системного мислення, який в подальшому став етапом формування теоретичної бази системного мислення;

другий етап становлення системного аналізу відноситься до періоду від початку 30-х до кінця 40-х років ХХ століття і став етапом емпіричного формування системної методології;

третій етап становлення і розвитку системного аналізу формувалася з середини 40-х до кінця 70-х років ХХ століття і є періодом синхронного розвитку теорії системного аналізу і практики системних досліджень;

четвертий етап розвитку системного аналізу продовжується з початку 80-х років минулого століття і до теперішнього часу і є етапом глобалізації системної проблематики [76]. Отже, становлення системного аналізу досі не завершено, його направлення ще не сформувалися до кінця.

Сьогодні можна говорити лише про формування системного аналізу як наукової методології, яка представляє собою «сукупність методів і шляхів вивчення структури, логічної організації, властивостей і характеристик поведінки і розвитку складних систем. На жаль, все ще відсутні загальноприйняте розуміння багатьох ключових понять проблематики і методології системного аналізу, в тому числі понять, які відображають специфіку та інструментарій системного аналізу, особливості та властивості об'єктів системних досліджень, умови формалізації та рішення системних задач» [36, с. 11]. Не зважаючи на це, темпи розвитку системних досліджень за останні декілька десятиліть мають високі кількісні та якісні показники. Це говорить про надзвичайне поширення системних досліджень в різних сферах науки та практики.

Відмова від системного підходу при вирішенні складних практичних проблем регулювання освітянським процесом в сучасному світі може призвести до несподіваних загострень та небажаних негативних наслідків. Запобігти цьому зможуть дії на основі системної методології та вироблення системного мислення. Науковці М. З. Згуровський та Н. Д. Панкратова дають визначення системному мисленню як «така найвища форма людського пізнання, в якій процеси відображення об'єктивної реальності базуються на цілісній уяві об'єкта, що вивчається, з позиції досягнення визначених цілей дослідження на основі знань, досвіду, інтуїції та передбачення» [36].

Садовський В. Н. виділяє наступні системні парадигми, якими відзначився ХХ вік у системних дослідженнях.

Перша парадигма системного мислення характеризувалась пошуками засобів рівноваги систем (А. А. Богданов, Н. Вінер, Л. фон Берталанфі, М. Месарович, У. Р. Ешби, А. Рапопорт, К. Боулдінг).

Друга системна парадигма характеризується аналізом неврівноважених і незворотних станів складних та надскладних систем: «Об'єкт сучасного системного дослідження має наступний вигляд. Це – складна і надскладна динамічна система, яка складається з великої кількості взаємодіючих об'єктів. Стаціонарний, тобто не залежний від часу стан такої системи, як правило, нестійкий: відхилення від такого стану зростає з часом. В області нестійкості невеликий вплив на систему можуть викликати в ній значні зміни» [102, с. 29]. Отже, взаємодія значної кількості об'єктів, що входять до складу системи, сприяють її нестійкості, що може призвести до суттєвих змін.

Складні системи можуть бути лінійними, тобто мати єдиний стаціонарний стан, та нелінійними, що мають різні стани, в тому числі нестійкі стаціонарні стани, які притаманні різним формам та законам їх поведінки. Складні системи, що складаються з великої кількості підсистем, можуть флюктувати, тобто певні параметри систем підвладні випадковим відхиленням від середніх значень. З часом в області стійкості флюктуації зменшуються до нуля, а в області нестійкості завдяки позитивному зворотному зв'язку флюктуації можуть бути настільки сильними, що можуть призвести до руйнування системи. «В такий критичний момент – в точці біфуркації – достатньо малого впливу на систему для того, щоб вона скачкоподібно перейшла з одного раніш стійкого стану, що став нестійким, у новий стан – на більш диференційований та більш високий рівень упорядкування та організації» [102, с. 29-30]. При лінійному управлінні освітянським процесом взаємодія освітніх закладів між собою заборонена, управління відбувається з єдиного центру. «Врахування колективних

взаємодій приводить до нелінійних відгуків на адміністративні впливи. Мережеві комунікації утворюють власні ієрархічні рівні, утворюючи другий контур самоуправління, що живе паралельно адміністративним центрам, які доповнюють їх, і, як правило, більш оперативні, ніж останні» [19, с. 199]. В сучасних умовах лінійне управління стає неможливим, оскільки системи комунікацій дозволяють відкрите спілкування між різними рівнями системи освіти.

Системний аналіз впливає на формування методологічних знань на рівні методики і техніки досліджень. Як зазначають науковці Згуровський М. З. і Панкратова Н. Д., системний аналіз як загальнонаукова міждисциплінарна методологія – це «узгоджена сукупність методологічних принципів, процедур і методів дослідження, орієнтованих на діалектичне пізнання загальних властивостей і особливостей міждисциплінарних системних задач і способів їх рішення для отримання конкретно наукових та прикладних результатів в різних сферах людської діяльності» [36, с. 71]. Системний аналіз допомагає різносторонньо дослідити не лише саму систему як цілісний об'єкт, а й умови її створення, функціонування та управління в різноманітних ситуаціях.

В системному аналізі ставиться практична задача, в якій відомі фізичні, технологічні, економічні рамки, і необхідно знайти систему методів, які дозволять отримати рішення цієї задачі в комплексі. Коли в початковій інформації про об'єкт дослідження міститься деяка неточність і суперечність, в процесі проведення системного дослідження необхідно знайти раціональний компроміс. Цьому сприятиме допомога експерта, який раціонально об'єднує свої можливості, об'єктивні знання та науковий інструментарій, у вигляді математичних методів і обчислювальної техніки. «Складність в тому, що людина не просто спостерігач, але й учасник

соціальних процесів, і її внутрішні простори також входять у систему, поряд з матеріальними й інформаційними просторами» [19, с. 82].

В інформаційному суспільстві нові технології проникли в різні сфери діяльності людини. Вони якісно змінили задачі і зміст освітянського процесу, в результаті якого повинна сформуватися людина-дослідник, яка здатна адаптуватися до перемінливих умов і норм сучасного життя. Інформаційні технології повинні злагоджено взаємодіяти з задачами, очікуваними результатами і стратегією розвитку системи освіти. Системні аналітики вибирають об'єкт дослідження згідно отриманої освіти, специфіки своєї професії, а також умов і результатів практичної діяльності. Об'єкт дослідження, матеріальний чи абстрактний, обирається як єдине ціле, і дослідник аналізує, формує його з позиції досягнення поставленої мети.

Об'єкт дослідження володіє неймовірною кількістю властивостей. «Однак, будь-який об'єкт неможливо вивчити повністю, дослідити всю сукупність властивостей і особливостей, включаючи властивості механізмів старіння та руйнування» [36, с. 79]. Слід виділити лише ті, які відносяться до проблеми, що вивчається, тобто обмежити властивості тією кількістю, що в достатній мірі описують об'єкт з погляду на цілі, що розглядаються.

Особливістю системного аналізу є те, що на самому початку дослідження складної системи існує безліч інформації про неї, часто ця інформація є суперечлива. При цьому, рішення, що приймаються на ранніх етапах дослідження, є надзвичайно відповідальними, оскільки вони визначають концепцію, методологію розробки проблеми. «На цих ранніх етапах більша частина задач є такою, що не формалізується, і тому є найбільш складною і відповідальною. Відповідальність виражається в тому, що помилки, які допускаються на ранніх етапах, приводять до витрат

на декілька порядків більших, ніж вартість допущеної помилки на наступних етапах» [36, с. 98]. Отже, помилки, що припускаються на початкових стадіях, коштують найдорожче, а тому і рішення в ці періоди є найважливіші.

Системна методологія включає деякі важливі принципи, а саме: результативність, ефективність та масштабність. Результативність забезпечує «отримання практично прийняттого рішення прикладних системних задач в реальних умовах, що характеризуються неповнотою, неточністю, суперечливістю, невизначеністю вихідної інформації» [36, с. 101]. Отже, результат, який є практично прийнятний, повинен відповідати тій точності та достовірності, що вимагається.

Інша властивість системної методології, ефективність, визначається «практичною необхідністю співставлення ефекту від використання отриманого результату і витрат на його досягнення» [36, с. 101]. Таким чином, соціальний, економічний та інші ефекти, що очікуються від вирішення системної задачі, мають бути сумірними витратам. Отриманий ефект повинен компенсувати витрати чи значно перевищувати їх.

Масштабність системної методології виражається через здатність вирішувати величезну кількість прикладних задач, що можуть суттєво різнитися між собою. Слід зазначити, що характер таких задач багато в чому залежить від певного періоду розвитку суспільства. Структурні компоненти соціальних систем, в яких виникає необхідність до вирішення конкретних прикладних задач, набувають різних якісних властивостей згідно з тими ідеалами, які сповідує суспільство, домінуючим типом відносин між певною нацією та іншими державами.

Невід'ємними етапами системного аналізу є планування та моделювання, які передують доповнюючим функціям організації, мотивації та контролю виконання. Планування складається з розробки

планів, є інтелектуальною діяльністю, яка визначає початкові дії та їхню необхідність. Планування в системному аналізі поділяється на короткотермінове, оперативне і перспективне. Моделювання, у свою чергу, є одним з основних способів дослідження різних процесів і явищ. Важливим і досить складним етапом дослідження є побудова моделей, які поділяються на фізичні, математичні, графічні та імітаційні.

В освітянському процесі планування та моделювання є важливими складовими, оскільки в кінцевому результаті необхідно отримати систему якісного виявлення знань. Побудова моделей освітньої системи передбачає врахування безлічі співвідношень, які враховуються для вирішення різноманітних проблем. Модель є важливим робочим інструментом системного аналізу. Показник часу як існуючий фактор об'єднує більшість проблем, що вирішуються.

Властивості та якості будь-якої системи, що досліджується, об'єднуються часом, простором і групою. Широко поширені комбінації час-простір (використання кінофільмів) і час-група (дослідження соціальних груп, наприклад в суспільстві).

Точно сформульовані математичні, графічні або фізичні моделі системного аналізу суттєво не відрізняються від тих моделей, які формуються під час розумової діяльності для вирішенні будь-яких проблем. Різниця лише в тому, що моделі системного аналізу сформовані чітко, точно і з ними легше працювати.

Складні багаторівневі ієрархічні системи виконують безліч функцій і утворюють складність представлення задач системного рівня, тому необхідно описувати допущення і обмеження в термінах задач. «Звідси виходить потреба побудови такої ієрархічної системи моделей, на основі якої можливо створити раціональну структуру управління і забезпечити досягнення поставлених задач управління. Отже, для такого об'єкту модель

повинна відображати не лише його властивості, а й її структуру» [36, с. 83]. Розуміючи у повному обсязі поставлені задачі, можна знайти відповідні способи їх вирішення.

Складна багаторівнева ієрархічна система, така як система освіти, чи будь-яка інша соціальна система, представляє собою цілісний об'єкт, який утворюється із «функціонально різнотипних систем, структурно взаємозв'язаних ієрархічною підлеглистю і функціонально об'єднаних в інтересах досягнення заданих цілей при певних умовах» [36, с. 85]. Такі системи характеризуються безліччю типів елементів, а також різноманітними відносинами між ними.

Українські науковці А. І. Кавалеров, В. О. Довгополук, А. А. Кавалеров, розмірковуючи на проблему регулювання девіантності в молодіжному середовищі, в даному ракурсі зазначають, що «систему соціальних регуляторів відхилень у поведінці індивідів від загальноприйнятих соціальних норм можна розглядати як соціальну цілісність, яка об'єднує у собі впливи на особистість усіх соціальних інститутів того чи іншого соціуму», а також «впливи структурних підсистем суспільства (або сфер життєдіяльності) – економічної, політичної, правової та інших, які у своїй єдності спрямовують внутрішні мотиви діяльності особистості, формують її потреби, інтереси, погляди, переконання і, зрештою, визначають той чи інший тип її поведінки» [41, с. 89]. Отже, сукупність впливів на особистість спрямовують її розвиток, а також мотивують до певних дій позитивної чи негативної спрямованості.

В системному аналізі повинна ставитися системна задача, яка враховує численні властивості об'єкту дослідження зі сторони цілісного підходу для досягнення заданих цілей в умовах, які склалися.

Системні задачі виникають при дослідженні і при проектуванні складних систем. Задачею дослідження систем є накопичення знань про стан їх внутрішніх елементів і зв'язків між ними, а також про характер взаємодії цих систем із зовнішнім середовищем в залежності від конкретних цілей. Задачею проектування складних систем є їх створення на основі використання накопичених знань для досягнення нових властивостей цих систем і нових цілей, при їх взаємодії з зовнішнім середовищем. Врахування зв'язків та взаємозв'язків між соціальними регуляторами полегшує розуміння їхніх властивостей та характер їхнього впливу на освітянський процес.

При вирішенні задач системного аналізу величезне значення має рівень математичного і інформаційного забезпечення. «Об'єм корисної інформації повинен визначатися з врахуванням необхідності прийняття рішень в процесі управління на кожному етапі життєвого циклу системи. Проблеми для дослідника виникають у випадку як недостачі інформації, так і її надлишку. Тому задача інформаційного забезпечення в широкому змісті є визначальною на ранніх стадіях життєвого циклу системи, зокрема на стадії розробки, стадії випробування і дороблення дослідного зразку виробу» [36, с. 97-98]. Дослідження і проектування складних систем здійснюється з використанням методології системного аналізу, яка вміщує в собі можливість використання системного підходу.

Системний підхід повинен бути пристосований для рішення реальних задач. Для цього необхідно сумісно використовувати такі методи як дедуктивний і індуктивний. Дедуктивний метод використовується для розуміння того, який буде вірогідний вихід мати місце в ситуації, яка аналізується, а індуктивний – для здійснення таких доцільних дій, щоб бажаний вихід був з найбільшою ймовірністю досягнутий.

При зборі інформації про соціальну систему, в тому числі і соціальні регулятори освітянського процесу необхідно враховувати, що освіта становиться відкритою системою. Під відкритою системою розуміють такі системи, для яких властивий обмін інформацією з зовнішнім середовищем і в середині системи.

Серед випадків є невідомі дані відносно ступеня впливу соціальних регуляторів на рівень досягнення цілей об'єкта дослідження. Ступінь впливу різних факторів на отримання цілі системної задачі суттєво відрізняється. Тому варто виключати із розгляду ті регулятори, ступінь впливу яких незначний.

Складна багаторівнева ієрархічна система, якою вважається система соціальних регуляторів, складається із ряду конкретно виділених за рівнями підсистем, які мають розподілені повноваження між рівнями і підсистемами одного рівня і забезпечують між ними прямий і зворотній зв'язок. Властивістю ієрархічної системи є визначення як загальних проблем дослідження, так і конкретних цілей проведення аналізу її структури і функцій. Для здійснення цього аналізу використовується структурно-функціональний аналіз. Структурно-функціональний аналіз багаторівневих систем відноситься до числа найбільш складних, але надзвичайно важливих задач сучасної науки і техніки. Роль цих задач підвищується, що зумовлено розвитком наукомістких технологій. Однак вирішення їх ускладнюється особливостями складних ієрархічних структур.

На високих рівнях ієрархії проходить більше розуміння призначення функцій, але і вищий рівень невизначеності, неточності і суперечності вихідної інформації. При переході до більш низького рівня ієрархії зменшується рівень невизначеності і збільшується можливість більш детального опису структури і конструкції функціонального елемента.

Дослідження і проектування складних систем, таких як система соціальних регуляторів освітянського процесу, спричиняють проблеми, які можна умовно позначити частина-ціле і частина-частина, суттєво відрізняючись при цьому одна від одної. При проектуванні головна складність полягає у виборі структури і вірних елементів системи, які забезпечать досягнення цілей на основі компромісу суперечливих вимог до об'єкту в цілому. Слід зазначити, що реалізація нових ідей залежить від здібностей спеціаліста і можливостей науки вирішувати системні задачі і отримати на виході запланований результат.

Системному аналізу притаманні, звичайно, певні труднощі, які знаходяться в самій природі проблем. Інші методи не мають такої можливості їх розгляду і вирішення, що пов'язано із власними обмеженнями. Завдяки системному аналізу сполучаються знання і досвід спеціалістів з різноманітних областей, а рішення знаходяться на основі суджень та зауважень не окремого експерта, а багатьох спеціалістів. Труднощі властиві самим проблемам, а не засобам їх аналізу, тому аналітичний або неаналітичний підхід долає ці труднощі або підсвідомо обходить її. В полі зору системного аналізу тримаються всі можливі труднощі. Слід враховувати присутність проблем, які не знайдуть свого рішення, а ніж не зазначати їх взагалі.

Системний аналіз бореться з труднощами рішень, а не видає готові відповіді, які або не відповідають проблемі, або відповідають на неправильно поставлені питання. Якщо той, хто приймає рішення, буде знати які питання треба задати про найбільш важливі деталі і властивості проблеми, а також зможе виділити найкращу стратегію для реальних умов, то він повинен бути вдячний системному аналізу.

Система освіти, що містить виховання, навчання, розвиток, діяльність особистості, може досліджуватись лише комплексно, оскільки

кожний з перерахованих її аспектів має складну структуру. Розгляд кожного аспекту окремо призведе до виникнення нових складних компонентів, які є складовою нового рівня системи.

Можливість застосування системної методології до вирішення проблем регулювання освітянського процесу проявляється в наступних моментах: по-перше, основні задачі розвитку сучасного суспільства є системними, що вимагають відповідного підходу; по-друге, соціальні регулятори можна розглядати як складні цілісні утворення, що складаються із сукупності елементів; по-третє, стрімкий розвиток технологій, техніки, економіки призводить до постійного ускладнення процесу регулювання всіма соціальними процесами, що і викликає необхідність системного підходу до вирішення проблем управління; і нарешті, існує вірогідність попереднього прогнозування можливих станів системи, ефективності різноманітних альтернативних рішень та подальших перетворень прийнятих рішень в реально наданих умовах. Не менш важливим є ряд евристичних гіпотез, що формуються додатково до зазначених принципів на основі застосування інтуїції та досвіду. «Евристичні підходи є складовою частиною загальної системної методології в задачах оцінювання і прогнозування розвитку різноманітних техногенних та екологічно небезпечних процесів, моніторингу та аналізу ризику» [36, с. 104]. Таким чином, саме евристичні підходи є визначальними у критичні моменти розвитку систем.

Прискорений розвиток суспільства, що почався в минулому столітті та нарощує свої темпи в наш час, а також ускладнення соціальної структури, комунікацій, видів діяльності, виробництва тощо, ще більше сприяють розрізненості в поглядах, концепціях освітянського процесу. Однак, об'єднуючим фактором всього різноманіття освітянських концепцій та практик є виділення та вирішення ряду основних освітянських проблем

та протиріч. Серед них слід виділити наступні: проблема поєднання суспільних і особистісних потреб та інтересів в освітянському процесі; протиріччя між стрімким нарощенням і обігом інформації та обмеженнями людських здібностей засвоєння і використання цієї інформації; протиріччя між практикою соціального регулювання та його змістовним наповненням.

Проблема поєднання суспільних та особистісних потреб та інтересів обумовлена необхідністю виховання освіченої, всебічно та гармонійно розвинутої особистості. Про всебічний гармонійний розвиток особистості почали говорити гуманісти, і вони приклали багато зусиль для масового застосування індивідоцентричних підходів в освітянському процесі. Серед них слід виділити таких видатних постатей, як М. Бубер, К. Вентцель, В. Гінс, Е. Кей, П. Кергмер, Л. Лейт, М. Монтессорі, А. Фер'єр, Р. Штейнер.

Німецький гуманіст А. Швейцер заперечував можливість поєднання зовнішніх та внутрішніх, тобто матеріальних та духовних, стимулів для відродження культури, а лише останні здатні відновити духовне життя суспільства. На його думку, носіями руху повинні бути особистості з новою незалежною системою поглядів та високим рівнем індивідуальності, що будуть впливати на мислення суспільства. Вчений зазначив, що «коли суспільство впливає на індивіда сильніше, ніж індивід на суспільство, починається деградація культури, оскільки в цьому разі неминуче зменшується вирішальна величина – духовні й моральні здібності людини. Відбувається деморалізація суспільства, і воно не здатне розуміти та вирішувати проблеми, що постають перед ним» [130, с. 75]. Вчений виділяє ряд обставин в економічному і духовному житті суспільства, що негативно позначаються на розвитку культури. По-перше, людина обмежена в матеріальній та духовній свободах, що мають внутрішню єдність. По-друге, вузька спеціалізація освітянського процесу, що

поширюється на духовне життя суспільства. Він зауважує, що «вже дає про себе знати й та обставина, що молодь навчають люди, які не відрізняються достатньою універсальністю для того, щоб розкрити перед нею взаємозалежність окремих наук і позначити їй горизонти в їх власних масштабах» [129, с. 50]. Універсальність стає необхідним показником в сучасному світі та першочерговою вимогою в освітянському процесі. По-третє, надорганізованість суспільства здійснюється за рахунок духовного життя: «Особистості та ідеї підпадають під владу інститутів суспільства, замість того щоб впливати на них і підтримувати в них живий початок» [129, с. 52]. Зміщення пріоритетності в бік зовнішнього впливу на формування особистості особливо загострюється в наш час. Все більшого значення набувають зовнішні фактори у регулюванні розвитком людей, а внутрішні чинники переважно відходять на другий план. І, нарешті, поширюється духовне перенапруження людей, що передається і на фізичний стан людей [129, с. 48-55]. Слід зазначити, що в наш час дана обставина посилюється та безпосередньо пов'язується з наступною стороною освітянського процесу.

Іншим аспектом сутності сучасного освітянського процесу є вирішення протиріччя між стрімким нарощенням і обігом інформації та обмеженнями людських здібностей засвоєння і використання цієї інформації. Стрімке нарощення інформації пов'язано із потужним науково-технічним розвитком сучасного суспільства, а стрімкий обіг інформації обумовлюється її відкритістю та доступністю. Результатом цього стала прискорена зміна наукового знання відносно класичної парадигми: класична (ньютонівська) – некласична (кінець XIX – початок XX ст. – постнекласична (кінець XX ст.) наука, при цьому «швидкість продовжує збільшуватись, кількісний показник супроводжується принципово якісними змінами наукових поглядів на початок XXI ст.» [34, с. 55]. Отже,

прихід нової доби супроводжується швидкоплинністю всіх процесів суспільного буття та прискореним розвитком наукових підходів. Тому вчені зазначають, що сьогодні постає важливе завдання перед суспільством та системою освіти – «формування та розвиток в людині специфічних навичок та вмій, які зможуть забезпечити відповідність її психічних станів та міри інформаційно-емоційної напруги протягом всього життя» [34, с. 90]. Таким чином, силами освітянського процесу можна зменшити та подолати психологічну напругу в суспільстві та кожної людини.

Проблемою швидкоплинності сучасних процесів та їх наслідками занепокоєні багато вітчизняних та зарубіжних науковців та дослідників, такі як О. В. Горбань, І. В. Єршова-Бабенко, В. В. Кізіма, О. Н. Кузь, В. А. Стрижко, Б. Г. Юдін та інші. Заслужують на окрему увагу роботи, які присвячені проблемі використання інформаційних технологій в освітянському процесу, таких вчених, як Н. М. Бендерець, А. М. Білорус, А. Ф. Верлань, М. І. Жалдак, І. Г. Захарова, І. А. Кадієвська, В. В. Лапінський, О. М. Луганський, С. М. Ніколаєнко, П. І. Орлов, І. М. Смирнова, Ю. Л. Смержевський, М. І. Шут та багато інших.

Розвиток інформаційних технологій робить свій неоднозначний вплив в регулюванні освітянським процесом. Науковці П. І. Орлов та О. М. Луганський вбачають упровадження інформаційних технологій як конструктивним, так і деструктивним в залежності від соціально-політичного та культурного ґрунту, на який накладаються ці технології, тобто «ступінь соціальної рівномірності суспільства, рівень розвитку інститутів і практика громадського контролю та участі в управлінні соціальними процесами, і, звісно, стан громадського інтелектуального середовища – головної соціальної бази й суб'єкта інформаційних перетворень» [73, с. 3]. Все це відіграє значну роль для прийняття чи

відторгнення нових технологій та швидкості їх сприйняття та запровадження.

Позитивним, на нашу думку, аспектом запровадження інформаційних технологій в освітянському процесі є різностороннє сприйняття інформації та відмова від авторитарної направленості освіти. Інформаційні технології несуть в собі потенціал «розширити доступ до освіти на всіх рівнях, подолати географічні відстані, примножити навчальні можливості і підтримувати викладачів та тих, хто навчається, завдяки доступу до інформації та інноваційним навчальним підходам – як у навчальному класі, на відстані, так і в неофіційній обстановці» [146, с. 9]. Світова інформаційна система Інтернет забезпечує різноманіття джерел та поглядів на одну й ту саму інформацію. Локальні мережі інформації, систематизовані бази даних дають можливість активно користуватися інформаційними технологіями з різними методами дослідження та використовувати різноманітні форми засвоєння найновіших даних за певними напрямками. Постійне оновлення баз даних гарантовано насамперед простотою та користю розповсюдження набутих досягнень. Авторам стало набагато легше розповсюджувати свої ідеї, хай навіть хибні, слабкі з боку обґрунтування, але однозначно когось чи чогось торкаючись, збуджуючи думку. Це велике набуття, значна допомога для розуму, що філософствує.

Існує ряд моментів, пов'язаних з масовим використанням інформаційних технологій, які ще не стали негативними, однак, викликають певне занепокоєння. Це насамперед застосування тестової системи в гуманітарних науках. Гуманітарні науки сприймаються в сучасному науковому світі як впливові науки в питаннях будівництва цивілізованої новітньої особистості. Спроби заформалізувати гуманітарну складову навчального процесу обмежують студентів у спілкуванні.

Розуміння благородства іншої особистості можливе лише через спілкування. Тестова система не повинна бути тотальною, оскільки вона не здатна сформувати повноцінну людину.

Тотальне застосування інформаційних технологій призводить до тотальної технологізації освітянського процесу. Ця тенденція набуває все більшого розповсюдження в наш час. Вона має на увазі, що освітянський процес є чітко спланованим, програмованим процесом із заданими, чітко фіксованими результатами. В таких умовах змінюються ролі викладача та студента: викладач перетворюється у консультанта, оператора знань, організатора навчального процесу, втрачає позицію основного джерела інформації, а студент, поряд із набуттям більшої самостійності, активності, відповідальності в освітянському процесі, перетворюється у живий матеріал для виготовлення складової частини соціально-виробничого механізму.

Механістичне накладання інформаційних технологій на освітянський процес, без урахування суперечливих, деколи взаємовиключних аспектів їхньої взаємодії, може нанести незгладиму шкоду на свідомість молодого покоління. Тут варто згадати про застереження М. Бердяєва щодо пониження індивідуальності та своєрідності особистості, руйнування попередньої цілісності, стійкості людського життя через масову механізацію людського життя [9]. Пониження або знищення особистісного в людині призводить до невірального занепаду соціального. В такому випадку з'являється небезпека виникнення екзистенціального вакууму. Причини цього В. Франкл пояснює наступним чином: «Не знаючи ні того, що їй потрібно, ні того, що вона зобов'язана, людина, схоже, втратила виразне уявлення про те, чого вона хоче. В результаті вона або хоче того ж, що й інші (конформізм), або робить те, чого інші хочуть від неї

(тоталітаризм)» [120, с. 25]. Отже, приниження особистісного в людині може мати невірні наслідки для суспільства.

Слід зазначити, що, з одного боку, ідея відмови від використання в освітянському процесі інформаційних технологій та технічних засобів є безглуздою та неможливою в сучасних умовах розвитку суспільства. З другого боку, суть освітянського процесу не полягає лише у механічній передачі знань, вмінь, навичок, а також професійної підготовки особистості, що буде відповідати вимогам технократично-ринкового суспільства. З приводу даного питання вдало висловились українська вчена Гуменюк В.: «Нове покоління, яке вступає в життя, споживає людський досвід, що накопичується і транслюється культурою. Процес споживання неодмінно супроводжується створенням нового досвіду, який формалізується і зберігається культурою. Отже, кожне покоління виступає як суб'єкт діяльності, котра породжує створення-накопичення та трансляцію-споживання людського досвіду. Внаслідок цього здійснюється відтворення культури суспільства в підростаючому поколінні, чим одночасно «зкладається фундамент» для подальшого розвитку суспільства і культури, що відбувається вже завдяки діяльності цього покоління» [117, с. 191]. Отже, як суспільство і культура впливає на розвиток особистості, так і особистість регулює становлення суспільства, культури, освіти внаслідок своєї життєдіяльності. Українські науковці зазначають, що «кожна людина – це також цілісна біологічна та соціальна система, основу якої становлять її психобіологічні властивості, спадкові якості та інші суб'єктивні чинники, через які інтеріоризуються зовнішні впливи. Внаслідок такої взаємодії зовнішніх соціальних регуляторів і внутрішніх сил у людини формується потреба дотримуватися того чи іншого типу поведінки» [41, с. 90]. Таким чином, вплив особистості і суспільства один на одного є взаємообумовленим, тому всі психобіологічні та соціальні

чинники необхідно приймати до уваги при дослідженні суспільних явищ, особливо якщо вони стосуються тих, що мають девіантні відхилення.

Значенню освітнього рівня соціуму приділяється значна увага в сучасних дослідженнях. Видатний науковець Д. Белл, визначаючи характерні риси постіндустріального суспільства, наголошує на тому, що «відмінності у положенні, що займається, та отриманих доходах обумовлені відмінностями в технічних знаннях та освітньому рівні; без цих атрибутів не можна відповідати вимогам нового соціального розподілу праці, що представляє собою характерну рису цього суспільства» [7, с. 548]. Таким чином, освітянський процес набуває все більш вагомого значення, який пов'язаний з бурхливим розвитком науки. З цього приводу науковець зазначає, що «коріння постіндустріального суспільства лежить у безпрецедентному впливі науки на виробництво, що виник переважно в ході перетворення електроенергетичної та хімічної галузей промисловості на початку ХХ століття» [7, с. 505]. Вчений приходить до висновку, що наукова спільнота, по формі та змісту, є монадою, що вміщує прообраз майбутнього суспільства. Він зумів відчутти зростаючу роль наукового прогресу та неминучість його впливу на всі соціальні процеси.

Іншим аспектом сутності сучасного освітянського процесу є вирішення протиріччя між практикою регулювання освітянським процесом, тобто реальним станом речей, та його змістовним наповненням, очікуваннями освітян.

Сьогодні науковці з різних областей відзначають, що сучасний світ характеризується ідеологічною безструктурністю, безформністю, беззмістовністю, світоглядним розладом, відсутністю зрозумілих істин і т.д. Тому величезна відповідальність лягає на освіту за збереження духовно-культурних цінностей людини та ствердження нових, вибудовування та ствердження імперативів, що структурують реальність та

перетворюють світ із «хаосу» в «космос», внесення у свідомість людини життєво стверджуючих світоглядних орієнтирів [52]. Освітнянський процес дійсно акумулює духовні складові та впорядковує суспільні та особистісні взаємовідносини.

Формування сучасної особистості здійснюється у нестабільному економічному, політичному, духовному оточенні, що пов'язано із зміною векторів в даних сторонах життя (розвиток тіньової економіки і корупції, недемократичність політичних процесів, послаблення виховної роботи в усіх її формах і методах, і т.д.) [59]. Молода особа, розпочинаючи самостійне життя в таких складних, суперечливих умовах, не може впоратись без підтримки близьких. Соціальні перетворення в сучасному світі укріплюють відчуття невпевненості та невизначеності, формують негативне ставлення до інтелектуального розвитку. Науковець В. Горлинський застерігає, що духовна та інформаційна сфери сьогодні виступають «полем бою нового типу війн – духовно-моральних війн, які ведуться за цінності та інтереси» [30, с. 190]. Можливість отримання вищої освіти визначається платіжною здатністю студента, можливість отримання роботи за спеціальністю визначається рівнем особистісних стосунків, рівень заробітної плати не завжди відповідає рівню інтелектуальних та фізичних затрат, посилюється відчуття несправедливості. В таких умовах «утворився своєрідний парадокс: суспільство чекає від молоді зростання інтелектуальної, високої професійної підготовки, яка відповідала б вимогам епохи, а реальна ситуація склалась такою, що система суспільних стимулів в галузі культури, освіти стала досить лабільною, оскільки всім сьогодні відомо, що спеціальності, які вимагають високого рівня освіти і кваліфікації, дають значно менші матеріальні доходи, ніж спеціальності, які не вимагають цього або зовсім не зв'язані з освітнім рівнем» [41, с. 20].

Отже, певний дисбаланс між очікуваннями та реальним станом речей в освітянському процесі спричинений соціальним дисбалансом у країні.

Вплив сучасних суспільних тенденцій на систему освіти, на думку І. Предборської, виявляється в посиленні її ролі як джерела ідей, нового знання, технології, інформації; в усвідомленні імперативу виживання і глобальної відповідальності за свої дії, що визначається мірою духовного в кожній людині; а також в урізноманітненні соціальних укладів суспільства, що зумовлює потребу в гнучкості мислення, сприйняття світу та діалозі культур [117]. Освітянський процес повинен бути націлений на відпрацювання умінь аналізувати оточуючі події, явища, критично мислити, налагоджувати свій внутрішній стан та перспективно вирішувати нагальні проблеми, керуючись відповідальністю, що автоматично накладається. Українська вчена вбачає провідну мету навчання у формуванні в людини «власної дослідницької позиції, тобто значення набуває процес переходу в освітній діяльності від школи пам'яті до інституту роботи з мисленням» [117, с. 23]. Отже, все більшого значення набуває процес пізнання оточуючого середовища та необхідність послідовного подолання різноманітних труднощів.

Науковець Буданов В. Г. наголошує на тому, що «процеси самоорганізації в освітянській системі неминучі завжди. Сьогодні вони стають основними джерелами трансформацій та інновацій цілісної освітянської системи. Кількісні та якісні характеристики цих процесів визначаються внутрішніми умовами системи, в тому числі, ресурсними, а також мірою впливу на систему ззовні» [19, с. 194]. Отже, важливість самоорганізації в освітянському процесі висувається нині на перший план. Вчений також зазначає, що «в суспільстві все більше формується потреба у різноманітті змісту освіти, що явно стимулює процеси самоорганізації. Однак, система, яка управляє освітою, намагається зберегти свою

цілісність, при цьому не враховує перспективні запити суспільства, не враховує, що освіта як «складне еволюційне ціле» містить в собі велику кількість структур і підсистем, темпи розвитку яких можуть і не співпадати з темпами розвитку цілого» [19, с. 194]. Таким чином, відбувається деяке відчуження правлячої системи від освітянського процесу, тим самим ускладнюючи проблеми, що накопилися, та провокуючи появу нових.

Процеси самоорганізації проявляються через інноваційну діяльність в освітянській галузі, що особливо актуалізувалось в кінці минулого століття. «Пошук шляхів трансформації й розвитку, прагнення самостійно визначити свою роль в соціально-економічних та політичних умовах, що змінюються, було для освітянських колективів обумовлено не лише проблемою виживання, але й потребою здійснити реальний вплив на суспільство. Внутрішнє різноманіття освітянської системи, як результат інноваційної діяльності, істотно змінило ситуацію, виявилось здатним впливати на визначення стратегічних перспектив розвитку освіти, виявляючи при цьому найбільш гострі суперечності в системі, в цілому» [19, с. 194]. Отже, інноваційна діяльність виявилась тим направляючим фактором, який зміг вивести освітянський процес, а також і суспільство в цілому, на якісно новий етап розвитку. Інноваційна діяльність сприяє появі та виявленню креативних особистостей, створенню стійких структур, а також активізує соціальне середовище і змінює взаємовідношення між учасниками освітянського процесу.

Висновки до розділу 2:

1. В соціумі діалектично взаємодіють різноманітні чинники, які своєю сукупністю складають регулятивний механізм, що має надзвичайно складну природу. В цілому ці чинники (регулятори) можна розділити на ті, що визначають пріоритетні тенденції розвитку соціальних процесів та

діють незалежно від свідомості людей, та ті, що визначаються суб'єктивним ставленням індивідів, їх усвідомленими діями. Історія розвитку освітянського процесу, становлення найвпливовіших регуляторів освіти нерозривно пов'язана із пошуками оптимальної організації освітянського процесу, оптимальної взаємодії із державною системою влади, а також різними сторонами матеріального та духовного життя.

2. Сьогодні освітянський процес має на увазі не тільки набуття знань, умінь та вироблення навичок адаптації до швидкоплинного середовища. Набагато важливішим є розвиток особистісного знання та духовної культури особистості. В цьому процесі актуальним стає поєднання загальноприйнятого навчання та особистісної пізнавальної діяльності, загального розвитку та саморозвитку, соціалізації та індивідуалізації. Тому надзвичайно важливим постає питання співвідношення об'єктивних і суб'єктивних, безпосередніх і опосередкованих, стримуючих і спонукальних, сильних і слабких соціальних регуляторів освітянського процесу. Це визначає теоретичний фундамент наукового вирішення проблем соціального регулювання освіти, що дає орієнтацію на ширший підхід до соціально-філософських аспектів регулювання освітянським процесом.

3. Для даного дослідження важливими підходами є системний, діалектичний, структурно-функціональний, інформаційний, а також загальні методи, такі як аналіз, синтез, індукція, дедукція, сходження від абстрактного до конкретного та деякі інші. Системний підхід виступає базовим при дослідженні соціальних регуляторів освітянського підходу. Він призначений для того, щоб враховувати різноманіття відношень та зв'язків предмету дослідження. Крім того, системний підхід має не лише загальнотеоретичний характер, а й міждисциплінарний, що дозволяє скласти загальнотеоретичне уявлення про соціальні регулятори, а також

віднайти їх прояви в освітянському процесі. Отриманий результат при застосуванні системного підходу до нашого предмету дослідження носить інтегративний характер, оскільки надає цілісну картину системи соціальних регуляторів освітянського процесу. Системний підхід до дослідження соціальних регуляторів освітянського процесу надає можливість розглянути їх у всезагальному зв'язку та взаємозалежності, а також простежити за їхнім розвитком. Він уможливорює сформувати структуру даних регуляторів, виділити їхні складові, функції та з'ясувати їхню взаємозалежність та взаємообумовленість у впливі на освітянський процес.

4. Застосування діалектичного підходу у дослідженні соціальних регуляторів освітянського процесу уможливорює виділити зв'язки між ними як частинами соціального життя суспільства, а також зв'язки між ними та освітянським процесом як цілісністю, та виявити появу нових властивостей як соціальних регуляторів зокрема, так і освітянського процесу взагалі. Дослідження їхньої взаємодії постає сьогодні важливим чинником у розумінні становлення сучасної системи освіти. Діалектичний метод дозволяє дійти до стрижня соціального регулювання, визначити сутність кожного соціального регулятора та закономірності їх розвитку. Він також дозволяє зрозуміти місце і роль кожного соціального регулятора в їх єдності при дослідженні їхнього впливу на освітянський процес. Розуміння їхньої єдності виявляється не тільки через потребу їхнього узгодження, а й через необхідність зважати на те, що соціальні регулятори можуть мати принципові відмінності.

5. Соціальні регулятори представляють систему взаємодії соціуму та освітянського процесу, в центрі якої знаходиться людина. Людина володіє певними психологічними якостями, здатна впливати на освітянський процес. Останній сприймає вплив регуляторів та подає сигнали про їхні

позитивні чи негативні результати. Наявність певної сукупності зв'язків між соціальними регуляторами та освітянським процесом, а також між самими соціальними регуляторами, мобілізує обмін інформацією між ними. В основі освітянського процесу завжди знаходяться знання, інформація, тому дослідження соціальних регуляторів освітянського процесу не може обійтися без інформаційного підходу. Інформаційний підхід сприяє пізнанню соціальних регуляторів освітянського процесу та допомагає розкрити потенційні можливості кожного індивіда.

Положення, висновки та результати дослідження, здійсненого у другому розділі дисертаційної роботи, знайшли відображення в таких публікаціях:

1. Регулювання освітянського процесу // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Традиції та інновації в науці та освіті XXI століття» (Одеса, 30 вересня - 1 жовтня 2010 р.) / М-во освіти і науки України, Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. – Одеса, 2010. – С. 19-21.

2. Философские аспекты развития современной личности в контексте образовательных изменений // Сборник докладов II Международной научной заочной конференции «Вопросы научного образования по гуманитарным, социальным и психологическим специальностям» (Россия, г. Москва, 11 июля 2011 г.). – М.: Издательство ИНГН, 2011. – С. 5-6.

3. Суспільство і освіта: взаємодія у формуванні світогляду особистості // Наукове пізнання: методологія та технологія. – 2011. – № 2. – С. 41-45.

Розділ 3. Особливості соціальних регуляторів освітянського процесу в Україні

3. 1. Проблеми регулювання вітчизняного освітянського процесу

Дослідження проблем регулювання освітянського процесу в Україні викликає істотні труднощі, зумовлені тим, що освіта є надзвичайно складною та багатоаспектною системою, втримуючи надзвичайну кількість інформації, та вимагає системного аналізу найважливіших аспектів у їх цілісності та зв'язку з іншими соціальними системами.

Сьогодні Україна гостро переживає всі складності та протиріччя перехідного періоду. Науковці А. Кавалеров і А. Бондаренко зазначають, що сучасне українське суспільство «перебуває в ситуації «адаптаційного неврозу». Йому властива відсутність відчуття впевненості у «завтрашньому дні», домінування негативних емоцій, значна криміналізація суспільних і міжособистісних відносин, невизначеність перспектив майбутнього і водночас «мовчазна терпимість», що, очевидно, зумовлюється ментальністю українського народу» [43, с. 58]. Сукупність політичних, економічних, культурних суперечностей підсилює незадоволеність громадян своїм матеріальним становищем, соціальною незахищеністю, посиленням соціальної нерівності, а також ускладненням можливості самореалізації. У своїй монографії В. Кремень визначає особливістю перехідного періоду той факт, що старі стереотипи ще не відійшли у минуле, а нове розуміння історичного шляху України, її сьогоденних проблем та перспектив на майбутнє ще не стали набутком масової свідомості [53]. Українське суспільство потребує всеосяжного оновлення, переходу до якісно нового стану, що включає: скасування застарілих та неадекватних сучасності елементів, які накопилися за радянські часи та перейшли в сучасне українське суспільство; зміцнення

ефективних та створення нових елементів, які дозволяють українському суспільству на якісно новому рівні розкрити свої потенційні можливості.

Розкриття процесу оновлення сучасного українського суспільства вимагає теоретичного синтезу найважливіших аспектів дійсності: цілісного бачення головних проблем у всіх сферах життєдіяльності нашого суспільства. Розуміння генезису цих проблем, реальних проявів, варіантів трансформації сприятиме знаходженню можливостей їх подолання сьогодні та в майбутньому.

Глобалізаційні процеси, що відбуваються у всьому світі, загострюють політичні, економічні, соціальні, освітянські та інші протиріччя, що накопилися в кожній країні. Вчені зазначають, що «особливості трансформування українського суспільства полягають не в тому, що воно змінюється подібно до інших європейських країн і інших суспільств у світовому просторі, а в тому, що на відміну від світової системи зміни у пострадянському українському суспільстві відбуваються «вкрай хаотично», нестабільно, супроводжуються конфліктністю інтересів і потреб різних соціальних прошарків, можливостей їх задоволення» [43, с. 64]. Особливо відчутною у регулюванні українського суспільства стала політична сфера, яка вирішує питання про владу, її організацію, вибір стратегії розвитку суспільства і т. д.

Як відомо, форма державного режиму обумовлює форму державного правління та систему державної влади. Характеризуючи період розбудови соціалізму, В. В. Горлинський зазначає, що «духовність радянського суспільства, що була позбавлена вищих ціннісних сенсів і загальнолюдської гуманістичної основи, набула характеру тоталітарної ідеології, що ґрунтувалася на протиставленні соціально-економічних і політичних інтересів класів» [30, с. 190]. Позбувшись формально тоталітарної ідеології та диктатури із розвалом Радянського Союзу,

адміністративно-командний стиль в управлінні, хоча і не в такій жорсткій мірі, все ще зберігається. Особливо відчутним в останні роки в Україні стає контроль держави над всіма сферами життєдіяльності суспільства, при цьому фактично повноваження влади не обмежуються законом, а населення не забезпечено конституційними правами та свободами.

В українському освітянському процесі домінуючими функціями залишаються політична, економічна та соціальна, що свідчить про продовження панування адміністративно-командного стилю управління, тоталітарну направленість, хоча, звичайно, не в такій мірі, як це було раніше. Українські науковці наголошують на тому, що «залишається вищим, ніж у інших пострадянських країнах рівень безробіття, глибина економічного падіння, продовжується абсолютне зубожіння народу. Все це та інші негативні явища ведуть до зростання соціальної напруги в суспільстві, до неспроможності значної частини соціуму адаптуватися до нових умов життєдіяльності, що, в кінцевому підсумку, може викликати соціальні вибухи» [43, с. 60]. Проте, соціальні вибухи не завжди є результативними, оскільки не завжди призводять до зміни державного режиму. Держава і згуртоване з нею суспільство знаходяться у пріоритетній позиції по відношенню до особистості, яка переважно виступає засобом, «гвинтиком», носієм сукупності політичних ідей, що забезпечує лояльне ставлення до пануючої влади. Інші важливі функції освіти, такі як гуманістична чи культурна, відходять на другий план, хоча в сьогоденній реальності саме вони повинні бути домінуючими.

Нерозвиненість правової державності, деформація взаємовідносин освіти та політики, ігнорування демократичних методів в освітянському процесі, нав'язування політичних рішень, привілейоване положення різних верств населення та окремих особистостей, особливо керівників – все це позначається на освітянських результатах. В таких умовах освіта

позбавлена попередження та визначення суспільних явищ, критичного ставлення до оточуючого середовища, конструктивного ставлення до внутрішніх процесів.

У підтримуванні існуючого стану освіти зацікавлені органи влади, що є безпосередніми суб'єктами політичного процесу. Освітнянський процес, що є зажатим, позбавленим імпульсів до саморозвитку, легко піддається контролю та маніпулюванню з боку управлінців, що можуть мати діаметрально протилежні рівні компетентності та направленості у керівництві. Зацікавленість бюрократичного керівництва у повному контролі освіти обумовлюється можливістю підкорення суспільного розвитку власним інтересам. Ці інтереси полягають у маніпулюванні суспільною думкою, що найкраще вдається шляхом впливу на свідомість молоді особи, яка безпосередньо залучена до освітянського процесу та світогляд якої знаходиться в процесі формування. Сприймати оброблені, спрощені знання набагато легше, ніж шукати, аналізувати та відокремлювати необхідну інформацію, що надходить з різних джерел. Готові знання не лише легко засвоюються, а й спонукають людей до дій в певному напрямку. При цьому ці дії можуть бути направлені як на розвиток політичної, інформаційної, професійної культури особистості, її творчості, так і мати руйнівний характер.

Політичні цілі обумовлюють діапазон дій маніпулювання масовою свідомістю. Маніпулятори здатні міняти тактику в залежності від політичної необхідності: заспокоювання народу, загравання з ним, створення атмосфери загальної конфронтації в суспільстві і т.д. З одного боку, маніпулювання суспільною свідомістю здійснюється задля збереження існуючих форм суспільних відносин, тобто утримання тих порядків, що задовольняють інтереси бюрократичної структури влади. Це відбувається завдяки заглушуванню різноманітних соціальних протиріч

(конфліктів), пошуку спільних інтересів різних верств населення та акцентування уваги на них, випинання соціально-політичної єдності. З іншого боку, маніпулювання суспільною свідомістю націлене на створення нагнітальної обстановки загальної ворожнечі в суспільстві, протистояння соціальних груп і т.п. В даному ракурсі увага суспільства спрямовується не на пошук реальних причин соціальних явищ, а на розв'язання вигаданих проблем. При цьому явні політичні та соціально-економічні невдачі пояснюються невдалим правлінням попередньої влади. Висловлюються абсолютно протилежні думки та надаються різні оцінки одним і тим самим подіям в політичній, економічній, освітянській та інших сферах. Оцінювання подій відбувається не через пошук позитивних перспектив, а через заперечення попередньої думки чи прийнятого положення та пошук винних. Особлива увага наділяється помилкам, поверхнево ставляться до складних, неоднозначних проблем, що вимагають відповідального відношення. В результаті таких політичних спекуляцій людина дезорієнтується, позбавляється права самостійного мислення та вибору, відсторонюється від влади.

В перехідний період країни, період глобальних та локальних трансформацій, бюрократичні сили виявляють неабияку активність у впливі на суспільну думку, намагаються пристосуватися до нових умов, вдаються до різних хитрощів аби завуалювати свої помилки. Однак, сьогодні це стає дедалі складніше через гласність, поширення якої відбувається переважно завдяки розвитку засобів масової інформації, плюралізм думок, що дозволяє побачити та проаналізувати проблему з різних сторін. В такий період руйнуються старі стереотипи управлінської діяльності, а нові ще не вироблені, які б влаштовували бюрократів. Тому вони змушені шукати нову тактику, зручну для створення застою в

управлінській діяльності, через що шарахаються від одних крайнощів управління до інших.

Перебування України у перехідному періоді супроводжується системною кризою, що охопила українське суспільство в цілому та освітянський процес зокрема. Реформування національного освітянського процесу згідно вимог європейської спільноти (введення ЗНО, кредитно-модульної системи оцінювання, освітньо-професійних програм підготовки бакалавра та магістра і т.д.) дозволило відійти від старих стереотипів управлінської діяльності та частково наблизитись до вироблення нової тактики управління. Приєднання до головних стратегічних європейських напрямків в розвитку освіти, прийняття новітнього стилю мислення дозволить позбутися консервативного мислення та причин його породження.

Нова тактика управління повинна містити в собі не лише розуміння суспільних явищ, виходячи із сьогодення, а й вміння орієнтувати освіту на майбутнє та в майбутньому. Однак, орієнтація має бути на досягнення не кількісних показників (кількість людей з дипломами про вищу освіту, кількість прибутку від освітніх послуг і т.п.), хоча вони є також досить суттєвими, а якісних (якість підготовки кадрів, рівень потреби українських спеціалістів на міжнародному ринку і т.д.). «Філософія суто «фінансових» методів освітнього планування має той недолік, що кількісні аспекти витісняють всі інші питання і аспекти. Автори заснованих на цих методах планів ігнорували індивідуальні пріоритети учасників навчального процесу і намагалися справедливо розподілити кошти по закладах і профілях підготовки» [31, с. 262]. Орієнтація освіти на практичну сторону повинна гармонійно поєднуватись із теоретичним узагальненням досвіду.

Таке поєднання виявиться значущим, якщо діалектично взаємодіятимуть такі можливості освітянського процесу, як стабілізуючі

(правова забезпеченість, організованість, стабільність, контроль зі сторони держави та інше) та розвиваючі (генерація та впровадження нових ідей, вироблення та поширення нового знання, здатність до керованого розвитку та саморозвитку і т. д.) Крім того, соціально-психологічні якості (відповідальність, соціальна активність, ступінь замученості до професійної діяльності і т. п.) переважної частини освітян визначають можливості регулювання освітянським процесом та результативність. Однак, слід зазначити, що лише в сукупності всіх функцій та можливостей системи освіти можна говорити про подальший її розвиток.

Система освіти кожної країни формується під впливом культурно-історичних традицій, менталітету і економічних потреб нації. В кінці ХХ століття теорії регулювання освіти задокументувалися матеріалами, в яких проголошуються програми інтеграції Європейської вищої освіти. Серед документів, які прийняла європейська спільнота, слід відзначити наступні: Конвенція «Про визнання кваліфікацій, що відносяться до вищої освіти у Європейському регіоні», м. Лісабон, 1997 р.; «Всесвітня декларація про вищу освіту для ХХІ сторіччя», 1998 р.; «Напрямки пріоритетних дій, спрямованих на реформу і розвиток вищої освіти», 1998 р.; «Сорбонська декларація про гармонізацію європейської системи освіти», 1998 р.; «Болонська декларація про конвергенцію освітніх систем європейських країн», 1999 р.; «Міжнародні Цілі розвитку тисячоліття», Україна, 2000 р.; «Празьке комюніке про підтвердження перспективності Болонської декларації для європейської освіти», 2001 р. Даними документами визначились основні напрямки розвитку європейської освіти, а також напрямки її реформування.

Україна приєдналась до Болонського процесу, тому система управління освітою будується згідно з вимогами декларації. Оскільки освітянський процес перебуває в стані суспільної потреби реформування,

Україна повинна потрапити в європейський освітній альянс, щоб бути конкурентоспроможною. Країни, що приєдналися до Болонського процесу, створюють єдину систему оцінки знань – credit system, яка визнає аутентичними всі програми і дисципліни вищих навчальних закладів європейських держав, що призведе до вирішення проблеми дефіциту спеціалістів з якісною підготовкою.

На фоні необхідності реформувати систему освіти, безліч науковців говорять про те, що освіта сьогодні перебуває в глобальному кризовому стані. Освітній галузі стає дедалі важче справитись з тими глобальними проблемами, що постають перед людством, а саме проблеми виживання, подальшого розвитку та покращення умов життя. З іншого боку, сучасний освітній процес надає різноманітні можливості для вирішення цих проблем: від інформаційних технологій до вироблення інтелектуальних вмінь, навичок аналізувати та приймати оптимальні рішення. Науковець Дзвінчук Д. зазначає, що «на шляху до збільшення тривалості навчання в рамках традиційної системи освіти та модернізації змісту більшості предметів можна сподіватися на краще виховання нових поколінь у дусі загально цивілізаційного гуманізму, толерантності, поваги до інших культур та їх носіїв, формування у них сподівання на розум людини й вироблення навичок вирішення будь-яких гострих проблем на основі угод і консенсусного подолання криз. Але, як свідчить практика освітніх систем розвинених країн, одними подібними засобами не можна подолати бідність, конфлікти, виховати спроможність людини відмовитись від негативного впливу середовища свого перебування та ін.» [31, с. 188]. Соціальні проблеми та суперечності можуть вирішуватись завдяки новим технологіям, створеними освітньо-науковим потенціалом та актуальними у двадцять першому столітті.

Сучасні умови життєдіяльності українського суспільства з притаманними реальними можливостями розвитку вимагають становлення варіативного, гнучкого типу мислення. Для досягнення цього слід забезпечити середовище, вільне від репресій, засуд, відкрите для вільних обговорень, коректних спростувань, пошуку наукової істини. Саме політичні регулятори здатні організувати та підтримувати таке середовище, прислуховуючись до громадської думки та проявляючи продуману адекватну реакцію. Однак, надмірне втручання політичних регуляторів може нести загрозу встановлення таких відносин, що про гуманізацію освіти буде досить говорити. Мова йде про той ракурс питання, де освіта розглядається як засіб продукування кваліфікованої робочої сили та виховання громадян, лояльних до пануючої політичної сили. Таким чином нехтуються як індивідуальні інтереси, потреби, так і цілі та очікування більшості людей.

Економічні регулятори тісно пов'язані із політичними, оскільки останні обумовлюють дію перших. На жаль, сьогодні спостерігається чітка тенденція до орієнтування на економічну політику. Сучасні українські економічні реалії свідчать про ряд суперечностей, що дезорієнтують працівників освітянської сфери в трудовій активності. Вони змушені існувати в умовах: невідповідності матеріальної винагороди за працю та застосованої якості, кількості та інтенсивності праці; зрівнялівки, коли зарплата не залежить від проведеної роботи, а визначається зайнятою посадою; залежності від держави як роботодавця або кількості наданих освітніх послуг; зовнішнього та внутрішнього економічного примусу тощо. Ці фактори сприяють стримуванню продуктивності, заохочують безвідповідальність, повільні темпи роботи, перекладання роботи на інших і т. д. Крім того, одностороння орієнтація на економічні показники принижує гуманістичні цінності та не дозволяє забезпечити нормальні

умови життєдіяльності людини, не говорячи про майбутні покоління, а також не може сприяти розвитку духовної сфери суспільства.

Соціально-економічна недосконалість проявляється у відсутності дієвої системи заохочень та підтримки освітян. Науковці зазначають, що «саме мотивація породжує трудову активність, впливає на формування мети, вибір шляхів її досягнення, є психологічним фактором діяльності» [45, с. 111]. Практика показує, що більшість студентів та викладачів не мотивовані нині до кропіткої навчальної роботи та збагачення свого світогляду: з одного боку – сумніви щодо подальшого працевлаштування за професією, з другого – усвідомлення відсутності суспільної підтримки та соціального захисту. Суспільство не забезпечує систему стимулів, яка б могла виражатися, наприклад, у диференціації пільг, заробітної плати для тих, що отримали науковий ступінь бакалавра, спеціаліста чи магістра, і т.п.. Український студент не конкурентоспроможний, оскільки дипломи вищих навчальних закладів України не визнаються іншими державами. Сьогодні здобуття освіти означає для багатьох студентів отримання диплому в якості «перепустки» у більш престижну трудову діяльність, а не в якості підтвердження про власний розвиток, набуття вмінь та навичок, необхідних в сучасних умовах життєдіяльності. Таким чином, спостерігається певна міра відчуження від освітянського процесу, яке буде посилюватись, якщо не вжити необхідних заходів. Перевага, що нині віддається матеріальному збагаченню, відтісняє можливість духовного розвитку суспільства. «Людина втратила визначено ціннісно-сміслову форму власного буття» [31, с. 302]. Гонитва за матеріальними статками перешкоджає заглибитись в культуру та гармонійно розвивати свою особистість. Саме духовна складова є запорукою матеріального збагачення людства.

Професор Дмитрієва М. С. вдало зазначає, що «у своєму відношенні до будь-якого факту особистість оцінює цей факт, керуючись певними уявленнями суспільства про цінності матеріальної та духовної культури. Це не означає, що ціннісні орієнтації суспільства особистість приймає повністю і керується ними у своїй діяльності. Але особистість не може обійтись без цих загальноприйнятих уявлень та оцінок, хоча й приймає їх для себе у перетвореному вигляді» [32, с. 36]. Отже, суспільство завдає загальне уявлення, а особистість сприймає оточуючі факти, керуючись суспільними пріоритетами.

Ще один момент, який повинен хвилювати освітян і який сприяє посиленню суперечностей, є те, що студенти прагнуть не до накопичення знань, а до оволодіння навичками пошуку інформації. Навички пошуку інформації корисні тільки тоді, коли студент володіє необхідною сукупністю знань середньої школи та отримав базові знання з обраної спеціалізації у вищій школі.

Розрізняють зовнішній та внутрішній, активний направлений та активний ненаправлений, а також пасивний пошук інформації. Внутрішня модель зовнішнього світу в свідомості студента обумовлює зовнішній і внутрішній пошук інформації. З одного боку, все, що студент вивчає у виші, приладжується до цієї наперед існуючої моделі, засвоюється згідно із здібностями студента. З другого боку, внутрішня модель зовнішнього світу є динамічною і змінюється під впливом навчальної інформації, яку студент засвоює. Таким чином розширюються здібності студента та відбувається його професійна підготовка. Активний пошук навчальної інформації відбувається при наявності певної обізнаності студента про місцезнаходження інформації, її цінність для студента, і він готовий впустити її у свою внутрішню модель. Пасивний пошук інформації полягає у сприйнятті загальної інформації, при цьому саме джерело інформації

визначає відбір навчальної інформації, що призводить до пасивності сприйняття всього матеріалу [32]. Отже, володіння вміннями шукати інформацію є досить важливим показником в наш час.

Практика показує, що студенти користуються схемовідтворювальним принципом у навчанні без глибокого розуміння предмету, тобто без розуміння необхідності засвоєння глибин предмету. При чому це відбувається при вивченні різноманітних предметів (від нарисної геометрії до іноземної мови). Таким чином, для сучасного студента характерним в цілому є зовнішній пасивний пошук інформації, безініціативна навчальна діяльність.

Застосування зазначеного принципу до навчання обумовлюється, в деякій мірі, суперечністю, що посилюється в сучасному світі, а саме: суперечністю між надзвичайно стрімким накопиченням знань та людською можливістю засвоювати їх. Збільшення об'єму знань сприяє появі нових навчальних дисциплін, кількість навчальних годин на їх вивчення зменшується, що призводить до швидкого поверхневого ознайомлення з предметами. Таким чином, сьогодні вимагає реформувати систему освіти в напрямку зменшення психологічного і фізичного перевантаження, збереження фундаментальних знань та забезпечення простору для самостійного засвоєння знань особистістю, а також здобуття її власного життєвого досвіду.

Сьогодні багато вчених констатують той факт, що існує значна відірваність між середньою та вищою школами у рівні підготовки молодого покоління. Через відсутність певних дисциплін або недосконале їх вивчення в середній школі багато часу втрачається на оволодіння необхідними знаннями зі шкільної програми замість удосконалення та поширення набутих знань. Одні вчителі та викладачі намагаються усіма силами подолати дану «прірву», інші ж активно користуються

сформованим устроєм і тим самим ще більше ускладнюють вирішення сучасних освітянських проблем. В даній проблемі слід вказати на збій в інформаційних накопиченнях. Як зазначають Секлітова Л. А. та Стрельникова Л. Л., для того, щоб засвоїти та зрозуміти інформацію вищого гатунку, необхідно залучити високий потенціал власних знань. Відсутність таких знань у накопиченнях індивіду унеможлиблює розуміння вищої інформації, і йому слід довгий час наполегливою працею напрацьовувати необхідний інформаційний потенціал. «Чим більше закладено знань у підсвідомості, тим більше можливостей відкривається для нього в теперішності. Минулі знання розширюють кордони можливостей людини» [105, с. 285]. Вирішення проблеми підготовки українських школярів до вступу у виші сьогодні належить виключно самим школярам та їхньому найближчому оточенню. Без їхньої величезної самостійної роботи з накопичення знань неможливе подальше пізнання університетської інформації вищого гатунку.

Науковець А. Налясковський надає своє бачення причин невдач освітянського процесу: «Одним із симптомів невдалої історії школи є професійне згорання (спустошення) вчителів. Іншим симптомом може бути сприйняття її цінностей в лапках не лише молоддю, а й батьками, а третім – деструктивна ритуалізація». Він додає, що «основною причиною такого стану є все ще невизначені відношення між школою (і освітою взагалі) як одним із характерних проявів культури та дикою натурою, що існує в нас і іноді в ключових ситуаціях дає про себе знати» [71, с. 81]. Невизначеність зазначених відношень характерна і для українського суспільства, що болісно позначається в ключових ситуаціях українського освітянського процесу.

Нового підходу до знань та освітянського процесу потребують освітяни, оскільки кожен вихованець має стати менеджером свого життя.

Викладач дає інструкції, а студент має знаходити дорогу для власного розвитку через пізнання знань та джерел знань.

На жаль, відсутнє усвідомлення того, що від якості роботи кожної людини на своєму робочому місці залежать, в кінцевому результаті, загальні показники розвитку економіки, науки, культури, освіти. Тобто відсутнє усвідомлення відповідальності кожної людини за загальний розвиток суспільства.

Складності з працевлаштуванням випускників українських навчальних закладів аж ніяк не спонукають до усвідомлення такої відповідальності. Науковець М. Попович зазначає, що «повноцінним учасником глобальної економіки може бути лише та країна, де інтелектуальні професії стали масовими, а інвестиції у розвиток людського потенціалу – вагомими й ефективними. Пріоритетом України повинна стати «економіка знань», у якій інтелектуальні ресурси приносять значно більший прибуток, ніж природні» [87, с. 7]. Однак, вчений висловлює сумніви щодо того, як Україна зможе вирватись з пут старої індустріальної економіки й радикально модернізувати господарське життя зокрема, та все культурно-політичне життя в цілому.

Взаємопроникнення економіки, науки, культури, освіти стало сьогодні настільки глибоким, що відставання у будь-якій з цих сфер миттєво позначається на інших, порушує ритм загального руху. Науковець Дзвінчук Д. висловлює думку, що «серед головних причин негараздів і запізненого реагування нашої провідної еліти варто назвати фаховий егоїзм і професійне самообмеження. Ще з радянського періоду були успадковані неконструктивні методологічні підходи й не надто доцільне використання принципів спеціалізації та шляхів ефективної діяльності» [31, с. 183]. Суспільний ріст неможливий без глибоких перетворень всієї сукупності суспільних відносин: радикальна модернізація системи управління та

виробництва, проведення активної соціальної політики, оновлення форм і методів роботи політичних інститутів, оволодіння новаторськими, конструктивними підходами до вирішення складних проблем, подолання інерції, застою та консерватизму.

На кожному етапі формування особистості важливим моментом є система відбору учнів для наступного періоду освітянського процесу. При цьому вкладання коштів у розвиток здібних дітей дасть велику віддачу суспільству. Надзвичайно важливим є питання інвестицій в освіту, від яких залежить кінцевий результат – якість освіти. «Ресурси й досі вкладаються в засоби, які були доцільними у минулому, здійснюються кроки, що виявляються запізнаним копіюванням дій чи рішень інших держав. Сам вплив інформаційно-високотехнологічної революції на культурно-освітню сферу оцінюється спрощено, більше того – не з урахуванням можливих нових відкриттів, а на основі припущення про незмінність у майбутнього того інструментарію, що існує у даний момент на відкритому світовому ринку» [31, с. 168]. Отже, на жаль, в повній мірі не приймаються до уваги керівниками та високопосадовцями вітчизняної освітянської галузі усі зміни та можливості, що несуть із собою інформаційно-технологічні перетворення.

Цілком доцільно науковці висловлюються, що «тривалий час в Україні ведеться підготовка фахівців у розрахунку на велику країну, якої вже давно немає, і відповідний соціальний устрій. Запровадження світових освітянських стандартів, здебільшого без урахування особливостей національної освіти, педагогічної наукової школи нерідко було не процесом адаптації, а механічним накладанням, що, зазвичай, мало певні негативні наслідки і не отримувало підтримки в освітянському середовищі» [39, с. 47]. Прискорене, продуктивне вирішення економічних, культурних, освітянських та інших питань стане каталізатором соціального розвитку.

Метою освітніх реформ, які відбуваються сьогодні, є входження національної системи освіти у світовий освітній простір. Одним з показників європейської освіти є показник вміння самостійно навчатися. Якщо університет не навчить студента самостійно вчитися, то таку освіту якісно назвати не можна. Освітянин повинен відповідати за результат навчання.

Сьогодні все більше науковців відмічають тенденцію зменшення значущості духовно-моральної складової сучасної особистості (Н. Б. Пугачьова, Е. Н. Геворкян, А. Г. Грязнухін, А. А. Сейтканова та інші). Серед молоді утверджується споживацька психологія та культ матеріального успіху. «Як наслідок, – з'являється «одноразова культура» зі своїми «одноразовими» речами, фільмами, книжками, відношеннями; розвивається девальвація духовно-моральних цінностей; зменшується значення минулого досвіду, не зважаючи на те, що це досвід поколінь, а його передача – це механізм соціокультурного відтворення нації» [90, с. 88]. Укорінюється масова культура, характерною рисою якої є швидкість. На думку науковців, швидкість притаманна і процесу споживання і процесу створення. «Продукти цієї культури створюються і споживаються з такою ж швидкістю, з якою вони забуваються, тому неодмінна умова існування масової культури – це постійне безперервне виробництво» [56, с. 209]. Саме це ми й спостерігаємо сьогодні на усіх рівнях життєдіяльності (від новітніх приладів до телевізійних програм). Надзвичайно точно висловився італійський професор А. Менегетті у своїй книзі «Система і особистість»: «Суспільство представляє собою організм, отже, його зовнішні виявлення обумовлені деякими внутрішніми процесами, в які усі ми залучені» [66, с. 23]. Отже, всі процеси, що відбуваються в соціумі взаємопов'язані та взаємообумовлені.

Слід відмітити ще одну суттєву проблему українського суспільства, що безпосередньо пов'язана із освітянським процесом, це неефективне фінансування, що позначається на низькій оплаті праці освітян і, як наслідок, зниження престижності професії вчителя та викладача. Крім того, проблема неефективного фінансування освітянської галузі є в цілому причиною корумпованості цієї галузі. Різноманітні додаткові оплати є проявом корупції як у середній, так і у вищій школах.

Введення зовнішнього незалежного тестування вивело відносини між освітянами на новий рівень. Проте, вартує звернути увагу на наступні положення, що стосуються покращення стану освітянської галузі, а саме: насамперед, продумати схему більш вдалого і ефективного використання фінансових потоків, по-друге, усунути передумови розвитку корупційних маніпуляцій, і нарешті, збільшити і посилити автономію вищих навчальних закладів.

Розширена автономія навчальних закладів сприятиме розвитку конкурентоспроможності вітчизняних навчальних закладів як всередині країни, так і за її межами. Автономне управління навчальним закладом сприятиме покращенню якості освітянського процесу через надання вишам адміністративної, фінансової, академічної свободи. Таким чином вони зможуть розробляти нові програми, самостійно впливати на якість своєї роботи, покращувати конкуренцію своїх випускників. На жаль, приходиться констатувати той факт, що сьогодні не знайдеться ні один український вищий навчальний заклад, який входить у десятку, чи то сотню найкращих закладів світу.

Фінансову сторону можна по праву назвати одним із найвпливовіших соціальних регуляторів освітянського процесу. Українська система освіти не може до кінця звільнитися від пут радянської централізованої системи освіти. Сьогодні необхідні інвестиції у навчальні заклади, збільшення

витрат на обладнання, комп'ютерне оснащення, підвищення якості матеріально-технічної бази, підвищення зарплат освітян, а також сприяння їхньої соціальної підтримки.

Важливим аспектом для вдосконалення сучасної системи освіти та покращення її якісних результатів є вдосконалення системи грантів для студентів, а також молодих науковців, що сприяло б розвитку конкуренції між науковцями та навчальними закладами. Гранти і привілеї повинні надаватися тим, хто показує численні успіхи в навчанні та роботі в незалежності від соціального статусу. Таким чином можна буде вберегти українську молодь від міграцій спочатку на навчання в інші країни, а потім і постійне місце проживання в тих країнах, де вони зможуть краще розкрити свій потенціал.

Ключовим моментом у модернізації сучасного освітянського процесу є перерозподілення фінансових потоків та людських ресурсів. Однак, робити це потрібно якомога безболісно, в першу чергу, для освітян, особливо зважаючи на те, в яких умовах вони перебувають нині. Скорочуючи штат викладачів і розширюючи набори студентів, слід насамперед зважати на напругу, яка лягає на плечі викладачів та їхні сім'ї, а також чи відповідають затрачені зусилля фінансовій та емоційній винагороді.

У зв'язку з появою нових технологій та їхнім впливом на кожну людину та ціле суспільство з'являються нові типи відносин між індивідами, нові концепції організації соціуму, окремих його сфер, зокрема освітянського процесу. Інформаційне суспільство, як його визначають сьогодні, передбачає активне використання науково-технічної інформації у виробництві, економіці, повсякденному житті. Домінування інформаційного підходу в освітянській галузі обумовлюється можливістю спілкування та широкого використання інформаційних технологій в

навчальних цілях. Застосування комп'ютерної техніки, телебачення, інтернет-ресурсів спричиняє зміну традиційного сприйняття інформації з друкованих ресурсів, а також соціально-політичні зміни, які обумовлюють становлення демократичних відносин. Розвиток демократії в цілому пов'язується з розповсюдженням інформаційної техніки, що забезпечує зворотній зв'язок громадян з урядом та дозволяє враховувати їхні думки при розробці та прийнятті стратегічно важливих рішень, що стосуються майбутнього української держави.

Поряд з позитивними аспектами поширеного використання інформаційних досягнень суспільства, існують деякі суперечливі моменти, які викликають ряд незадоволень у гуманістично орієнтованих науковців, стосовно комп'ютеризації суспільства. Український науковець П. Берко відмічає, що українці мають «нагальну необхідність у всебічній гуманізації національного соціумного простору, величезну потребу повернутися до окремішнього особистісного «Я» як невичерпної духовної монади, як творчого першопочатку і міні, - і макросоціуму, піднесення і ствердження цього «Я» в якості зміни духовної ситуації в суспільстві через зростання морально-етичного чинника» [11, с. 13]. Завдяки цьому стає бачиться можливим становлення демократичної, соціально-орієнтованої держави.

Виникають суперечності, зокрема в вітчизняному науковому світі, з приводу можливості гармонійного розвитку особистості та культурної сторони соціуму в цілому. Приділення значної уваги інформаційним технологіям сьогодні веде до «збільшення потоків інформації і приховування більш важливих аспектів суспільства майбутнього. Воно через схильність людей до тотального редукаціонізму уявляється подобою сучасного, в яке просто внесено безліч комп'ютерів, локальних і глобальних інформаційних мереж та інших пристроїв» [31, с. 228].

Сучасна соціальна філософія неодмінно пов'язує поняття «суспільство» з інформаційною революцією, новітнім баченням світу, становлення нової ідеології. На всіх рівнях життєдіяльності суспільства відбувається його інформатизація. Зміни проходять як у зовнішніх проявах, так і внутрішніх механізмах діяльності, тобто як у матеріальному виробництві, так і у світогляді. Проте, слід зазначити, що «в умовах інформаційного суспільства, що народжується, розвинених засобів комунікації, комп'ютерних мереж, банків інформації, періодичних журналів і конференцій, в тому числі, й електронних, знання одразу знеособлюються і стають загальним надбанням. Це не означає виключення впливу культурних факторів, а скоріше передбачає їх усереднення» [19, с. 77-78]. Отже, перетворення в суспільному бутті під інформаційним впливом відбуваються на всіх рівнях, що породжує становлення нового змісту знань та діяльності.

Український науковець Д. І. Дзвінчук наголошує на тому, що «акцентування «інформації» відволікає увагу людей від більш важливих характеристик і атрибутів суспільства майбутнього – його філософії, домінуючих технологій виробництва і життєзабезпечення його членів, системи їх особистісних моральних засад, характеристик світоспоглядання та світоуявлення, культурних особливостей і освітніх досягнень» [31, с. 229]. З одного боку, присутня тенденція до єднання світового співтовариства, а з другого боку, відбувається процес урізноманітнення культур, націй, становлення відносної незалежності народів.

Нова доба надає нового характеру соціальному та економічному устрою, трудовій діяльності особистості, в основі якої лежать телекомунікації. Перетворення в обробці та організації інформації супроводжуються одночасно перетвореннями в загальному розвитку суспільства.

Регулятивні механізми суспільства слід розглядати в двох вимірах – індивідуальному та соціальному. Суспільство складають особистості у своїх суспільних відносинах. Результати дій, взаємодій та взаємозв'язків індивідів, їх думок, інтересів, цілей результують суспільними явищами. Суспільство є відкритою системою взаємодій індивідів. До того ж, суспільство здатне до саморегуляції, що проявляється через впорядкування суспільних відносин та виникнення нових самостійних форм регулювання між особистостями, соціальними спільнотами, таких як системи правил, обов'язків, норм, законів, заборон і т. д.

Соціальне середовище, історія розвитку людства, безпосереднє оточення є результатом діяльності конкретних особистостей, їхнього відношення до оточуючого світу. Соціальне середовище є продуктом взаємодії людей, що відображає міру їхньої суб'єктивності, тобто інтереси, потреби, цілі. Разом з тим, соціальне середовище є в певній мірі незалежним від індивідуальних утворень і слідує об'єктивним закономірностям. Все це відображає суперечливі особливості суспільного буття.

Залучення індивідів до суспільно-історичного процесу обумовлено мірою суб'єктивного прагнення, свободою у виборі, мірою засвоєння ними культурної спадщини. Професор О. В. Халапсіс зауважує, що «людина, яка усвідомила свою безпорадність в чужому матеріальному світі і не бажає з цим миритися, застосовує всі зусилля для конструювання реальності, в якій вона могла б почувати себе як вдома. Відчуваючи свою підвішеність у бутті і бажаючи вийти з цього достатньо комфортного стану, вона шукає для себе відповідну онтологічну точку опори, в якості якої виступає культура, будучи механізмом адаптації людини до умов справжнього світу, шляхом формування людини як тварини мислячої та соціальної» [125, с. 146]. Залучення індивідів до суспільно-історичного процесу обумовлюється

також рівнем суспільного добробуту, суспільної свідомості, об'єктивними передумовами розвитку матеріального виробництва і т. д.

Отже, суспільний розвиток детермінується мірою залежності індивідів від результатів їхньої діяльності, які обумовлюють виникнення нових об'єктивних історичних обставин, що і визначають подальший розвиток соціуму. Таким чином, можна зробити висновок про те, що, з одного боку, саме суспільство залежить від об'єктивних умов життєдіяльності, а з іншого, воно спричиняє виникнення та перетворення цих умов.

Поява і поширення нових відносин в суспільстві, що супроводжує становлення нового формату соціального регулювання всіх сфер життєдіяльності, спричиняють велику кількість питань стосовно характеру нових соціальних обставин. Все більше економістів залучається до пояснення об'єктивних тенденцій розвитку світової спільноти в цілому і української нації зокрема. Економічні аргументи про домінування інформаційної складової в сучасному соціумі викликають, в певній мірі, деякий сумнів. Збільшення ролі телекомунікації, комп'ютеризації, нанотехнологій тощо є проявом домінування зазначеної складової розвитку суспільства. Цікавим є зауваження російського науковця В. Г. Буданова: «Нова інформація, знання, нові інформаційні потоки народжуються при взаємодії, як мінімум, двох інших інформаційних потоків. Це відбувається повсюдно: в діалозі і автодіалозі, рефлексії, поведінці аналогій, в системі природа-експеримент, в процесах творчості, контактах «свідомість-підсвідомість», міждисциплінарному діалозі, в мовах комунікації і т.д.» [19, с. 78]. При цьому науковець наголошує на несуттєвості природи носія інформації. Таким чином, нова інформація, знання генеруються при взаємодії інформаційних потоків, що належать до різних ієрархічних рівнів системи.

Варто зазначити, що всі позитивні можливості та перспективи, які несе з собою інформаційне суспільство, а також інформаційні технології зокрема, прибуватимуть в український соціум та його освітянський процес поступово, дуже повільними темпами. Соціальна нерівність, певна міра централізації та монополізм влади, а також інші чинники, породжені капіталістичним устроєм, спричиняють підтримку зазначеного процесу. Вільний доступ до джерел інформації не став поки що проявом демократизації суспільства, хоча українцями подоланий величезний шлях до цього і зроблені значні успіхи.

Інформатизація всіх сфер життєдіяльності (політичної, економічної, культурної, освітянської та інших) звичайно породжує велику кількість суперечностей, особливо в перехідні періоди, періоди становлення нової громадянської свідомості, становлення нового економічного устрою, зміни політичних режимів тощо. Це може призвести до непередбачуваних і довготривалих наслідків, якими не слід нехтувати.

Вплив інформатизації на різноманітні сфери відчувається досить глибоко. Створення потужних баз даних з метою спостереження за особистим та діловим життям сприятиме появі нових соціальних рухів, трансформації культурної сторони життя, модернізації освітянської діяльності.

Поширення інформаційних технологій призводять до розгалуженості деяких категорій як в соціальній, так і технічній сфері. Такі категорії, як «інформаційна технологія», «освітній менеджмент» набувають нового значення у зв'язку із впровадженням їх у новий оборот вжитку, більш розширений, ніж це було раніше. Поєднання комп'ютеризації з телекомунікацією є досить ефективним для візуального сприйняття матеріалу в освітянському процесі. Саме таке поєднання активно розробляється науковцями, через що в цих сферах відбуваються стрімкі

зміни. Навіть у глобальному вимірі активне взаємодіюче та взаємодоповнююче застосування інформаційних та комунікаційних засобів є безпосереднім провідником економічної, політичної влади, освітянської сфери.

В умовах, коли виробництво, економічна політика, система освіти заохочують до стрімкого розповсюдження телекомунікаційних, інформаційних мереж, значного поширення отримає використання обладнання, інформаційних послуг. Поряд з позитивними наслідками негативним аспектом залишиться можливість неузгодження у фінансовій сфері, що, у свою чергу, може призвести до витіснення певних робочих місць, оскільки в них не буде ніякої потреби.

Інтенсивне споживання інформації та знань супроводжується етичними проблемами, а саме проблемами використання особистої, комерційної, культурної, приватної інформації.

Слід також зазначити, що технологічний потенціал присутній в будь-якому суспільстві, зупинити чи стримати його видається сьогодні абсолютно неможливим. Необхідно пам'ятати про ті переваги, що надає нації технологічний потенціал, особливо це треба враховувати українському суспільству, яке потребує нового прориву у своєму соціальному розвитку. Технологічний потенціал може виступати тим соціальним регулятивним механізмом для вітчизняного освітянського процесу, який надавав би надзвичайний поштовх конкурентоспроможним українським освітянам у виході на міжнародну арену.

Досягнення інформаційного суспільства супроводжують нас по всіх сферах життєдіяльності: як в побутовому плані, в економіці, так і в медицині. Ефективність інформаційних технологій відчутна як на індивідуальному рівні, так і на загальносуспільному, хоча заздалегідь

неможливо передбачити всі позитивні сторони для індивіда чи соціуму, будь-то в довготривалій чи короткотривалій дії.

Становлення нової громадянської свідомості, нового соціального устрою і, у зв'язку з цим, перетворення в соціальному регулюванні освітянського процесу передбачають відкритість до дискусій з приводу формування майбутніх моделей освіти і суспільства в цілому. Український вчений Д. І. Дзвінчук зазначає, що «значно цивілізованішими і відповідними до вимог суспільства знань є не американські взірці, а європейські уявлення про соціальну справедливість, про розподіл валового національного прибутку, про найвищу повагу не до фантастично багатих, а до найбільш компетентних і культурних» [31, с. 341]. Індивідуальна та соціальна сторони обов'язково залучаються до узгодження соціальних питань, особистий вибір та мотивація, хоча і є багато в чому неоднозначними, є невід'ємними складовими загального суспільного руху. В даному аспекті можна говорити про соціальну зрілість як про міру розвитку особистості як єдиного цілого, міру присвоєння індивідом суспільних відносин та їх реалізації в практичній діяльності. Вдалим є твердження, що «зрілість системи передбачає і відповідний розвиток її елементів, тобто здатність кожного з них повністю здійснювати свої функції. Але зрілість системи не може зводитись до суми її зрілих елементів. Вона передбачає також і повноту взаємних зв'язків її елементів, бо цілісність – результат їх взаємодії» [49, с. 190]. Отже, практичні дії особистості свідчать про ступінь узгодженості особистого і суспільного життя, особистих і суспільних інтересів.

Слід ще раз звернути увагу на політичну сторону інформаційного суспільства та інформаційних технологій, якій часто-густо бракує соціального та етичного усвідомлення. Слід піднімати питання про пріоритетність соціальних задач, цілей, досліджувати умови, в яких

інформаційні технології накладаються на українські реалії, шукати засоби пристосування до сучасної ситуації, дослідити можливості для залучення та впровадження інновацій, оцінити їх культурні виміри.

По новому слід подивитись на роль соціальних досліджень, які мають моральний вимір і мета яких визначити ступінь впливу людського ресурсу. В цьому ракурсі не можна зводити значимість інформаційних технологій лише до статистичного опрацювання даних. Соціальний аналіз є надзвичайно важливим для розуміння процесів, що відбуваються в середині інформаційного суспільства. Соціальний аналіз багато в чому визнається дієвим у визначенні ефективності технологічного розвитку, навіть із деякими нав'язливими політичними, культурними, економічними, освітніми вподобаннями.

Сучасний світ вимагає від особистості бути гнучкою, ініціативною, впевненою в собі, винахідливою, здібною до виконання понадпланових завдань, досвідченою у позаплановій діяльності. Особливої необхідності набувають індивідуальні рішення. Вони є більш оригінальними та обережними, ніж колективні. «Врахування думки більшості (яке передбачає, як правило, усереднення оцінок) конструктивне в разі широкої поінформованості та професійної однорідності тих, хто приймає рішення» [55, с. 186]. Українська система освіти на сьогоднішній день поки що не позбулась повністю радянських установок, тому сприйняття індивідуальних думок відбувається дуже важко, хоча саме вони є необхідними для розуміння нестандартних ситуацій та знаходження оптимальних рішень. «Особливо важливі індивідуальні висновки для визначення ступеня ризику (наприклад, в екстремальних ситуаціях), оскільки індивід більш чутливий до небезпеки, ніж колектив» [55, с. 187]. Поки що вітчизняний освітянський процес знаходиться на шляху утвердження індивідуальних підходів до сприйняття дійсності.

З погляду утвердження нових освітянських орієнтирів, перевага повинна надаватись тим принципам, що направлені на розвиток індивідуальних інтелектуально-духовних ресурсів, хоча це є надзвичайно важким, витратним та довгоочікуваним процесом. Становлення особистості не може супроводжуватись лише правовими засобами, а особливого значення набувають особистісні якості. Сучасна особистість повинна володіти наступними рисами: високий ступінь свідомості та відповідальності, моральність, ініціативність, висока культура споживання та інше. Для цього необхідно насамперед дослідити власний характер, оцінити свої сильні та слабкі сторони і відповідно обрати необхідні засоби для виховання себе. Духовність людини сприяє укріпленню своїх фізичних та психічних сил, подоланню себе. Здатність абстрагуватись від обставин, оцінити їх визначається духовним розвитком особистості. «Людство дуже часто ставиться вороже до всього самотнього, глибинного, методично-послідовного і, при цьому, воно не може обійтись без нього. Усі великі досягнення людства засновані на індивідуальній рішучості особистості, на її самостійних зусиллях, що, звичайно, не виключає, а навпаки, припускає співпрацю та солідарність людей» [11, с. 10]. Особистість діє відповідно до пануючих соціокультурних норм та цінностей. Проте, вона повинна усвідомлювати можливі наслідки своїх дій та відповідальність за результати цих дій.

Духовність людини виражається через її освіченість. Освічена людина потребує постійного пізнання та творіння, усвідомлення змісту свого внутрішнього світу, що сприяє їй бути вільною в думках, переконаннях, вільною від політичного, економічного, ідеологічного, інформаційного примусу. Доктор філософії П. Берко зазначає, що «завдання розширення свідомості студента виникає внаслідок дії у процесі навчання чинників, які породжують небезпеку звуження його свідомості.

Звуження свідомості – це постійна концентрація студента виключно на одному навчальному предметі. Студент не просто «заціклюється» на одному предметі, а й розглядає всі інші, як підпорядковані йому» [11, с. 8]. Завдання освітянського процесу полягає у формуванні цілісної особистості з професійними якостями. Освічена людина здатна протистояти аморальним вчинкам, неадекватним ситуаціям.

Незрілість духовного розвитку допускає нав'язування оцінок, норм, ідеалів ззовні, сприяє порушенню стабільності суспільства, а найнебезпечніше маніпулюванню свідомістю. Маніпуляції особливо піддається молодь, що проходить стадію соціалізації та формує систему цінностей, характеризується сильною вразливістю та здатністю засвоювати величезні об'єми інформації. «Маніпуляція свідомістю є можливою в умовах контролю інформації та комунікації, які визначають суспільну думку та зразки масової діяльності. Маніпуляція, як правило, націлена на те, щоб змусити людей приймати чи не приймати участь у вкоріненій практиці» [44, с. 62]. На жаль, сучасне студентство є яскравим прикладом жертви маніпуляції, що піддається нав'язуванню сучасних ідеалів споживацької свідомості.

Сьогодні все більше науковців звертають увагу на поширення негативних тенденцій, пов'язаних з утвердження принципів споживацтва в суспільстві. На думку українських науковців А. І. Кавалерова, В. О. Довгополук, А. А. Кавалерова, «споживацтво в сучасних умовах проявляється різнобічно, але основна його риса – це дисгармонія матеріальних і духовних потреб, коли на передньому плані стоять усе зростаючі матеріальні потреби, культ речей за усяку ціну, а духовність, моральність при цьому розглядається як щось «застаріле», що відійшло у минуле» [41, с. 99]. Особливо сприйнятливим до споживацтва молоде покоління, яке ставить ціллю задоволення власних потреб та інтересів.

Проте, досягнення цієї цілі в сучасних умовах законним шляхом неможливо, тому поширення протиправних методів, відсутність розуміння співставлення власних можливостей із досягненням бажаного результату є негативним наслідком соціального регулювання. Слід зазначити, що споживацтво вже досить глибоко зайшло у соціальне середовище молодих людей і є «чи не найсильнішим соціальним регулятором поведінки молодих юнаків і дівчат, однією з найголовніших причин відхилення їх поведінки від загальнолюдських моральних норм і еталонів» [41, с. 100]. Таким чином, споживацтво заповнило соціальне середовище, в якому формується молоде покоління, яке становитиме основу майбутнього українського суспільства.

Через незрілість критичного мислення, брак самостійності українські студенти не можуть вирватись з пут оточуючих маніпулятивних технологій. «Жити без духовності – означає жити утилітарно, без ідей. Саме тому дуже важливо зрозуміти, що успіхи у справі перебудови сучасного українського суспільства досягаються не за рахунок посилення уваги до відокремлених економічної чи соціальної сфери, а за рахунок уваги до душі, серця й розуму людини, її свідомості, світогляду, творчої праці. Інтенсифікація науки або виробництва неможлива без інтенсифікації духовного життя суспільства, піднесення духовності, творчих зусиль кожної особистості» [88, с. 143]. Отже, концентрація уваги навколо духовної складової особистості повинна мати все більше значення сьогодні. «Духовність, як засіб поєднання образу світу з моральним законом особистості, завжди означає позитивну суспільну значущість людини, її мислення, свідомості, світогляду. Позитивність духовності завжди розгортається в конструктивній творчій уявності, а конструктивність – в абсолютній позитивності. Як позитивний факт людського життя, духовність виявляється в чистоті помислів, благородстві

думок, інтелігентності поведінки, сердечності, відкритості й ширості світовідношення, у спрямуванні до піднесених цілей, діянні добра, у всезагальній відповідальності тощо» [88, с. 138]. Отже, розвиток духовної складової особистості формує її позитивне налаштування до себе та оточуючого середовища.

Таким чином, в українському суспільстві назріли ряд суперечностей, що безпосередньо пов'язані з освітянським процесом і які треба обов'язково усунути, а саме: отримання масової вищої освіти з одночасним збільшенням обсягів безробіття серед людей з вищою освітою; необхідність підвищення рівня освіти в державі і скорочення фінансових, матеріальних і людських ресурсів; необхідність збільшення фундаментальних досліджень вищими навчальними закладами і одночасно використання їхніх результатів у неповному обсягу або нехтування ними в цілому.

3. 2. Перспективи соціального регулювання освітянського процесу

Усвідомлюючи вимоги дійсності, людина формує власне ставлення до них, критичне відношення до положення речей, що склалися на даний момент часу, задоволеність чи незадоволеність своїм існуванням, і відповідно з цим кожний індивід проявляє себе своїми діями. Враховуючи дію об'єктивних регуляторів, кожна людина спрямовує дію суб'єктивних регуляторів у певному руслі. Освітянський процес відчуває вплив як з боку об'єктивних, так і суб'єктивних регуляторів. В дійсності цей вплив носить надзвичайно різносторонній, часом протилежний, навіть неузгоджений характер. Протилежність та неузгодженість часто проявляються між соціальною практикою регулювання та образом життя. Це говорить про недосконалість і деколи неготовність освітянського процесу до адекватного

прийняття наслідків соціального регулювання. Однак, в таких суперечливих умовах відкриваються можливості для реалізації гуманних проявів особистості. На думку С. Франка людина прагне «до вдосконалення, до ідеалу, моральні сили добра, що живуть в ній; з цієї точки зору маємо справу з явним або прихованим гуманізмом» [119, с. 11], що слугує поштовхом до вдосконалення освітянського процесу.

Не слід нехтувати поняттям відносної самостійності освітянського процесу, що припускає відсутність жорсткого зв'язку із зовнішніми процесами та тенденціями. Самостійність освітянського процесу є відотною, оскільки зовнішні об'єктивні процеси і тенденції в більшій чи меншій мірі, але обов'язково торкаються освітянського процесу. Відносна самостійність безпосередньо виходить з процесу соціальної детермінації та особливостей розвитку як особистості, так і освітянського процесу в сучасних умовах. До процесу соціальної детермінації належать різноманітні залежності та причинно-наслідкові зв'язки.

Якщо враховувати лише механічну взаємодію соціальних об'єктивних регуляторів та освітянського процесу і не брати до уваги власні внутрішні особливості освіти, то про активізацію людського потенціалу важко буде говорити. Людина активізується при тій умові, що світ не задовольняє її і вона намагається його змінити своїми діями. Як зазначає С. Франк, «людина є живим центром духовних сил, що направлені на дійсність» [118, с. 25]. Постійне незадоволення навколишнім середовищем та собою, потреба виходу за встановлені рамки, потреба у самореалізації спонукають особистість до боротьби, творчості, активної дії. Ця активна дія не обов'язково повинна бути направленою на здійснення грандіозних масштабних дій.

Подолання складностей та суперечностей будь-якого рівня має важливе значення для особистості. В таких випадках рушійною силою

виступає незадоволеність собою та оточуючим середовищем. Це є необхідною складовою розвитку освіти як соціального інституту суспільства та цілого суспільства загалом. На думку українського вченого П. Берка, відмічається «позитивна роль сумніву в процесі пізнання, сумніву у тому, що здається добре відомим. Це сприяє більш глибокому вивченню студентом навчальної проблеми. Сумнів повинен пробудити у нього «полемічний роздум». Але студента необхідно навчити не зупинятися на етапі роздуму, а рухатися далі в пошуках позитивного розв'язання проблеми. Безперервний сумнів та хитання є безплідними. В таких умовах шлях студента до істини буде перериватися вічними сумнівами та душевними муками» [11, с. 9]. Таким чином, формування критичного підходу у студентів до будь-яких ситуацій є позитивним, оскільки дає їм можливість досягти об'єктивну істину.

Сучасність все ще ставить перед освітянським процесом задачі, які вже не є актуальними на сьогоднішній час. Це пов'язано із недоліками українського суспільства у сприйнятті вимог сьогодення. Механічна малокваліфікована праця не зменшується бажаними темпами, що перешкоджає позбутися її повністю. Сприйняття нововведень супроводжуються суперечливими проявами людської сутності (байдужість, бюрократизм, грубість, відсутність демократії). Освітянський процес направлений на вироблення творчого підходу до вирішення різноманітних проблем, пошук натхнення у звичайній роботі. Залучення освітянського процесу до різних видів діяльності та поглиблення його впливу на результат діяльності будуть сприяти підвищенню вимог до культури міжособистісних відносин.

Поряд із виникненням нових економічних, соціальних, політичних, інформаційних відносин, у свідомості людей та їх взаємовідносинах зберігаються залишки минулих часів. Ці залишки мають об'єктивні

властивості, що здатні підтримувати та підживлювати минуле у свідомості та поведінці людей. Стереотипи радянських часів, які все ще живуть в свідомості громадян, сприяють соціальній невизначеності. Українські науковці А. Кавалеров і А. Бондаренко зазначають, що «невизначеність перспектив розвитку українського пострадянського суспільства робить значні перешкоди у адаптаційні процеси людини, яка також, не погоджуючись з тими змінами, що сталися у суспільному бутті, у її власному житті – втрата соціального статусу, що мав значущість як для особистості, так і для всього суспільства, різке зниження рівня матеріального забезпечення переважної більшості людей тощо, втрачає оптимізм, довіру до владних структур і їх «турботи» про народ» [43, с. 62]. Таким чином, людина стає перед вибором: шукати шляхи адаптації до змін чи відноситись до них як до тимчасових, тобто на деякий час пристосуватись до них. Освітнянський процес здатний активізувати новий підхід до сучасності, надавати належну оцінку оточенню, сприяти творчій активності кожного, сприяти подоланню будь-яких негараздів, недоліків, зловживань, порушень норм і правил.

Перспективи успішного соціального регулювання освітянського процесу пов'язані не тільки із вдосконаленням виховної практики, подальшим розвитком відносин в освіті, а також із створенням атмосфери повсюдної дисципліни та відповідальності.

При відсутності регулювання освітянського процесу зі сторони суспільства зникає контроль та належне урахування певних дій, що буде протидіяти гармонійному розвитку особистості в освітянському процесі. В сучасному світі, де розподіл добробуту відбувається через гроші, а питання накопичування стає дедалі гострішим, актуальною проблемою постає проблема регресивного розвитку особистості. Ця проблема посилюється ще й зрівнялівкою у привілеях, пільгах, нарахуванні заробітної плати не за

заслугами. «Якщо людина втрачає підтримку і визнання з боку суспільства, якщо її здібності, знання, досвід не затребувані суспільством, не знаходять умов для реалізації або ж просто суспільство нехтує ними, то це призводить до руйнації «Я-концепції» і втрати індивідом можливостей для самоідентифікації» [43, с. 63]. Труднощі об'єктивного порядку та недоліки суб'єктивного роду поєднуються та неоднозначно позначаються на настроях та поведінці людей. Їх слід враховувати та нейтралізувати. Освічена особистість, яка стикається із явищами, що суперечать суспільним вимогам, повинна бути готовою приймати участь в їх усуненні. Моральна освічена особистість намагається зробити свій внесок в усунення суспільних негараздів та недоліків, у покращення соціальної практики. Отже, чим більше особистість проявлятиме свою активність у різноманітних видах соціальної діяльності, тим більше соціальні регулятори проявлятимуть свою дію в освітянському процесі.

Пасивні настрої, апатія, байдужість особистості пов'язані з промахами у задоволенні потреб. Пасивні настрої провокуються ще й споживацькою психологією, коли запити людини сходяться до споживання. Життя такої людини перетворюється на удаване, несправжнє існування, вона самовиражається через накопичені речі. В даному випадку зростання матеріального благополуччя не спонукає до розкриття, розвитку особистості. На думку С. Франка можна «назвати у відносному смислі «розумною», наприклад, поведінку людини, яка вмє пристосовуватись до життя, заробляти гроші, робити собі кар'єру, – у припущенні, що самий життєвий успіх, багатство, високе суспільне положення ми признаємо безперечними і в цьому смислі «розумними» благами [119, с. 14]. Проте, чи надасть такий «розумний» підхід до життя належного розвитку особистості та формуванню в неї адекватних якостей залишається відкритим питанням.

Визначаючи цілі соціального регулювання освітянського процесу, слід враховувати той факт, що процес формування адекватних якостей особистості не може полягати лише у зовнішньому впливі на неї. Освітянський процес передбачає не лише зовнішній вплив на особистість, а й засвоєння виховного впливу на рівні світогляду. Освітянський процес повинен враховувати здібності особистості до сприйняття і засвоєння, а також рівень об'єктивних можливостей, необхідних для сприйняття і засвоєння.

Надзвичайно важливим соціальним регулятором освітянського процесу, для визначення рівня об'єктивних можливостей для сприйняття та засвоєння виховного процесу, є політика, дійова сила якої полягає у сприянні засвоєнню певних принципів певною нацією. Відносини з нацією повинні будуватись на основі врахування її інтересів, потреб, поглядів, вимог з метою досягнення найбільшої дієвості виховних зусиль. Важливу роль в досягненні позитивних результатів політичної діяльності відіграє зрілість та відповідальність управлінців.

Зрілість управлінців передбачає моральну охайність, далекоглядність, ініціативність, вміння керувати масами, творчо застосовувати на практиці теоретичні знання, враховуючи необхідність розуміння перспективи, масштабно і оперативно вирішувати сьогоденні політичні, економічні, соціальні завдання, а також вміння навчатись згідно нових стандартів, відмовитись від старих догм і забобонів. Супутніми якостями повинні бути такт, відчуття відповідальності, вміння надати правильну адекватну оцінку подіям. Управлінці повинні вміти знаходити орієнтир у складній сукупності явищ, мислити науково, тверезо, поєднувати політичне мислення з економічним і т.д. Вони повинні не лише знати досвід минулого, а й продумувати можливості, завдання подальшого розвитку.

Їхні дії повинні бути направлені на становлення освітянського процесу у гуманному суспільстві.

Глибоке усвідомлення необхідності трансформацій в українському суспільстві, всіх його сферах життєдіяльності повинно відбутися на всіх рівнях управління, мати наукову, теоретичну, історичну обґрунтованість, поширитись серед всіх верств населення. В цьому плані соціальні регулятори можуть підвищити політичну, соціальну, культурну, освітню активність населення, забезпечити комплексний характер перетворень. Соціальні регулятори допомагають виважено аналізувати будь-які ситуації, не лякатися нових рішень, не поринати у розгубленість, виймати позитивні висновки навіть з негативного досвіду.

Загальний розвиток суспільства детермінується розвитком особистості, її вдосконаленням, що стає умовою зміцнення та вдосконалення суспільства.

Адаптація індивіда до соціального середовища, що швидко змінюється, є важливим чинником впливу на спосіб життя. Адаптація людини до середовища через освіту є стрижнем соціальної активності та одночасно захищеності її від занепадів економіки або безробіття. Переміщення або рух працездатних трудових ресурсів з мотивів невідповідності можливостей і потреб працівника його змісту і умовам праці та за наявності попиту на відповідних спеціалістів на ринку праці призводить до виключення зайнятості. Внаслідок технічного та технологічного переозброєння виробництва працівники потребують додаткової перепідготовки та навчання. Соціальною групою з передовими позиціями на ринку праці стають працівники з фундаментальними знаннями, це люди нового соціального типу. Попит на фахівців вузьких традиційних спеціальностей в інформаційному суспільстві падає. Підняття інтелектуального рівня соціуму призведе до суттєвих змін у структурі

зайнятості кадрів високого рівня. Орієнтація освітніх закладів може бути реалізована в мережі професійної освіти за рахунок цільового професійного замовлення роботодавців.

Не слід відноситись до соціальних перетворень як до короткотривалих явищ. Це складний, довготривалий, багатогранний процес, що повністю охоплює сучасний суспільний розвиток та в майбутньому. На сучасному етапі розвитку суспільства необхідно сформулювати його назрілі проблеми, правильно, науково враховувати його можливості та негайно вирішувати їх. Як зазначає науковець Дзвінчук Д., при аналізі соціальних дій «слід враховувати віддалені наслідки, які виявлять себе не одразу, а через роки, можливо, покоління. Суб'єктивність поведінки людини внаслідок її перебування у соціумі практично неминуче має об'єктивні наслідки і не один, а цілий ланцюг. Врахування цього «ланцюга», очевидно, дуже потрібне, але надто рідко відбувається на практиці» [31, с. 60]. Врахування різноманітних життєвих випадковостей полегшуватиме прогнозування майбутніх станів та розвитку системи освіти.

Серйозними перешкодами для суспільних перетворень виступають наступні чинники: управлінська непринциповість, родинність, земляцтво, протекціонізм, висунення керівників через приятельські відносини, зацікавленість чи особиста відданість. Дані чинники спричиняють службові зловживання, порушення законності, соціальної справедливості, погіршення морально-психологічного клімату; сприяють безвідповідальності, вседозволеності, безкарності, переслідування небажаних особистостей тощо. Все це створює та підтримує умови для вдосконалення обраних, що призводить до зміцнення корпоративних та інших привілеїв, а також до обмеження та відчуження більшості індивідів. Сучасне суспільство яскраво це ілюструє, його відносна стабільність

полягає у виконанні індивідами, що залучені до освітянського процесу, певних функцій в певній мірі.

Прогресивні перетворення в сучасному суспільстві відбудуться на основі перетворень у зв'язках особистості та соціальної системи. Особистість перестане бути засобом реалізації чужих цілей, проте сама стане метою суспільного розвитку, отримає можливість адекватно реалізувати свої здібності, а також удосконалювати всі свої індивідуальні механізми (професійні, духовні тощо). На думку В.І.Абрамова, «у взаємовідносинах суспільних суб'єктів з їхнім оточенням можливий пошук імовірних критеріїв системи формування духовного стану розглядуваного суб'єкта. Цю систему можна описати як сукупність взаємозв'язків і стосунків, що виникають у суб'єкта з його оточенням. Ціль, призначення суб'єкта визначається існуванням у просторі та в часі, тобто рухом до найповнішого виконання функціональних завдань, до створення, досягнення сприятливіших умов їх виконання» [1, с. 187]. Важливими показниками виступають інтереси і потреби особистості, що свідчить про відсутність чогось в соціальному середовищі.

Прискорений економічний розвиток дасть поштовх до утворення нових моделей університетів, висуне нові вимоги до системи регулювання освітою та змісту навчальних програм. На новому витку модернізації необхідно оновлювати, розповсюджувати та використовувати знання. Однак, важливим моментом є те, що «нововведення мають вноситися не заради суто декоративної чи декларативної модернізації (чи раціоналізації), а для отримання бажаного позитивного результату в кількісних і якісних аспектах: для успіху на ринку товарів, для формування нової ментальності і вищої професійної компетентності в учнів і студентів, для зміцнення країни й підвищення безпеки життя її громадян тощо» [31, с. 239]. Проте, в Україні впровадження інновацій в освіту відбувається поряд із запізненням

змін в управлінських структурах. Тому необхідні розробки і втілення організаційних нововведень в освіту повинні впроваджуватись у найкоротший час.

В освітній системі повинні поєднуватись технологічні і управлінські інновації разом з економічними механізмами. Позитивний результат можна отримати при зміні швидкими темпами як змісту навчання, так і характеру керування ним. Важливим є інформатизація освітянського процесу, яка повинна охопити розповсюдження комп'ютерної техніки, впровадження інформаційних мереж і забезпечення ними навчальних закладів. Цілі освіти повинні спрямовуватись у XXI століття і забезпечувати отримання освіти протягом всього життя, підвищення якості освіти, розвиток наукових досліджень в освітянській галузі, достатнє фінансування кожного навчального закладу, а також створення європейського освітнього простору.

Отже, вплив соціальних регуляторів на освітянський процес детермінується об'єктивною реальністю, детермінується весь процес від початку до кінця. Цей вплив визначає напрямок розвитку освітянського процесу, етапи його становлення. Розвиток демократичного освітянського процесу можливий лише в певних умовах. Лише високорозвинене суспільство має сукупність різносторонніх соціальних регуляторів, які складають основу для багатогранної діяльності освітніх закладів та освітян. В інших умовах за найвищими стандартами має можливість навчатися та розвиватися лише найкраща, найбільш прогресивна частина суспільства. Тому можна зробити висновок, що виявлення найвпливовіших соціальних регуляторів освітянського процесу є необхідним та важливим аспектом дослідження суспільства, хоча результати їхнього впливу не завжди видно одразу. Вплив соціальних регуляторів на освітянський процес задля вироблення у особистості таких якостей, як гуманність,

правдивість, порядність, відповідальність, сумлінність, чуйність, має надзвичайну користь як на особистісному рівні, так і на загальнолюдському.

Вплив об'єктивних соціальних регуляторів, що результує виробленням вищенаведених якостей особистості, передбачає новий підхід до життя, коли зменшується вирішальна роль індивідуального споживання як головного стимулу опанування індивідом навколишнього світу, ліквідуються споживацькі виміри. Споживацтво, під яким розуміють використання наявних умов і відповідне пристосування до них, долається особистістю і вона починає ставитись до існуючого з творчим підходом.

Сила впливу соціальних регуляторів на освітянський процес вимірюється ступенем засвоєння і перетворення загального соціального знання у безпосередню продуктивну силу, а також рівнем їхньої узгодженості. Важливе значення в даному вимірі має детермінованість освітянського процесу об'єктивними умовами, а також власне визначення освітянського процесу серед різноманітних форм вираження своєї соціальної сутності. В даному аспекті актуально зазначити про резонансний вплив, який сприяє розвитку освітянського процесу. Суттєвим є те, що «важлива не сила та тривалість резонансного впливу, а його правильна природно-соціально-просторова та темпоральна організація, топологічне узгодження з її власними структурами, збудження. Потрібно усвідомлювати умови для виявлення внутрішнього хаосу, максимального поширення поля пошуку, урівноважування головного та неголовного» [1, с. 208]. Отже, слід брати до уваги умови для виявлення зовнішніх та внутрішніх особливостей регулювання освітянського процесу.

Соціальні характеристики освітянського процесу обумовлюються об'єктивною дійсністю та формуються у практичній діяльності. Однак, освітянський процес не може регулюватися лише безпосереднім оточенням

та власною практичною діяльністю. Повинні постійно бути присутніми подолання інерції звичних реакцій, вибірковість і т. і. Чим ефективніше регулюватиметься освітянський процес та створюватимуться можливості для реалізації особистісних здібностей, тим більше розвиватиметься своєрідність та неповторність освітянського процесу, що проявлятиметься у становленні своєрідних властивостей особистості, яка стане не лише продуктом суспільного розвитку, а його передумовою.

Відносини між особистістю та освітянським процесом, освітянським процесом та суспільством, особистістю та суспільством мають досить складний характер. Здатність особистості та освітянського процесу опанувати соціальну дійсність посідає вирішальне місце серед нагальних проблем сьогодення. Враховуючи це, слід визначати вплив на освітянський процес таких чинників, як зростання матеріальних достатків людей, збільшення вільного часу, розширення спектру потреб, розвиток інформаційної та комунікаційної культури тощо.

Добробут цілого суспільства та окремої особистості залежить від якісних результатів освітянської діяльності, цілісного вдосконалення соціальних сфер. Тому сьогодні розвиток освіти розглядається різними суспільними дисциплінами, а також знаходиться в центрі уваги державної політики.

Загальновідомо, що гармонійний розвиток освітянського процесу може здійснюватись лише на основі якісного матеріального забезпечення. Однак, на кожному етапі розвитку при розробці будь-яких соціальних планів не можна не враховувати особистісну активність індивіда, його суб'єктивні потенційні особливості. У науковій розробці моделі освіти неможливо обійтися без розгляду взаємодії соціальних регуляторів.

Не можна розглядати розвиток індивідуальних здібностей як самоціль вдосконалення особистості. Справжнє вдосконалення людини

пов'язано одночасно з розвитком здібностей та вдосконаленням соціального життя. Необхідне звернення до позитивно налаштованих регуляторів, які перетворюватимуть виняткові аспекти у соціальні норми, налаштовуватимуть на наслідування найкращих зразків людського буття. Однак, марно вважати, що всі соціальні регулятори освітянського процесу підвладні теоретичному осмисленню та виробленню найкращих рішень щодо їхньої взаємодії та активізації. Реальне життя та теорія можуть співвідноситись у повній мірі, проте практика взаємодії може показувати зовсім або дещо інші результати. Процес пошуку, аналізу найвпливовіших соціальних регуляторів освітянського процесу є нескінченним та вимагає постійного напруження соціальної думки.

Неможливо побудувати бездоганну систему соціальних регуляторів освітянського процесу, але необхідно докласти максимум зусиль до обмеження негативних соціальних регуляторів та оптимізації впливу позитивних соціальних регуляторів на освітянський процес, а також привнести значну раціональність, все позитивне, гуманістичне, що є у людському досвіді.

Для визначення перспектив соціальної регуляції освітянського процесу слід не лише брати до уваги стан освітянського процесу на початку третього тисячоліття та загальнолюдську атмосферу, в якій формується особистість, необхідно також враховувати суб'єктивні властивості особистості, її духовні запити, та поставити їх на шлях вдосконалення. Сформована особистість виділяється наповненим гармонійним, урівноваженим станом душі. Людина народжується не заради безглузлого існування. Вона потребує постійного духовного вдосконалення, що часто здійснюється через муки, страждання. Слушну пораду надає С. Франк, що полягає у моральному вдосконаленні: «Світ можна і треба врятувати, його безглуздість замінити осмисленістю, якщо

кожна людина буде намагатись жити не сліпими пристрастями, а «розумно», в згоді з моральним ідеалом» [119, с. 10]. Важливо вміти трансформувати особистісний матеріал у загальнолюдський, соціально необхідний.

Нова доба вимагає нових відносин, надаючи новий соціальний матеріал, а саме нове соціальне оточення через вироблення суспільством духовних цінностей та норм. Французький гуманіст Тейяр де Шарден зазначив, що «якщо у людства є майбутнє, то воно може бути представленим лише у вигляді якогось гармонійного примирення свободи із плануванням та поєднанням у цілісність» [112, с. 222]. Освітнянський процес повинен мати певну свободу у формуванні якостей сучасних особистостей, адекватних вимогам сьогодення, у забезпеченні гармонії існування особистості та суспільства. «Основним принципом взаємовідносин на всіх рівнях міжособових, міжконфесійних та міждержавних стосунків, що запобігає етнічній, релігійній, ідеологічній ворожнечі у сучасному світі, є принцип толерантності. Гуманістично орієнтоване виховання молоді покликане протидіяти недовірі та конфронтації, сприяти розвитку інтегруючих процесів у різних сферах між людських відносин і суспільного життя» [31, с. 306]. Соціальні регулятори освітянського процесу мають забезпечувати основу для мотивації до саморозвитку особистості та гармонійного розвитку суспільства. Відсутність мотивації призводить до байдужості людей, що результує непередбачуваністю подій та безвідповідальністю індивідів.

Зроблені кроки якісних реформ в освітянському процесі окреслюють перспективу для української освіти: розробка стандартів освіти, приєднання до Болонського процесу. В Україні створюється нова інформаційна цивілізація, в якій особистості здатні приймати рішення і відповідати за них. Демократизація освітянського процесу забезпечить

повноцінний розвиток особистості. «Головний внесок в оздоровлення й підвищення духовності громадян України має здійснити її освітня система, яку слід розширити доповненням її формального сектора як мережі навчально-виховних закладів усіх рівнів і форм власності більш організованим і культурно-науковим інформаційним простором, що має містити державні й громадські засоби масової інформації, класичні й електронізовані бібліотеки, український сектор Інтернету та ін.» [31, с. 305-306]. З навчальних закладів повинні виходити люди підготовлені до життєдіяльності в різних сферах життя. Лише самодостатня особистість здатна брати на себе відповідальність і ефективно діяти в умовах ринкової економіки.

Не слід заперечувати існування соціальних регуляторів освітнього процесу, оскільки він є невід'ємною частиною соціального життя будь-якого цивілізованого суспільства. Треба якнайкраще зрозуміти природу цих регуляторів та планомірно корегувати хід їхнього впливу на освітній процес у позитивному гуманістичному напрямку.

Висновки до розділу 3:

1. Проблеми соціального регулювання освітнього процесу в Україні пов'язані із рядом труднощів та протиріч у соціальному житті країни: перебування у перехідному періоді, становлення нової свідомості, необхідність всеосяжного оновлення суспільства та розкриття своїх потенційних можливостей. В українському суспільстві важливим соціальним регулятором освітнього процесу стає політика, яка обирає стратегії розвитку освіти, а контроль державної влади відчувається над усіма сферами життєдіяльності суспільства. Не менш важливими регуляторами є соціально-економічні, які проявляють себе через систему заохочень та підтримки працівників освітньої сфери. Сучасні українські

економічні реалії дезорієнтують освітян у трудовій активності: сприяють стримуванню продуктивності, заохочують безвідповідальність, повільні темпи роботи, перекладання роботи на інших. Слід виділити ряд нагальних проблем, притаманних українському освітянському процесу: низький рівень конкурентоздатності освітян; прагнення не до накопичення знань, а до оволодіння навичками пошуку інформації, що виражається у користуванні схемовідтворювальним принципом без глибокого розуміння предмету; значна відірваність у підготовці між середньою та вищою школами; зменшення значущості духовно-моральної складової сучасної особистості з утвердженням споживацької психології.

2. Усвідомлюючи вимоги дійсності, людина формує власне ставлення до них, критичне відношення до положення речей, що склалися на даний момент часу, задоволеність чи незадоволеність своїм існуванням, і відповідно з цим кожний індивід проявляє себе своїми діями. Освітянський процес відчуває вплив як з боку об'єктивних, так і суб'єктивних регуляторів. В дійсності цей вплив носить надзвичайно різносторонній, часом протилежний, навіть неузгоджений характер. Це говорить про недосконалість і деколи неготовність освітянського процесу до адекватного прийняття наслідків соціального регулювання.

3. Подолання складностей та суперечностей будь-якого рівня має важливе значення для розвитку особистості. В таких випадках рушійною силою виступає незадоволеність собою та оточуючим середовищем. Це є необхідною складовою розвитку освіти як соціального інституту суспільства та цілого суспільства загалом.

4. Поряд із виникненням нових економічних, соціальних, політичних, інформаційних відносин, у свідомості людей та їх взаємовідносинах зберігаються залишки минулих часів. Ці залишки мають об'єктивні властивості, що здатні підтримувати та підживлювати минуле у свідомості

та поведінці людей. Освітянський процес здатний активізувати новий підхід до сучасності, надавати належну оцінку оточенню, сприяти творчій активності кожного, сприяти подоланню будь-яких негараздів, недоліків, зловживань, порушень норм і правил.

5. Перспективи успішного соціального регулювання освітянського процесу пов'язані не тільки із вдосконаленням виховної практики, подальшим розвитком відносин в освіті, а також із створенням атмосфери повсюдної дисципліни та відповідальності. Визначаючи цілі соціального регулювання освітянського процесу, слід враховувати той факт, що процес формування адекватних якостей особистості не може полягати лише у зовнішньому впливі на неї. Освітянський процес передбачає не лише зовнішній вплив на особистість, а й засвоєння виховного впливу на рівні світогляду. Освітянський процес повинен враховувати здібності особистості до сприйняття і засвоєння, а також рівень об'єктивних можливостей, необхідних для сприйняття і засвоєння.

6. Виявлення найвпливовіших соціальних регуляторів освітянського процесу є необхідним та важливим аспектом дослідження суспільства, хоча результати їхнього впливу не завжди видно одразу. Вплив соціальних регуляторів на освітянський процес задля вироблення у особистості гуманних людських якостей має надзвичайну користь як на особистісному, так і на загальнолюдському рівні, тим самим передбачається новий підхід до життя, коли зменшується вирішальна роль індивідуального споживання як головного стимулу опанування індивідом навколишнього світу, ліквіднуються споживацькі виміри.

7. Добробут цілого суспільства та окремої особистості залежить від якісних результатів освітянської діяльності, цілісного вдосконалення соціальних сфер. Необхідне звернення до позитивно налаштованих регуляторів, які перетворюватимуть виняткові аспекти у соціальні норми,

налаштовуватимуть на наслідування найкращих зразків людського буття. Нова доба вимагає нових відносин, надаючи новий соціальний матеріал, а саме нове соціальне оточення через вироблення суспільством духовних цінностей та норм. Освітнянський процес повинен мати певну свободу у формуванні якостей сучасних особистостей, адекватних вимогам сьогодення, у забезпеченні гармонії існування особистості та суспільства. Соціальні регулятори освітянського процесу мають забезпечувати основу для мотивації до саморозвитку особистості та гармонійного розвитку суспільства. Треба якнайкраще зрозуміти природу соціальних регуляторів та планомірно корегувати хід їхнього впливу на освітянський процес у позитивному гуманістичному напрямку.

Положення, висновки та результати дослідження, здійсненого у третьому розділі дисертаційної роботи, знайшли відображення в таких публікаціях:

1. Парадокси свідомості громадянського суспільства в умовах трансформаційних процесів в Україні // Наукове пізнання: методологія та технологія. – 2009. – № 1. – С. 22-25.

2. Проблеми розвитку освіти в сучасних трансформаційних умовах // Матеріали XVI Международной научно-практической конференции «Современные научные достижения» (г. Горловка, 22-23 декабря 2011 г.). – Ч. 1. – Горловка: Издательство ООО «НВП «Интерсервис», 2011. – С. 27-29.

3. Управління освіти в контексті української дійсності // Перспективи. – 2011. – № 4. – С. 69-73.

4. Взаємодія науки і освіти в контексті сучасних українських реалій // Матеріали XVIII Международной научно-практической конференции «Проблемы и пути их решения в современной науке» (г. Горловка, 24

февраля 2012 г.). – Ч. 1. – Горловка: Издательство ООО «НВП «Интерсервис», 2012. – С. 66-68.

ВИСНОВКИ

1. Сучасний розвиток суспільних відносин характеризується стрімкістю, всеосяжністю, взаємозалежністю та системними трансформаційними процесами. Здійснюється якісне оновлення всіх сфер життєдіяльності суспільства. Освітнянський процес є досить чутливим до будь-яких коливань, що відбуваються в суспільстві. В умовах світових перетворень особливо значущою стає проблема економічного, політичного, соціального, інформаційного впливу, що позначається на зміні ролі освітянського процесу та перетворенні системи освіти у головний фактор оновлення суспільства. Приєднання до головних стратегічних європейських напрямків в розвитку освіти, прийняття новітнього стилю мислення дозволить позбутися консервативного мислення та причин його породження. Розуміння суспільних явищ, виходячи із сьогодення, а також вміння орієнтувати освіту на майбутнє та в майбутньому сприяють ефективному регулюванню освітянського процесу.

2. Об'єднуючим фактором всього різноманіття освітянських концепцій та практик є виділення та вирішення ряду основних освітянських проблем та протиріч, серед яких слід виділити наступні: проблема узгодження суспільних і особистісних потреб та інтересів в освітянському процесі; суперечність між стрімким нарощенням і обігом інформації та обмеженнями людських здібностей засвоєння і використання цієї інформації; суперечність між практикою соціального регулювання та його змістовним наповненням. Важливим чинником у регулюванні зазначених протиріч є світогляд особистості, який формується освітянським процесом і включає вміння аналізувати оточуючі події, явища, критично мислити, налагоджувати свій внутрішній стан та перспективно вирішувати нагальні проблеми, керуючись відповідальністю, що автоматично накладається.

3. Освітнянський процес визначається як інтеграційний процес людинотворення за допомогою освітніх механізмів, інститутів та індивідуальної пізнавальної діяльності, що забезпечує засвоєння норм та цінностей середовища, а також перетворення соціального середовища згідно з новими умовами та цілями діяльності. Освітнянський процес має бути адекватним вимогам сьогодення у забезпеченні гармонії існування особистості та суспільства. Він є головним провідником особистості в умовах сучасної неоднозначної дійсності. Значущість освітнянського процесу полягає у теоретичному забезпеченні практичної роботи з розкриття духовного потенціалу особистості, її виховання та розвитку її активності.

4. Соціальні регулятори освітнянського процесу визначаються як чинники суспільного та особистісного середовища, що спрямовують розвиток освітнянського процесу з метою його впорядкування. Соціальні регулятори є складною системою, що характеризується нерівномірністю впливу, відкритістю, а також здатністю змінювати освітнянський процес відповідно до зовнішніх та внутрішніх перетворень. Це обумовлюється тим, що індивіди, залучені в освітнянський процес, знаходяться у різноманітних взаємозв'язках з соціальним середовищем, а також намагаються перетворити це середовище відповідно до своїх інтересів, потреб, очікувань.

5. Освіта не може існувати поза навколишніх впливів та людських взаємовідносин, взаємодії та протиріч соціальних та індивідуальних інтересів. Сила впливу різних чинників обумовлена здатністю освіти змінюватись та змінювати оточуюче середовище. Для даного дослідження особливо значущим є виділення наступних груп соціальних регуляторів освітнянського процесу: об'єктивні та суб'єктивні, безпосередні та опосередковані, стримуючі та спонукальні, сильні та слабкі. Однак,

подібний поділ має умовний характер, адже ці групи тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені. Дія одних соціальних регуляторів багато в чому може залежати від дії інших. Наскільки соціальні регулятори пов'язані між собою та в якій мірі з ними пов'язаний освітянський процес, настільки він буде реагувати на різноманітні перетворення, що відбуваються в суспільстві. Об'єктивні соціальні регулятори є загальнозначущими, утворюють ту реальну дійсність, що рішуче впливає на освітянський процес, а тому і на формування особистості. Вони виступають масштабними «завдавачами» ритму життя суспільних інститутів в цілому та конкретної особистості зокрема. Суб'єктивні соціальні регулятори залежать від суб'єкта, є не менш важливими, ніж об'єктивні. Вони упроваджують дію об'єктивних соціальних регуляторів в освітянський процес, оживляючи їх та надаючи їм певного змісту в конкретно-історичний період. Суб'єктивні соціальні регулятори підвладні швидкій мінливості та вразливості, ніж об'єктивні, тому вони є більш рухливими. Значення суб'єктивних соціальних регуляторів визначається активізацією внутрішніх процесів особистостей, проявами людських взаємовідносин, які не можуть існувати ізольовано від об'єктивних факторів. Жоден регулятор сам по собі не здатен швидко та ефективно вирішити освітянські проблеми. Однак, суб'єктивні регулятори слід розглядати як потужні стимулятори та каталізатори освітянського розвитку. Ефективність суб'єктивних регуляторів залежить від спроможності суспільства створити реальні умови для актуалізації всіх потенцій особистості. Вимоги суспільства індивід завжди перетворює у предмет своєї свідомості та співвідносить із власними інтересами, потребами та очікуваннями. Діалектичний взаємозв'язок інтересів, потреб і очікувань особистості та суспільства займає одне з провідних місць у перетвореннях усіх сфер

життєдіяльності. Освітнянський процес виступає головним осередком даного взаємозв'язку.

Інша група включає безпосередні та опосередковані соціальні регулятори освітянського процесу. Безпосередні соціальні регулятори освітянського процесу мають переважно інституціональну направленість, оскільки їхній вплив надходить безпосередньо з відомств та охоплює переважно відносини, що визначають умови діяльності та поведінки як окремих особистостей, так і цілих колективів, їхньої взаємодії між собою та із суспільством в цілому. Опосередковані соціальні регулятори освітянського процесу мають переважно неінституціональну направленість. Вони відображають конкретизацію загальних принципів щодо власних умов діяльності та рівня розвитку.

Доцільним є виділення стримуючих та спонукальних соціальних регуляторів освітянського процесу. До стримуючих соціальних регуляторів слід віднести політичну та соціально-економічну недосконалість, що насамперед проявляється у відсутності дієвої системи заохочень та підтримки освітян, застій виробництва, бюрократизм у керівних колах, зацікавленість керівництва у досягненні, в першу чергу, кількісних, а не якісних показників, відсутність нових усталених традицій, недостатній рівень інформаційної культури. До спонукальних соціальних регуляторів освітянського процесу відносяться прискорений розвиток світової економіки, торгівельних відносин, виробництва, розвиток і стрімке поширення засобів масової інформації та комунікації, необхідність розвитку та активного застосування інформаційних технологій, вимоги Болонського процесу.

Поділ соціальних регуляторів освітянського процесу на сильні та слабкі обумовлений здатністю системи освіти реагувати на навколишні

перетворення, а також її готовністю змінюватись згідно з вимогами сучасності.

6. Особливості соціальних регуляторів освітянського процесу в Україні пов'язані з труднощами та протиріччями у соціальному житті країни: перебування у перехідному періоді, становлення нової громадянської свідомості, необхідність всеосяжного оновлення суспільства та розкриття своїх потенційних можливостей. В українському суспільстві важливим соціальним регулятором освітянського процесу стає політика, яка обирає стратегії розвитку освіти, а контроль державної влади відчувається над усіма сферами життєдіяльності суспільства. Не менш важливими регуляторами є соціально-економічні, які проявляють себе через систему заохочень та підтримки працівників освітянської сфери. Сучасні українські економічні реалії дезорієнтують освітян у трудовій активності: сприяють стримуванню продуктивності, заохочують безвідповідальність, повільні темпи роботи, перекладання роботи на інших. Перспективи успішного соціального регулювання українського освітянського процесу пов'язані не тільки із вдосконаленням виховної практики, подальшим розвитком відносин в освіті, а також із створенням атмосфери повсюдної дисципліни та відповідальності. Визначаючи цілі соціального регулювання освітянського процесу, слід враховувати той факт, що процес формування адекватних якостей особистості не може полягати лише у зовнішньому впливі на неї. Освітянський процес передбачає не лише зовнішній вплив на особистість, а й засвоєння виховного впливу на рівні світогляду. Освітянський процес повинен враховувати здібності особистості до сприйняття і засвоєння, а також рівень об'єктивних можливостей, необхідних для сприйняття і засвоєння.

7. Освітянська діяльність направлена на формування власного ініціативного знання, що супроводжується подоланням зовнішніх та

внутрішніх перешкод і спонукає до досягнення нових рівнів духовності. Від результатів освітянської діяльності, цілісного досконалення соціальних сфер залежить добробут цілого суспільства та окремої особистості. Подолання складностей та суперечностей будь-якого рівня має важливе значення для розвитку особистості. В таких випадках рушійною силою виступає незадоволеність собою та оточуючим середовищем. Це є необхідною складовою розвитку освіти як соціального інституту зокрема та цілого суспільства загалом. Освітянський процес повинен мати певну свободу у формуванні якостей сучасних особистостей, адекватних вимогам сьогодення, у забезпеченні гармонії існування особистості та суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В. І. Духовність суспільства: методологія системного вивчення: монографія / В. І. Абрамов. – К.: КНЕУ, 2004. – 236 с.
2. Андрущенко В. П. Організоване суспільство: Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу / Віктор Петрович Андрущенко. – К.: ТОВ «Атлант ЮЕмСі», 2006. – 502 с.
3. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю / Віктор Петрович Андрущенко. – К.: Знання України, 2004. – 804 с.
4. Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Античность и Средневековье / Д. Антисери, Дж. Реале; [пер. с итал., под ред. С. А. Мальцевой]. – СПб.: Пневма, 2003. – 688 с.
5. Асмус В. Ф. Античная философия / Валентин Фердинандович Асмус. – [3-е изд.]. – М.: Высшая школа, 2003. – 400 с. – (История философии).
6. Ахлибининский Б. В. Принцип детерминизма в системных исследованиях / Б. В. Ахлибининский, В. А. Ассеев, И. М. Шорохов. – Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1984. – 133 с.
7. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Дэниел Белл; [пер. с англ., ред. В. Л. Иноземцева] – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Academia, 2004. – 788 с.
8. Белл Д. Эпоха разобщенности: Размышления о мире XXI века / Д. Белл, В. П. Иноземцев. – М.: Центр исследований постиндустриального общества, 2007. – 304 с.
9. Бердяев Н. А. Опыт парадоксальной этики / Николай Александрович Бердяев; сост. В. Н. Калюжный. – М.: ООО «Издательство АСТ»; Харьков: Фолио, 2003. – 701 с.

10. Бердяев Н. А. Самопознание: сочинения / Николай Александрович Бердяев. – М.: ЭКСМО–Пресс; Харьков: Фолио, 2000. – 624 с.
11. Берко П. Нова парадигма української філософії / Павло Берко. – Дрогобич: Коло, 2003. – 189 с.
12. Бех В. П. Философия социального мира: гносеологический анализ / Володимир Павлович Бех. – Запорожье: Тандем–У, 1999. – 284 с.
13. Библер В. С. Нравственность. Культура. Современность (философские размышления о жизненных проблемах) / Владимир Соломонович Библер. – М.: Знание, 1990. – 64 с.
14. Бим-Бад Б. М. Философско-педагогические основы современных образовательных практик [Электронный ресурс] / Б. М. Бим-Бад. – Режим доступа: http://www.bin-bad.ru/biblioteka/article_full.php
15. Бодрийяр Ж. Общество потребления [Электронный ресурс] / Жан Бодрийяр; [пер. с франц. Е. А. Самарской]. – М.: Республика, 2006. – Режим доступа: <http://socioline.ru/book/zhan-bodriyar-obschestvo-potrebleniya>
16. Бодрийяр Ж. Фатальні стратегії / Жан Бодрийяр. – Л.: Кальварія, 2010. – 190 с.
17. Бойко А. І. Проблеми розвитку системи освіти в умовах ринкових трансформацій / А. І. Бойко // Мультиверсум. – 2008. – Вип. 70. – С. 221-228.
18. Боргош Ю. Фома Аквинский / Юзеф Боргош; [пер. с польс. М. Гуренко]. – М.: Мысль, 1966. – 212 с. – (Мыслители прошлого).
19. Буданов В. Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании / Владимир Григорьевич Буданов. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 240 с. – (Синергетика в гуманитарных науках).

20. Будон Р. Место беспорядка. Критика теорий социального изменения / Раймон Будон; [пер. с франц. М. М. Кириченко; науч. ред. М. Ф. Черныш] – М.: Аспект Пресс, 1998. – 284 с.
21. Булкин А. П. Социокультурная динамика образования. Исторический опыт России / А. П. Булкин. – Дубна: Феникс+, 2005. – 208 с.
22. Вебер А. Третий или четвертый человек / Альфред Вебер // Избранное: Кризис европейской культуры; [пер. с нем. М. И. Левиной]. – СПб.: Университетская книга, 1999. – 536 с.
23. Вертгеймер М. Продуктивное мышление / Макс Вертгеймер; [пер. с англ. С. Д. Латушкина; общ. ред. С. Ф. Горбова, В. П. Зинченко] – М.: Прогресс, 1987. – 336 с.
24. Винер Н. Кибернетика и общество / Норберт Винер; [пер. с англ. Е. Г. Панфилова]. – М.: Издательство иностранной литературы, 1958. – 200 с.
25. Волков С. А. Образование, наука и культура. Педагогические цивилизации и парадигмы [Электронный ресурс] / С. А. Волков // Личность и культура. – 2004. – № 4. – С. 28-36. – Режим доступа: <http://lichnost-kultura.narod.ru/index.htm>.
26. Воронкова В. Г. Філософія гуманістичного менеджменту (соціально-антропологічні виміри): монографія / В. Г. Воронкова. – Запоріжжя: РВВ ЗДІА, 2008. – 254 с.
27. Гегель Г. В. Ф. Работы разных лет: в 2 т. / Г. В. Ф. Гегель; [под общ. ред. А. В. Гулыги]. – М.: Мысль, 1972. – Т. 1. – 710 с.
28. Головаха Є. Невідкладні заходи та стратегічні напрямки соціально-політичних змін / Євген Головаха // Філософська думка. – 2010. – № 2. – С. 11-17.

29. Гордієнко А. Методологічні проблеми осмислення буття людини в західноєвропейській філософських концепціях / А. Гордієнко // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 5-6. – С. 244-248.
30. Горлинський В. В. Філософія безпеки і сталого людського розвитку: ціннісний вимір: монографія / В. В. Горлинський. – К.: ПАРАПАН, 2011. – 378 с.
31. Дзвінчук Д. І. Освіта в історико-філософському вимірі: тенденції розвитку та управління: монографія / Дмитро Іванович Дзвінчук. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2006. – 378 с.
32. Дмитриева М. С. Управление учебным процессом в высшей школе / Маргарита Степановна Дмитриева. – Новосибирск, 1971. – 180 с.
33. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления [Электронный ресурс] / Джон Дьюи; [пер с англ. Н. М. Никольской]. – М.: Совершенство, 1997. – 208 с. // Режим доступа: http://lib100.com/book/pedagogics/psych_pedag_d.
34. Ершова-Бабенко И. В. Психосинергетические стратегии человеческой деятельности. (Концептуальная модель): монография / Ирина Викторовна Ершова-Бабенко. – В.: NOVA KNYHA, 2005. – 360 с.
35. Заветный С. А. Социальное управление и личностное самоуправление: истоки и взаимодействие / С. А. Заветный. – Харьков: Фолио, 1999. – 383 с.
36. Згуровский М. З. Системный анализ: проблемы, методология, приложения: монография / М. З. Згуровский, Н. Д. Панкратова. – К.: Наукова думка, 2005. – 744 с.
37. Знання: традиції і сучасність (1948–2004) / [ред. кол. Кремень В. Г. та ін.]. – К.: Український центр духовної культури, 2004. – 288 с.
38. Інтеграційні процеси в суспільстві та політичний вибір особистості: монографія / [за ред. В. П. Казміренка]. – К.: Міленіум, 2008. – 360 с.

39. Іщенко Т. Без права на помилку / Тетяна Іщенко, Микола Хоменко // Вища школа. – 2010. – № 11. – С. 47-56.
40. Кавалеров А. А. Цінність у соціокультурній трансформації / Анатолій Анатолійович Кавалеров. – Одеса: Астропринт, 2001. – 224 с.
41. Кавалеров А. І. Молодіжне середовище в його девіантному вимірі: монографія / А. І. Кавалеров, В. О. Довгополук, А. А. Кавалеров. – Одеса: Астропринт, 2005. – 128 с.
42. Кавалеров А. І. Наукова інтелігенція: її роль та проблеми: монографія / А. І. Кавалеров, І. А. Кадієвська. – Одеса: Астропринт, 2007. – 152 с.
43. Кавалеров А. І. Соціальна адаптація: феномен і прояви: монографія / А. Кавалеров, А. Бондаренко. – Одеса: Астропринт, 2005. – 109 с.
44. Кадієвська І. А. Молодь як мішень для маніпуляторів свідомості / Ірина Аркадіївна Кадієвська // Наукове пізнання: методологія та технологія. – 2011. – № 2. – С. 60-64.
45. Калашник Н. Г. Соціалізація особистості засобами естетичного виховання та фізичної культури: монографія / Н. Г. Калашник, В. В. Феуєрман. – Сімферополь: ВАТ «Сімферопольська міська друкарня», 2008. – 296 с.
46. Кант І. Трактати і письма / Иммануил Кант; [пер. с нем. Н. Вальденберг, Т. Васильевой, А. Гулыги и др.] – М.: Наука, 1980. – 709 с.
47. Киричков Ю. В. Неперервна ступенева освіта. Управління. Оцінювання знань: монографія / Ю. В. Киричков. – К.: Політехніка, 2001. – 162 с.
48. Кобильченко В. В. Методологічні принципи становлення особистості / В. В. Кобильченко // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. – К.: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2001. – Вип. 26. – 244 с.
49. Коган Л. Н. Человек и его судьба / Лев Наумович Коган. – М.: Мысль, 1988. – 283 с.

50. Козловски П. Культура постмодерна: Общественно-культурные последствия технического развития / Петер Козловски; [пер. с нем. Л. В. Федоровой, Ф. Н. Фельдмана, М. Н. Грецкого, Л. В. Сувойчик]. – М.: Республика, 1997. – 240 с.
51. Козловски П. Общество и государство: неизбежный дуализм / Петер Козловски; [пер. с нем. Е. Л. Петренко]. – М.: Республика, 1998. – 368 с.
52. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / Василь Григорович Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
53. Кремень В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації: монографія / В. Кремень, В. Ткаченко. – К.: Вид. центр «ДрУк», 1999. – 441 с.
54. Кривоконь А. Г. Факторы социального формирования личности (социально-философский аспект): монография / Александр Григорьевич Кривоконь. – Х.: Факт, 2005. – 240 с.
55. Кримський С. Б. Запити філософських смислів / Сергій Борисович Кримський. – К.: ПАРАПАН. – 2003. – 240 с.
56. Культура, философия, образование в стратегиях XXI века: научное издание / [Кузь О. Н., Стрижко В. А., Брунько П. В. и др.]; под общ. ред. О. Н. Кузя. – Х.: Изд. ХНЭУ, 2006. – 260 с.
57. Кун Т. Структура научных революций / Томас Кун; пер. с англ. И. З. Налетова. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2009. – 317 с.
58. Курило І. О. Соціально-економічна структура населення: еволюція, сучасність, трансформації: монографія / І. О. Курило; відп. ред. В. С. Стешенко. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2006. – 472 с.

59. Ларцев В. С. Социальные и культурные детерминанты формирования личности: монография / Владимир Сергеевич Ларцев.– К.: Принт-Экспрес, 2002.– 430 с.
60. Личность и правовое регулирование: творческие поиски раскрепощенного сознания (философия права на постсоветском пространстве): монография / [А. Вайшвила, А. И. Левченков, А. Н. Литвинов, М. А. Тюренков]. – Луганск: РИО ЛГУВД, 2006. – 136 с.
61. Локшина О. Сучасні підходи до змісту освіти і core curriculum / Олена Локшина // Освіта і управління. – 1999. – № 2. – Т. 3. – С. 171-175.
62. Малэк Э. Единое образовательное пространство – мечта или реальность? / Элиза Малэк // Університет. – 2005. – № 6. – С. 76-81.
63. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу; [пер. с англ. А. М. Татлыбаевой]. – СПб.: Евразия, 1999. – 316 с.
64. Матулис Т. История образования и педагогической мысли в эпоху Древности, Средневековья и Возрождения / Т. Матулис; [под ред. Т. Н. Матулис]. – М.: РУДН, 2004. – 593 с.
65. Медведєв І. А. Державне управління регіональним комплексом неперервної професійної освіти (на прикладі Сумської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління / І. А. Медведєв. – Харків, 2004. – 20 с.
66. Менегетти А. Система и личность / Антонио Менегетти; [пер. с итал. ННБФ «Онтопсихология»] – [2-е изд.]. – М.: ННБФ «Онтопсихология», 2003. – 328 с.
67. Милтс А. А. Гармония и дисгармония личности: философско-этический очерк / Август Антонович Милтс; [пер. с латыш. «Авотс»]. – [2-е изд.]. – М.: Политиздат, 1990. – 222 с.

68. Михальченко Н. И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? / Николай Иванович Михальченко. – К.: Институт социологии НАНУ, 2001. – 440 с.
69. Москаленко А. Т. Смысл жизни и личность / А. Т. Москаленко, В. Т. Сержантов. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1989. – 205 с.
70. Мысык И. Г. Философские основания лингвистического времени: монография / Ирина Георгиевна Мысык. – Одесса: Феникс, 2009. – 254 с.
71. Налясковский А. Дикость и одичание как контекст образования / Александр Налясковский. – [пер. с пол. Е. Карпушенко]. – Каменец-Подольский: Абетка, 2006. – 84 с.
72. Ніколаєнко С. М. Освіта і наука: людський потенціал / Станіслав Миколайович Ніколаєнко. – К.: Освіта, 2003. – 159 с.
73. Орлов П. І. Інформаційні системи і технології в управлінні, освіті, бібліотечній справі / П. І. Орлов, О. М. Луганський. – Донецьк: Альфа-прес, 2004. – 292 с.
74. Ортега-и-Гассет Х. Углубленность в себя и обращенность вовне / Хосе Ортега-и-Гассет // Философские науки. – 1991. – № 5. – С. 158-172.
75. Пальчук М. І. Глобалізаційні процеси в єдиному освітньому просторі та їхній вплив на стратегічний розвиток професійної освіти / Марина Іванівна Пальчук // Педагогіка і психологія. – 2010. – № 1. – С. 38-49.
76. Панкратова Н. Д. Становление и развитие системного анализа как прикладной научной дисциплины / Н. Д. Панкратова // Системные исследования и информационные технологии. – 2002. – № 1. – С. 65-94.
77. Пасько Я. І. Соціальна держава і громадянське суспільство: співпраця versus протистояння: монографія / Ярослав Ігоревич Пасько. – К.: ПАРАПАН, 2008. – 272 с.

78. Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни / Роман Патора. – Львів: Видавництво національного університету «Львівська політехніка», 2002. – 338 с.
79. Пеньков Е. М. Социальные нормы: управление, воспитание, поведение: монография / Евгений Михайлович Пеньков. – М.: Высшая школа, 1990. – 176 с.
80. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. / Иоганн Генрих Песталоцци; [под ред. В. А. Ротенберг, В. М. Кларина]. – М.: Педагогика, 1981. – Т. 1. – 336 с. – (Педагогическая библиотека).
81. Песталоцци И. Г. Лебединая песня / Иоганн Генрих Песталоцци. – СПб.: Образовательные проекты, М.: НИИ Школьных технологий, 2008. – 240 с.
82. Петрук Н. К. Українська духовна культура XVI-XVII ст.: соціальна організація і формування простору національного буття / Н. К. Петрук. – Хмельницький: ПП Ковальський В.В. – 2007. – 228 с.
83. Пиголенко І. В. Інтернет-технології як засіб формування ціннісних орієнтацій студента на шляху до інформаційного суспільства (на прикладі НТУУ «КПІ»): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.10. «Філософія освіти» / І. В. Пиголенко. – К., 2007. – 20 с.
84. Підлісний М. М. Цінності та буття особистості: монографія / М. М. Підлісний, В. І. Шубін. – Дніпропетровськ: ДДФА, 2005. – 128 с.
85. Платон. Филеб, Государство, Тимей, Критий / Платон; [пер. с древнегреч. С. С. Аверинцева, А. Н. Егунова, Н. В. Самсонова; общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи]. – М.: Мысль, 1999. – 656 с. – (Классическая философская мысль).

86. Плахов В. Д. Традиции и общество: Опыт философско-социологического исследования / Владимир Дмитриевич Плахов. – М.: Мысль, 1982. – 220 с.
87. Попович М. Українська модель суспільного розвитку: бажання і реальність / Мирослав Попович // Філософська думка. – 2011. – № 2. – С. 5-11.
88. Постсучасність: проблеми духовної свободи особистості: [монографія / за ред. О. О. Сердюк]. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. – 249 с.
89. Пригожин И. Философия нестабильности / Илья Пригожин // Вопросы философии. – 1991. – № 6. – С. 46-57.
90. Проблемы и перспективы развития образования в XXI веке: профессиональное становление личности (философские и психолого-педагогические аспекты): материалы Междунар. научно-практ. конф., 10-11 апреля 2011 г. – Пенза – Ереван – Прага: Научно-издательский центр «Социосфера», 2011. – 266 с.
91. Проблеми підвищення якості освіти у контексті Євроінтеграційних процесів: досвід, інновації, перспективи; [зб. наук.-метод. праць / за ред. Дубасенюк О. А.]. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 216 с.
92. Прокопенко А. І. Наукові основи управління в системі освіти: монографія / А. І. Прокопенко. – Харків: Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2005. – 304 с.
93. Пролеев С. В. Энциклопедия нравов / С. В. Пролеев. – М.: ИКФ «Эксмос», 2002. – 416 с.
94. Пунченко О. П. Гносеологические основания философской критики / Олег Петрович Пунченко. – Одесса: Астропринт, 2000. – 192 с.

95. Рейман Л. Д. Информационное общество и роль телекоммуникаций в его становлении / Л. Д. Рейман // Вопросы философии. – 2001. – № 3. – С. 3-9.
96. Розин В. М. Личность и ее изучение / Вадим Маркович Розин. – М.: Едиториал УССР, 2004. – 232 с.
97. Романенко М. І. Освіта як об'єкт соціально-філософського аналізу / Михайло Ілліч Романенко. – Дніпропетровськ: Промінь, 1998. – 132 с.
98. Романенко М. І. Освітня парадигма: генезис ідей та систем / Михайло Ілліч Романенко. – Дніпропетровськ: Промінь, 2000. – 160 с.
99. Романенко М. І. Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід [Електронний ресурс] / Михайло Ілліч Романенко. – Дніпропетровськ: Промінь, 2001. – Режим доступу: <http://doipro.iatp.org.ua/text/Rom-Monogr-Humanizm.htm>
100. Руссо Ж.-Ж. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. / Жан-Жак Руссо; [под ред. Г. Н. Джибладзе; сост. А. Н. Джуринский]. – М.: Педагогика, 1981. – Т. 1. – 656 с. – (Педагогическая библиотека).
101. Садлак Я. Болонский процесс: региональный ответ на глобальные проблемы / Ян Садлак // Высшее образование сегодня. – 2007. – № 10. – С. 16-20.
102. Садовский В. Н. Людвиг фон Бергаланфи и развитие системных исследований в XX веке / Вадим Николаевич Садовский // Системный подход в современной науке. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – С. 7-36.
103. Самойленко О. Освіта і управління: соціологічний аспект / Оксана Самойленко // Соціальні студії. – 2000. – № 1. – С. 28-30.
104. Сбруєва А. Болонський процес: пошуки шляхів підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти / Аліна Сбруєва // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 18-21.

105. Секлитова Л. А. Становление души или парадоксальная философия / Л. А. Секлитова, Л. Л. Стрельникова. – М.: Амрита-Русь, 2003. – Т. 2. – 352 с.
106. Скідін О. Л. Управління освітою: теоретико-методологічний аналіз соціальних технологій / О. Л. Скідін. – Запоріжжя: ЗДУ, 2000. – 291 с.
107. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с. – (Б-ка держ. службовця. Держ. мова і діловодство).
108. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / ПИТИРИМ Александрович Сорокин; [общ. ред. А. Ю. Согомонова]. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
109. Соціально-філософські аспекти трансформацій в сучасному суспільстві: монографія / [за ред. В. І. Дуденок]. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 250 с.
110. Спиноза Б. Избранные произведения: в 2 т. / Бенедикт Спиноза. – М.: Госполитиздат, 1956. – Т. 2. – 727 с.
111. Степенко Г. Моделі в системах управління освітою / Г. Степенко, М. Бургін // Шлях освіти. – 1998. – № 3. – С. 28-32.
112. Тейяр де Шарден П. Феномен человека: преджизнь, жизнь, мысль, сверхжизнь / Пьер Тейяр де Шарден; [пер. с франц. Н. А. Садовского] – М.: Наука, 1987. – 240 с.
113. Уёмов А. И. Л.фон Берталанфи и параметрическая общая теория систем / Авенир Иванович Уёмов // Системный подход в современной науке. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – С. 37-52.
114. Уёмов А. И. Метод аналогий как основа прогнозирования развития социально-экономических систем / А. И. Уёмов, И. Н. Сараева. – Одесса, 1992. – 98 с.

115. Управління національною освітою в умовах становлення і розвитку української державності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 28-30 жовтня, 1998 р. / М-во освіти і науки України, АПН України, АПН України. – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 321 с.
116. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
117. Філософські абрисы сучасної освіти: монографія / [І. Предборська, Г. Вишинська, В. Гайденоко та ін.]; за заг. ред. І. Предборської. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 226 с.
118. Франк С. Л. Реальность и человек / Семен Франк; сост. П. В. Алексеев. – М.: Республика, 1997. – 479 с. – (Мыслители XX века).
119. Франк С. Л. Смысл жизни / Семен Франк. – Мн.: ТПЦ «Полифакт», 1992. – 48 с. – (Открытый университет).
120. Франкл В. Человек в поисках смысла / Виктор Франкл; [пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Папуша, Е. В. Эйдмана, общ. ред. Л. Я. Гозмана, Д. А. Леонтьева] – М, Прогресс, 1990. – 368 с.
121. Фукуяма Ф. Великий разрыв / Фрэнсис Фукуяма; [пер. с англ., общ. ред. А. В. Александровой]. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2003. – 474 с.
122. Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке / Фрэнсис Фукуяма; [пер. с англ. А. В. Александровой]. – М.: АСТ; Владимир: ВКТ, 2010. – 222 с.
123. Фуллан М. Сили змін. Вимірювання глибини освітніх реформ / Майкл Фуллан; [пер. з англ. Г. Шиян, Р. Шиян]. – Львів, 2000. – 272 с.
124. Халапсис А. В. Постидеологический мир? / Алексей Владиславович Халапсис // Грані. – 2010. – № 6. – С. 63-65.

125. Халапсис А. В. Постнеклассическая метафизика истории: Монография / Алексей Владиславович Халапсис. – Днепропетровск: Инновация, 2008. – 278 с.
126. Цибра М. Ф. Метаноя: Філософсько-етичний аспект: монографія / Микола Федорович Цибра. – Одеса: Астропринт, 2006. – 240 с.
127. Цінності, соціальні цінності, ціннісні орієнтації: діагностичні методики / [уклад. Р. В. Костенко]. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2005. – 64 с.
128. Чижевський Д. Філософія Сквороди / Дмитро Чижевський; [мов. ред. Л. Ушакова]. – Х.: Акта, 2003. – 432 с.
129. Швейцер А. Благоговение перед жизнью / Альберт Швейцер; [пер. с нем., сост. А. А. Гусейнова; общ. ред. А. А. Гусейнова и М. Г. Селезнева]. – М.: Прогресс, 1992. – 576 с.
130. Швейцер А. Культура и этика / Альберт Швейцер; [пер. с нем. Н. А. Захарченко, Г. В. Колшанского; общ. ред. В. А. Карпушина]. – М.: Прогресс, 1973. – 344 с.
131. Щедровицкий Г. П. Философия. Наука. Методология / Георгий Петрович Щедровицкий; [ред.-сост. А. А. Пископель, В. Р. Рокитянский, Л. П. Щедровицкий]. – М.: Шк. Культ. Политики, 1997. – 656 с.
132. Щедровицкий Г. П. Организация, руководство, управление [Электронный ресурс] / Георгий Петрович Щедровицкий. – 2009 // Режим доступа: <http://lib100.com/book/other/organization>.
133. Яковенко Л. І. Проблеми державного регулювання у перехідній економіці / Л. І. Яковенко // Стратегія українського державотворення. Філософсько-політологічний та економічний аналіз. (Філософія. Економіка. Політика. Освіта.) – Київ – Полтава: «АСМІ», 2000. – 198 с.

134. XXI век: мир между прошлым и будущим. Культура как системообразующий фактор международной и национальной безопасности / [науч. ред. О. П. Лановенко]. – К.: Стилос, 2004. – 572 с.
135. Aloni N. Enhancing Humanity: The Philosophical Foundations of Humanistic Education / Nimrod Aloni. – The Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 2002. – 230 p.
136. Baker D. P. The Educational Transformation of Work: Towards a New Synthesis / David P. Baker // Journal of Education and Work. – 2009. – Vol. 22. – No. 3. – P. 163-191.
137. Berman E. P. Explaining the Move Toward the Market in US Academic Science: How Institutional Logics Can Change Without Institutional Entrepreneurs / Elizabeth Popp Berman // Theory and Society. – 2012. – Vol. 41. – Issue 3. – P. 261-299. – Режим доступа: <http://link.springer.com/article/10.1007/s11186-012-9167-7>.
138. Black J. Critical Reflections on Regulation / Julia Black. – UK: London School of Economics and Political Science, 2002. – 27 p. – Режим доступа: <http://eprints.lse.ac.uk/35985/1/Disspaper4-1.pdf>
139. Bruner J. The Process of Education / Jerome S. Bruner. – Harvard University Press, 1977. – 97 p.
140. Callan E. Creating Citizens: Political Education and Liberal Democracy / Eamonn Callan. – USA: Oxford University Press, 2004. – 272 p.
141. Cohen S. Visions of Social Control / Stanley Cohen. – USA: Blackwell Publishers Inc., 2001. – 325 p.
142. Cross-Border Higher Education: Regulation, Quality Assurance and Impact / [edited by Michaela Martin]. – Paris: International Institute for Educational Planning, 2007. – Vol. 1. – 333 p.
143. Educating for a Sustainable Future: Commitments and Partnerships: Proceedings of the High-Level International Conference on Education for

- Sustai– Режим доступа: <http://www.nable> Development at the World Summit on Sustainable Development, 2-3 September 2002, Johannesburg / Unesco, the South African Ministry of Education, the NGO-UNESCO Liason Committee. – Paris: Unesco, 2004. – 257 p.
144. Estrada R. Do Schools Matter for Subjective Expectations of Returns to Education? / Ricardo Estrada, Jeremie Gignoux. – France: Paris School of Economics, 2011. – 23 p. – Режим доступа: http://www.webmeets.com/files/papers/lacea-lames/2011/563/Estrada_Gignoux_May2011.pdf.
145. Gu J. Toward a General Model of Moral Regulation: How Fluctuations in General Integrity Influence Moral Behavior / Jun Gu. – University of Toronto, 2011. – 107 p. – Режим доступа: http://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/31769/1/Gu_Jun_20111_PhD_thesis.pdf.
146. Guttman C. Education in and for the Information Society / Cynthia Guttman. – Paris: UNESCO, 2003. – 82 p. – Режим доступа: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001355/135528e.pdf>.
147. Hicks D.W. Lessons for the Future: The Missing Dimension in Education / David W. Hicks. – Victoria BC: Trafford Publishing, 2006. – 164 p.
148. Hitch C. J. An Appreciation of Systems Analysis / Charles Johnston Hitch // Journal of the Operations Research Society of America. – 1955. – Vol. 3. – No. 4. – P. 466-481. – Режим доступа: <http://www.jstor.org/stable/166759>.
149. Kelley H. H. Interpersonal Relations: A Theory of Interdependence / Harold H. Kelley, John W. Thibaut. – New York: Wiley-Interscience, 1978. – 341 p.
150. Lee E. The Social Impact of Globalization in the Developing Countries / Eddy Lee, Marco Vivarelli. – Discussion Paper No. 1925. – Germany: IZA, 2006. – 26 p.

151. Lindemann K. The Impact of Objective Characteristics on Subjective Social Position / Kristina Lindemann // *Trames*. – 2007. – Vol. 11. – P. 54-68. – Режим доступа: <http://www.kirj.ee/public/trames/trames-2007-1-4.pdf>.
152. Maroy Ch. Regulation and Inequalities in European Education Systems / Christian Maroy. – Universite Catholique de Louvain, 2004. – 152 p. – Режим доступа: http://www.uclouvain.be/cps/ucl/doc/girsef/documents/reguleducnetwork_VF_10dec041.pdf
153. Ogus A. Regulation Revisited / Anthony Ogus // *Public Law*. – 2009. – Issue 2. – P. 332-346. – Режим доступа: <http://repub.eur.nl/res/pub/16031/A.20Ogus,20Regulation20Revisited.pdf>.
154. Ottaway A. K. C. Education and Society: An Introduction to the Sociology of Education / Andrew Kenneth Cosway Ottaway. – UK: Routledge and Kegan Paul Ltd, 2001. – 182 p.
155. Prosser T. Two Visions on Regulation / Tony Prosser // *Regulation in the Age of Crisis*. – University College Dublin, 2010. – 20 p. – Режим доступа: <http://regulation.upf.edu/dublin-10-papers/1H1.pdf>.
156. Ross C. E. Education and the Subjective Quality of Life / Catherine E. Ross, Marieke van Willigen // *Journal of Health and Social Behavior*. – 1997. – Vol. 38. – P. 275-297.
157. Rowland M. L. Unethical Behaviour, Academic Misconduct, & Incivility: Does It Occur in Adult Education Classrooms? / Michael L. Rowland. – 2009. – P. 324-329. – Режим доступа: <http://www.adulterc.org/Proceedings/2009/proceeding/rowland.pdf>
158. Shleifer A. Understanding Regulation / Andrei Shleifer // *European Financial Management*. – 2005. – Vol. 11. – № 4. – P. 439-451. – Режим доступа: http://www.economics.harvard.edu/faculty/shleifer/files/02_eufm00121.pdf.

159. States of Disarray: The Social Effects of Globalization (Executive Summary of an UNRISD report for the World Summit for Social Development). – Режим доступа: <http://ru.scribd.com/doc/62151403/States-of-Disarray-The-Social-Effects-of-Globalization>.
160. When All Things are not Considered: Ethical Issues in a Welfare-to-Work Program / [S. Ianinska, T. S. Rocco, U. Wright, J. Covas, C. Watson]. – Режим доступа: <http://scholarworks.iupui.edu/bitstream/handle/1805/407/Ianinska/205/20.pdf>